

VIGILIA

V. ÉVFOLYAM
1939 ÁPRILIS

TARTALOM:

PAUL CLAUDEL: HÁT TE KINEK MONDASZ ENGEM?

SIK SÁNDOR: Versek

KÉZAI BÉLA: Ime, a fiú

SEMJÉN GYULA: A regényíró
Kosztolányi

FRANCIS THOMPSON: Így született Viola

GIOVANNI PAPINI: Legenda

GERÉZDI RABÁN: A jegyes éneke

BARÁTH FERENC: Tudomány, politika, irodalom

THURZÓ GÁBOR: A szerelmes
Duna

TOLDALAGHY PÁL: Végtelenség

DEMÉNY JÁNOS: Fehér Buda
(Ő és Új Szövetség)

HRISZTO CANEV BORINA: Is-
tenhez

RÓNAY GYÖRGY: 1919 (re-
gény)

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

Füsi József: Aquinói Szent Tamás napján

KÖNYVEK

Rovatvezető: Rónay György

Rónay György: Két könyv Kosztolányiról — Baráth Ferenc: Szeptemberi Áhitat — Zigány Miklós: A repülő egér — Zimándi Pius: A magyar földkérdés — Baráth Ferenc: Tátrai tüzek — Végh György: Méregkóstolók — Baráth Ferenc: Jégtáblák, könyvek, koldusok — Fábíán István: A felvidéki magyarság húsz éve. 1918-1937. Semjén Gyula: Végítélet.

KÖRKÉP

SZERKESZTIK:

POSSONYI LÁSZLÓ, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA

VIGILIA

HARSÁNYI LAJOS, SIK SÁNDOR, MÉCS LÁSZLÓ, ARADI ZSOLT
ÉS RÓNAY GYÖRGY

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTIK

POSSONYI LÁSZLÓ, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA

FŐSZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

A magyar katolicizmus szépirodalmi havi folyóirata.
Megjelenik havonta 15-én, évi 800-1000 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre belföldön 10 pengő, félévre 5 pengő. Külföldre:
Romániában 400 lei, Csehszlovákiában 60 ck, egyéb külföldön 12 pengő.

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1 pengő.

Főbizományos: Cserépfalvi, Budapest, IV. kerület, Váci-utca 10. szám.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2.
Telefonszám: 38—44—10. Postatakarékpénztári csekkszámja száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős.

Kéziratokat nem adunk vissza

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az IBUSZ pavillonjaiban

PAUL CLAUDEL :

HÁT TE KINEK MONDASZ ENDEM?

Midőn pedig Jézus Pülöp Cezareájának környékére ment, kérdezé tanítványait, mondván: Kinek tartják az emberek az Emberfiát? Ők pedig mondták: Némelyek Keresztelő Jánosnak, mások Illésnek, mások pedig Jeremiásnak, vagy egynek a próféták közül. Mondá nekik Jézus: Hát ti kinek mondotok engem?

Máté, 16, 13—15.

Ez az a kérdés, amelyre minden tanult embernek felelnie kell a földkerekség minden országában, a számára kimért út valamelyik állomásán, különösképpen pedig akkor, mikor felelőssége tudatában teszi azon első lépéseit. Jézus Krisztus egyszerre csak elállja az utat, és még azokban is, akik tudatlan, elbátortalanodott, türelmetlen, káromló vagy visszautasító kézmozdulattal haladnak tovább — és ezek vannak nagyobb számban — homályos borzongás közepette felvetődik néha a kétség: vajjon a nekik személyszerint feltett alapvető kérdésre kélezgyintés helyett nem adhattak volna más feleletet is, nevezetesen azt, amelyet a Szentlélek adott Simon Péter ajkára a filippi-cezareai úton, mikor az apostol elhatározta, hogy örökre Azzal marad, aki el nem múlik soha! „Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia!” ...

... Én is csak tanuságot tehetek: már nem a fiatal-ságnak boldog örömrivalgásai, hanem egy őszbecsava-rodó és az örök bizonyoságon elpihenő főnek gondolatai ezek. Igyekeztem, hogy kívülről lássam Krisztust, a lehető legracionálisabban és legtárgyilagosabban, kevesebbet törődve az írásos bizonyítékokkal, mint a logikával és — ha szabad így mondanom — azokkal a monumentális tényekkel, amelyeket a történelem a geológus-hoz hasonló munkával hozott felszínre és állandó jelentőségüekké, ép oly kétségbevonhatatlanokká tett, mint az emlékkövek bizonyosságait.

Ha az evangéliumok által nyújtott képek legegyszerűbbjét nézzük, azt, amelyet senki sem von kétségbe: kicsoda Krisztus? Egy megszállott zsidó, akitől reánk nem maradt semmi írás, aki pár évig prédikált és végül a rómaiak megfeszítették a zsidók kezdeményezésére és a

zsidó egyházi hatalmak ítélete után. Ehhez a homályba vesző személyiséghez fűződik a legnagyobb vallási mozgalom, amely valaha is munkálta az emberiséget.

Induljunk el pusztán ezekből a tényekből.

Az első figyelemreméltó dolog, hogy az a szellemi és erkölcsi áramlat, melynek Jézus volt a kútfeje, míg Ő élt, nem váltódott át anyagi és politikai mozgalommá. Semmi nyoma olyan zendülésnek vagy lázadásnak, mint aminő később gaulonita Judásé vagy Barkocebáé volt. Az tehát, ami indokolta Jézus elítéltetését tisztán a Tanokat érintő ok volt és ez az ok rendkívül súlyos kellett, hogy legyen, ha tekintetbe vesszük az ítélet súlyosságát és azt is, hogy a rómaiak azt végrehajtották az év legnagyobb ünnepének vigiliáján, jöllehet a közrend nem kívánta.

Egy másik bizonyosága ennek a súlyosságnak az a gyűlölet, melyet Jézus emléke kelt a zsidókban (lásd a Talmudot), ép annyira, mint ahogy bizonyítja tanának erejét, ha úgy tetszik csiraképességét, Szent Pálnak, egy fő-főfarizeusnak megtérése a Kálvária után egy évvel.

Mínhogy semmi politikai mozgalom nem alakult ki, azt kell következtetnünk, hogy Krisztus tanítása csak az eszmék, a lelkiismeret világára vonatkozott. Az időlegetől elkülönülő valami volt. Alapvető különbséget tett az anyagi és az erkölcsi világ között.

Másrésről ez a tan sohasem úgy mutatkozott, mint az ősi vallás lerombolója, hanem mint annak magyarázója és továbbfejlesztője. Krisztus mindenütt a zsinagógákban prédikált, a hivatalos szöszék magasságából.

Mindazonáltal Krisztus prédikációja mérhetelesen botrányt okoz a régi vallás intézményeinek magyarázatával hivatalosan megbízott előljárók között. Ezek nemcsak hitüket látták fenyegetve, hanem egyúttal hivatalos minőségük alapjaiban is megtámadottnak érezték magukat. Az ember érzi, hogy a farizeusok a bőrüket védik. Jézus tehát nemcsak erkölcsöt prédikál, mint Keresztelő János, hanem tant is: tant, melyet Ő az ősi vallás folytatásának és beteljesedésének mond, s amely mégis botrányosan új a Törvény őrei szemében. Jézus tehát valami szörnyű nagy dolgot kellett, hogy mondjon.

Semmi sem oly szörnyű, mint az istenkáromlás. És valóban, látjuk, hogy az, amit kifogásoltak Krisztusnál, istenkáromlás volt, vagyis olyan merénylet az Istenség ellen, mely méltóságát meggyalázó jegyet kapcsol hozzá. Mi volt ez az istenkáromlás? Erről reánk maradt Szent Pál egykorú tanúsága. Attól a perctől fogva, hogy történelmi nyoma van az első kereszténynek, az első hitelesen meg-

állapított megtéréstől kezdve, az a keresztény hitte, hogy Krisztus Isten Fia. És ha hitte, hogy Krisztus Isten Fia, azért hitte, mert Jézus maga megmondotta volt, hogy Ő az.

Ez az állítás valóban hallatlan botránynak tünt azoknak a zsidóknak a szemében, akik ebben az időben már ki sem merték ejteni „a kimondhatalan nevet.” Az emberi történelem folyamán egy vallási forradalmár sem merete magát Isten Fiának hirdetni (a zsidók által az Isten szónak tulajdonított értelem teljességében), és pedig igen egyszerű okokból: mert túlságosan szembetűnően hiányzott belőlük az az erkölcsi tökéletesség és az az anyagi hatalom, mely egy hasonló címet igazolt volna. Ilyen állítás a zsidó nép körében borzalmas, hallatlan dolognak tünt! Okvetlenül szükséges volt tehát, hogy Jézus igazolja ezt az állítását, hogy bölcseségének és egyszersmind hatalmának szembeszökő bizonyítékát adja, hogy bizonyosságot tegyen önmagáról szent életével és egyszersmind csodáival. Annál is szükségesebb volt ez, mert ugyanakkor, amikor új útra vezette tanítványait, szembeállította velük a zsidóság minden hivatalos és hagyományos tekintélyét és mégsem ígért nekik semmi anyagi előnyt, sőt ellenkezőleg az üldöztetést.

Azonban ezt az embert, aki minden teremtett lények között egyedül merete magát Isten Fiának mondani, a legalávalóbb, a legkegyetlenebb és a legmegalázóbb körülmények között, tökéletes elhagyatottságban látjuk elpusztulni. Nem nyilvánvaló-e, hogy tanítása nem maradhatott fenn szerzője ily kínos elbukása és állításai ily tökéletes meghazudtolása után? Hiszen, ellentétben a többi vallással, az Ő tanának súlypontja sokkal kevésbé rejtőzik a cáfolhatatlan tételek rendszerében, mint annak a féifüának a személyében, aki eljött, hogy elhozza azokat. Szükség volt tehát ellensúlyozó erőre. Szükség volt valamilyen bizonyítékra, hogy nem győzték le azt a férfit, aki Isten Fiának mondotta magát. Valóban nem látjuk, hogy Krisztus halálát bárminő csüggedés követte volna a tanítványok között. Nem találunk kimagyarázásokat, hajuknál fogva előhúzott okoskodásokat, szofisztikus vigasztalásokat. Nem voltak egyenetlenségek, összetűzések, szakadások, melyek egy hazugságnak kikerülhetetlen folyamánnyai lettek volna. Krisztus halála, ép ellenkezőleg, azonnal mint tanításának fényes és dicsőséges bizonyágtétele jelenik meg. A vidámságnak, a túláradó boldogságnak, a fékezhetetlen bizalomnak, a minden irányban kezdeményezésre készségnek új és tökéletesen egységes szelleme uralkodik az apostolok között. Mi volt ez az új esemény,

ez az ellensúlyozó erő, mely nyomon követte a Kálvária katasztrófáját? A Feltámadás volt ez, mint Szent Pál tudtunkra adja; félelmetes csoda: ezen függ az egész kereszténység.

Összefoglalásul:

1. Krisztus tanítása borzalmas harcba viszi tanítványait a régi vallás ellen — mely azt eretneknek és istenkáromlónak bélyegzi — és egyben minden pogány vallás ellen is, melyekkel szemben a kereszténység azonnal mint helyettesítő és kizáró lép fel. Egy keresztény sem várhatta, hogy jobb sorsra jusson, mint vezére.

2. Ebben a mulandó győzelem ígérete nélküli harcban földi fegyvereik nem lesznek. Az erőszakos eszközök tilosak számukra. Fegyvertelenül küldik őket hódítani. A szükségét, az önfeláldozást, az üldöztetést és a kínzást mutatják és ígérik nekik a jövőben.

3. A vallás alapítója, aki Isten Fiának mondottu magát, mindenkitől megtagadva, keresztre feszítve hal meg.

Ezek azok a körülmények, melyek között a kereszténység alakult! Nem mondja-e a józan ész, hogy a mérleg másik serpenyőjében is kellett valaminek lennie? nemcsak ígéreteknek, hanem tényeknek is. Hogyan lehetne megmagyarázni másként a bizalomnak, erőnek és tettekkésztségnek „eszelő” (Ap. csel.) kitérését? Egy csapásra, pár év alatt az apostoli munkálkodás betölti a földet. Rávenni embereket — akiket gyáváknak, lustáknak és durváknak festenek előttünk — olyan vállalkozásra, melyet paradoxonnak, istenkáromlónak, minden emberi reménytől megfosztottnak tüntetnek fel előttük — ez nem lehet mégsem könnyű dolog. Kellett, hogy valami történjék...

Akinek füle van a hallásra, hallja meg!

Zigány Miklós fordítása.

SIK SÁNDOR:
VERSEK

MORGOLÓDÁS A REKETTYE TÖVÉBEN

Bosszúsan, mint a bibliában
A morgó Isten-embere,
Búvok a rekettye tövébe
És keserű daccal tele.
És fájdalommal, hisz a lelkem
Még most is érettük remeg:
Emberszót mondtam, jót akartam,
Miért hogy mégsem értenek!

Szellőcske surran át. Fölöttem
Az orgonafa lombjai
Bizalmasan egymáshoz bújva
Kezdenek összezsongani.
Úgy együtt vannak! Lomb a lombot
Olyan meghittén fogja át.
Lehet-e, hogy levél ne értse
A szomszédos levél szavát?

Por az úton. A legelőről
Megtérőben a birkanyáj:
Összetorló gyapjas fejekből
Kondorodó tengerdagály.
A szél egyhangú bégetésnek
Foszlányait hozza felém.
Ha báránynak születtem volna,
Bizonyhogy én is érteném!

A ház előtt a gyér homokban
Sikongatnak a gyerekek,
Kavicskáznak és hempergőznek,
Hányják a cigánykereket.
Kettőn közülük csipkegallér,
Mezítláboska két gyerek,
De egy almának négy gerezdje
Nem lehet náluk ikerebb.

Olyan írgyen nézem őket:
Hogy értik egymást mindezek!
Ó én is, én is, minden embert,
Csak engem ők nem értenek,

Az egyiknek csak a tanár úr,
A másoknak író vagyok,
Ez csak a férfit érzi bennem,
A negyedik meg a papot.

Durva szemünk hát csak a felszín,
A tarka köntöst látja meg?
Az emberösztön meg nem érzi
Azt ami ember, ami egy?
A buta bari bölcsebb nálunk,
És emberebb a kisgyerek.
Ember lenni, ember lenni
Mi nem tudunk csak, emberek?

AZ ISTEN ÖLÉBEN

Már nem is kutatlak.
Se lakatos ajtó, se függönyös ablak,
Se tilalmas torony már nem csalogatnak,
Nem is riogatnak.

Erdő kanyar árnyán
Nem viszket a talpam, hogy mélyire járnám,
Ha távol a tölgyek, a picike páfrány
Töve is jó párnám.

Gyenge moha-sarjon,
Zúzó kavics-élen: egy a derekaljom...
Fűszál puha zizzén, lomb-messze-morajjon:
Csak az *egy*et hallom.

Csak az *egy*et érzem:
Takaró mennyboltom és heverő fészke,
Szívó levegőm és szívvér-pihégesem,
Általjár egészen.

Ugyan merre mennék?
Ugyan hova lenne moccannom is innét,
Ahol ilyen édes-odahaza lennék,
Nem tétova vendég!

Itt jó nekem épen.
Futosásba fáradt kicsi fiú-képen
Apró lábaimmal megsimulok szépen
Az Isten ölében.

Sík Sándor

IME, A FIÚ

Hajnaltól érkezett a város határához az asszony és a férje, József. Édes terhével megszakítás nélkül jött Názáretből s csak éjszakára szálltak meg a rokonoknál. Így az elsőt Betsaidában töltötték, onnan kísérték el őket férjének testvérei Kánába. Mire a jövevények felkapaszkodtak azokon a bozótos ösvényeken, amelyek a sziklákön épült Jeruzsálem felé vezettek, már jó tüze volt a napnak s fényében fehér csoda: Jeruzsálem, előttük magasodott, mint gazdag oltára Izraelnek.

Az utasok rövid időre megpihentek a kapu előtti térségen. A férfiak úgy gondolták, hogy mielőtt átlépi a szent város küszöbét, megmosakodnak. A sarat a lábukról, testükről az izzadságot lemossák. Az asszonyok, akik között volt Mária, fejükről a kendőt s vállukról a köpenyt leoldották. Szépek voltak és beszédesek. Külön csoportba állottak s várták, hogy a férfiak nagyhangosan elkészüljenek a tisztálkodással a kútnál. Nából font kosárkában (bölcsonék számított a szegényeknek) egy kisgyermek pihent s a tarka takarók közül épp hogy csak arcoskája látszott ki, az is poros volt és maszatos. Az asszonyok körülülték a kosarat és segítettek Máriának, aki hogy hogy könnyebben mozoghassék becézően és játékosan a gyermek körül, felkötötte haját. Könyökig nekigyürkőzött, hogy megtisztítsa a pólyát s a gyermeket, aki most első ízben látja majd a templomot. Az asszony serényen dolgozott, de nem hártotta el a segítséget, mert a gyermeket alaposan meg kellett mosdatni, hiszen ily dísztelenül nem járulhat az Úr elé. Őt magát is egy kissé megtörte s a hosszú utazás. Kivált az elmúlt éjszakán alig hunyta le a szemét a gyermek miatt, aztán meg arra gondolt izgalommal, vajjon idejében érkezik-e. Igaz, hogy a férfiak ismerősök itten, az asszonyok is anyáskodva biztatták, hogy amire elvégzi az előírt tisztálkodást, megvásárolják a két gerlicét, amit az újszülöttért cserébe, zálogul adnak Jehovának, Szerény váltságdíj ez, de az Úr talán megelégszik vele. Izrael minden asszonya, mióta világ a világ, így kapja vissza gyermekét az Úrtól, így kapja vissza ő is Jézust, — két piroscsőrű gerlicéért.

Mától kezdve az övé lesz a fiú, egészen az övé. Hazaviheti s elrejtheti a virágos Galileában, felnevelheti mun-

kás, erős fiúvá. Két gerlice vérén Jehova az anya hatalmas alá bocsátja őt, s kegyesen hagyja, hogy Jézus az ő személfénye maradjon, boldogságára a világnak, tisztességére a vérnek, amelyből származott...

*

Történt pedig, hogy amikor mindnyájan elkészültek a tisztálkodással s áthaladtak a város kapuján, csakhamar melljük szegődött egy skarlátruhás ifjú, aki készséggel eligazította őket, hogyan jussanak gyorsan a templom nyitott csarnokain át arra az udvarra, hol az áldozati állatokat árusították nagyszámmal. A skarlátruhás ifjú egyszer sem pillantott Máriára, de a gyermeket annál nagyobb kíváncsisággal fürkészte. Az asszonyok, kik Mária mögött haladtak, mondták is, hogy: — Mi dolga van ennek az idegennek velünk s a gyermekkel? Még tán megveri a szemével! — de hangosan nem mertek szólni, mert az ifjú igen készséges volt s nem akarták megbántani.

Valami zűrzavar is támadt az oszlopcsarnokban. Megkezdődött az égő áldozatok órája s akkor már sokan tolongtak a félhomályos, hűvös folyosókon. A galileaiak gyámoltalan csapata gyakran elszakadt egymástól s végül is, bár a férfiak váltig bizonygatták, hogy ismerik a járást, szinte eltévedtek. Kánabeli Zebedeus, aki Józsefnek volt rokona, gyakran méltatlankodott az idegen ellen, mert az, mint a szélvész, ragadta őket folyosóról-folyosóra, sötétből ki a világosságra és sokszor úgy tetszett, mintha pincékben járnának, majd meredek lépcsőn széles tetőkre jutottak. Szinte vakította őket a fény.

Mária már igen elfáradt s a fejkendő alatt verejtékes volt a homloka, merő víz a teste. Szorosan magához vonta a drága gyermeket és semmit sem hallott most már, csak a kis szív gyors dobogását, amely versenyt zakatolt az övével, a nyugtalannal. A férfiak is alaposan megizgadtak, de szorongásukat és kábult riadtságukat tréfás megjegyzésekkel üzték el:

— Jákob atyánk se hágott ennyi lépcsőfokot, mikor a mennyekben járt — vélte az egyik.

— Igen ám, de őt angyalok vezették s nem ez a veszopofájú! — tette hozzá bosszúsán Zebedeus, de tüstént elhallgatott, mert ime alig hogy egy folyosó kanyarulatához érkeztek, eléjük toppant két templomi szolga.

— Talán bizony a sátán szállott a bokátokba? — kiáltott feléjük az idősebbik, aki nagy testével elállta útjukat. — Loholtok itt, le-fel, mint a kergék. Mi dolgotok ezen a tilalmas helyen? Takarodjatok vissza! — S úgy ha-

dart, olyan fenyegetően lépett fel, hogy bizonyára meg-rebbentek volna, kivált az asszonyok. Ám ekkor közbelé-pett a skarlátruhás ifjú. Tetszett is mindjárt, hogy egy cseppet sem ijedt meg, sőt jóízű nevetésben tört ki és fölényesen megveregette a dühösködő szolga vállát. S ez mindjárt csitult is, de nem annyira a meglepetéstől, mint inkább attól, hogy tenyerében jótékony hűvösségét érezte egy tekintélyes pénzdarabnak, amit a különös idegen csúsztatott oda.

Zebedeus jól látta ezt és elsápadt. — Bizonyára nem igaz lélek ez — cikázott át elméjén a gondolat, de tor-kát olyan félelem szorította meg hirtelen, hogy talán el is szédült volna, ha meg nem fogózik társába, aki nagy kezével izzadt arcát törölgette éppen.

A lármára pedig tüstént sokan odagyűltek, köztük né-hány galileai halász és pásztor is, akik megismerték a Názáretből való jövevényeket és csodálkoztak: hol és mi okból maradtak el ilyen soká? A pásztorok közül kivált a legidősebb, és így szólt:

— Mi három napja vagyunk itt s vártunk reátok. Két gerlicét vásároltunk, hogy megajándékozzuk vele a gyer-mek anyját, de a gerlicéknek nyoma veszett.

A skarlátruhás ifjú a szavába vágott.

— Bizonyára közületek ellopta valamelyik s eladta, az árát pedig elitta.

— Hazugság, amit mondasz! — kiáltották vissza a pásztorok s botjukat emelték, hogy a gyalázkodóra ront-sanak, de a templomszolgák, mert az idegennek fogták pártját, közbevetették magukat.

— Talán bizony hazugság az is — ugrott eléjük az egyik halász — hogy a mi két gerlicénket pedig meg-fojtva találtuk a kalitkában?

— Úgy kell nektek, miért sajnáltátok tőlük az enni-valót, ti éhenkórászok — dörgött rájuk a templomszolgák tisztje, ki az imént a pénzt kapta az idegentől és fickói-nak intett, hogy a parasztokat kituszkolják a folyosóról.

Zebedeus a zürzavarban hirtelen Máriára gondolt. Szótlanul intett Józsefnek, hogy Mária keresésére indul-janak, mert a tülekedésben nyomaveszett az asszonyok-nak. Kedve lett volna még a skarlátruhás ifjúnak egy paraszti módra való ütést lemérni hirtelen, de haragját mégis csak arra használta fel, hogy kivágja magát a ves-zekedők csoportjából, kik éppen ölre mentek egymással.

Lélekszakadva lerohantak a lépcsőn és csakhamar a magas falaktól övezett udvaron találták magukat, amely-

nek minden szögletét árusok töltötték meg kosaraikkal, ketreceikkel, bégető, kotkodácsoló állataikkal. Javában tartott a vásár. A sűrű tömegben megpillantották a názáreti asszonyok csoportját.

— Hamar a két gerlicét vegyétek meg! — kiáltotta feléjük kifulladásra és sovány két karjával sürgetően intgetet. Ekkor látta, hogy Mária az árusok között sürgölődve ketrectől-ketrecig járt, karján a gyermekkel s jobbkeztét magasra emelve, néhány pénzdarabot szorongatva, kérlelően fordult az árusokhoz s igyekezett, hogy megszerze a két gerlicét az áldozat bemutatására.

Ekkor pedig az árusok sajnálkozva körülvették Máriát s mondák neki:

— Galambjaimat az éjszaka egy veres róka fojtotta meg.

— Két gerlicét hoztam neked a vásárra, názáreti Mária, de mielőtt kinyitották volna a templomudvar kapuját, valaki összetörte a kalitkát.

— Enyémet — mondta a harmadik — már kora reggel megvásárolta egy skarlátruhás férfiú.

— Az én kalitkámat pedig — szölt a legöregebbik árus — mintha láthatatlan kéz nyitotta volna fel: a galambfiókák egyetlen szárnycsapással kiröppentek s eltűntek a magasban.

*

Vala pedig Jeruzsálemben egy ember, Simeon nevű, igaz és istenfélő férfiú, ki várta vala Izrael vigasztalását és a Szentlélek lakozék benne. Simeon pedig ezen a napon a Lélek ösztönzésére a templomba méne. Keresztül haladván az árusok udvarán, megpillantja a gyülekezetet és tudakozék a lárma oka felől.

— Ez a názáreti asszony eljött az ő férjével és atyafiaival, hogy bemutassa gyermekét az Úrnak abban a reményben, hogy a gyermek visszabocsáttatik anyjának s atyjának hatalma alá. Eljött, hogy áldozatul és váltságul egy pár gerlicét mutasson be az oltáron. Hiába kutatta át azonban a ketreceket, egyetlen galambfiat sem talált. Miképpen teljesítse tehát a törvényt s miképpen váltsa ki gyermekét az Úr hatalma alól? — Így beszéltek az agg Simeon körül tünődve és nagy zavarban a szegény emberek és aggodalommal azok is, kik a törvények biztos ismeretében most egyszerre úgy érezték, mintha a dolgok évezredes rendjében valami jóvátehetetlen hiba történt volna.

— Ebben az órában egyetlen galambfiat sem talál-

hattok Jeruzsálemben — szólt a vitatkozó írástudók felé a templomi árusok főnöke.

— Mi dolog lenne ez? — kérdezték megrettenve a pásztorok, kik nagy számmal jöttek Galileából, Betlehem vidékéről.

— Vajjon miféle hatalom akarja megakadályozni az áldozat bemutatását? — faggatták a papokat.

— Bizonyára a gonosz! — kiáltotta Zebedeus s egy pillanatra ismét a skarlátruhás ifjú jutott az eszébe.

— Ne ítélkezz így jó öreg — szólalt meg egy az írástudók közül. — Mi dolga lenne a gonosznak e názáreti asszony gyermekével? Hanem bizony mondom, inkább Jehova jeladása ez!

Ekkor többen kiáltottak egyszerre:

— Igazat szól ez a pap! Hátha az Úr akaratja, hogy ez a gyermek kivetessék a zsidók közül!

— Kergessétek el tehát ezt az asszonyt az ő poronytyáival! — zúgta a sokaság.

Most azonban Simeon, kit a Lélek indított, hirtelen felemelkedék a kőről, amelyre az imént leült, hogy közelebbről fürkéssze a gyermeket és nagy tekintéllyel csendet intett.

— Igazat szólt ez a pap. Valóban Jehova jele volna ez, de nem arra, hogy ez a gyermek kivetessék a zsidók közül, hanem, hogy kivétesse inkább! Kérdem tehát tőletek, van-e újszülött gyermek a tisztulás csarnokában, kit erre a napra Galileából hoztak volna fel? — s kérdően nézett a szolgálkra, akik tanácstalanul tanakodának.

— Nincs egyetlen galileai gyermek sem, ki e názáreti asszony gyermekével egyidős lenne — szólalt meg Fanael leánya, Anna és térdre ereszkedék a bölcső előtt.

— Akkor ez a gyermek egyetlen ama gyermekek közül, aki megmenekült Heródes katonáinak dühe elől!

— Úgy van, úgy van, ez a gyermek Betlehembben született,

jászolba fektetve, azon az éjszakán,

midőn nagy, fényes csillag jelent meg az égen! — kiáltották egyszóval a pásztorok s velük a halászok is.

Fanael leánya, Anna e szép kiáltás hallatára ijedten vette észre, hogy az Úrnak öreg szolgálója, Simeon, káprázattól vagy félelemtől rendítve, mint lenge báb, inogni kezdett, fuvallatától valami láthatatlan viharok, amely lankadt lelkét nagy erővel kapta szárnyra s ha meg nem ragadják gyengéden a hozzásiető többiek, lezuhant volna. Így azonban térdre ereszkedék, de oly erővel vont a ma-

gával az izmos férfiakat, hogy azok is lehajolni kényszerültek s velük mind az egész sokaság, mely Simeon körül az imént még oly lázzal kiabált és lökdösődött, egymásba fogózva annak érzésével, hogy a föld mozdult meg alattuk, a tér, az udvar s az Úrnak büszke temploma, ragyogó tornaival együtt.

— Akkor szemeim — kiáltotta agg szolgálja az Úrnak — az Üdvözítőt látják, kit Isten választott Izrael szabadulására! — s közel hajolt a gyermekhez, oly közel, hogy nehéz lehellete a kicsinynek izzadt arcát érintette, amelyet Mária féltékenyen próbált eltakarni a kíváncsi tekintetek elől, de keze ernyedten hullott le s a tolongó emberek sűrűjéből nyugtalanul felemelkedett, könnyes tekintete pedig riadtan röppent a távolabb állók felé, riadtan, mint két megzavart galamb, hasztalan verdesve a részvétlen magasságot s egyszerre végtelen egyedülvalónak érezte magát: *anyának*, akiről elfordul minden szem s már csak a gyermeket nézi, lesi, figyeli, mint titkos rejtékét valami ismeretlen jövődőnek. Most már ő csak árnyék e sugárzó gyermekarc mögött. Tisztán sejtette e percben: az ő gyermeke csak az Istené. Az Úr szolgálóleánya így érzi ezt és szívét mély fájdalom hatja át. Ha szemének lángja volna, a nagy világ minden tája felé világító és szárnya, mely elragadná messzire innen, — akkor sem pillanthatná meg azt a két galambfiát, amellyel magához váltaná Jézust, a gyermeket.

— Legyen a te igéd szerint — szolt magában és csendes megadással fordította arcát az égre, mintha hallaná nagy fényességgel szárnyaló szavaknak zengését, de mondani szeretné még, csöndes békével kérve, hogy az Úr bocsássa útjára az ő szolgálóleányát. Most már nem figyelt Simeon ujjongására sem s az örömjajra sem, hogy beteljesedett Izrael várakozása. Csak a gyermeket figyelte hosszasan, a két apró kis kezét, a parányi ujjakat, amint Simeon szakállának karikás tincsei között játszott tétován. Arra gondolt, hogy éppen ilyen kitárt, rózsás kezekkel látta fürgén repesni Betlehemnek feledhetetlen éjszakáján s akkor is, mikor menekülniök kellett Heródes katonái elől, öszvér hátára kötözött bölcsőben. Most itt van az egyetlen megintett gyermek: kicsiny galamb, alig pihegő, fáradt poronty, akinek nem lesz egyidős játszótársa, mert aki lenne, mind halott. Véres testecskék mozdatlanul hevernek éppúgy, mint ezek a galambfiókák itt, az árusok ketreceiben.

Egyedül maradt kétségbeesésében, egyedül a gyer-

mekkel: férje, rokonai, az asszonyok s a galileai pásztorok, a térség minden riadt népsége most hirtelen, akár csak, ha nagy erejű tengerek hulláma sodorta volna el valamennyit az udvarról, mind a kapuk felé iramodtak.

Ekkor Mária elé toppant a skarlátruhas ifjú és parancsolóan mondta:

— Szedd magad innen asszony a gyermekkel. Hiába töröd magad. Az ég jelt adott: nem kell az Úrnak a te áldozatod! — kiáltott s hangja mintha a szélvihar lett volna: megragadta, hogy kivonszolja Máriát. Ő azonban térdre hullott és testével védekezően a bölcső fölé hajlott s az orkán növekvő zúgásában úgy érezte magát, mint a sivatagban, mikor Egyiptom felé menekültek. Akkor is így védte a gyermeket, nehogy a forrón száguldó homok összeégesse a kisdéd arcát. S amikor két kezével jól megragadta a bölcsőt, egyszerre oly könnyűség járta át, oly bátorság, hogy arcát lassan felemelte újból, fel a fénybe. A fényesség pedig nagy hirtelenül megnőtt, tüze átütött a viharkergette felhőkön, sőt alászárnnyalt, előbb úgy, mintha zuhanó tűzgömb lett volna, amely lassan széttért s belőle ekkor nagy sebességgel fehér galamb szállott alá:

— Ez az én szerelmes fiam, kiben nekem kedvem telik — hangzott egy szózat, mintha kürtökön zendült volna s egyszerre úgy, mint szelid suttogás csak, amelyet a megpihent szél utolsó hullámverése hintáztatott, hogy talán csak Mária hallja most, kit ekkor nagy fájdalom tért a földre.

Mikoron pedig felriadt, előtte állott József, karján a gyermekkel, mellette Zebedeus és Simeon. Mögöttük pedig a sokaság.

Ekkor, hogy Mária felnyitotta szemét, József eléje térdelt és így szólt:

— Ime, az Istennek fia! — s a gyermekre mutatott.

— Legyen neked a te igéd szerint — válaszolt könnyesen Mária.

— Ime, az Isten Báránya, akit nem anyjának szánt vissza az Úr, hanem a farkasok közé menőnek! — szólt Zebedeus és ő is a gyermekre mutatott.

— Legyen neked a te igéd szerint — válaszolt megadással az asszony.

— Ime, a fájdalmas anya — suttogta Simeon és reszkető kezével felfogta Mária szép fejét, nehogy bezúzza a kövön, amelyre ez a názáreti asszony testének teljes súlyával rázuhant.

Kézai Béla.

A REGÉNYIRÓ KOSZTOLÁNYI

(II.)

A másik élmény, amely az *Aranysárkány* hősét meghatározza, a tanárgyermek élménye. Az a humanista öntudat, amely *Tanár az én apám* c. versében büszkén üdvözli az „emberek apját” s a régi tanítványokat, a kelettől nyugatig terjedő nagy családot, már a lehiggadt férfinek sajátja. A gyermek, aki apjának iskolájába járt, a tekintélyromboló ifjúsághoz tartozott. „De amíg a többiek könnyűszerrel kiállhattak az apjuk elleni lázadásukat, úgy, hogy apjuk jelképét, a tanárokat gyűlölték, nálam ez a folyamat bonyolultabb volt — írja Kosztolányi az említett arcképben. — Égyaránt szítottam társaimhoz, akik forradalmi ösztöneiket szólaltatták meg, s a tanárokhöz, akikben apámat, a kegyeletet védelmeztem. Erre a koromra esik, hogy részvétet kezdtem érezni iránta, amelyet eddig elfojtott a félelem és bámulat.”

Mind a három érzelmi tényező, a kegyelet, a részvét és forradalmi ösztön megtalálható annak a munkának rugói közt, amely Novák Antal egyéni és közösségi személyiségképét formálta meg. Természetesen nem a tanáralakjának lírai átfestéséről van itt szó, az igenlés és tagadás sokkal mélyebben fekvő lélekretegben megy végbe s az alkotásban már egészen tárgyilagos, páratlan egyensúlyban találkozik. Bizonyos azonban, hogy azt a néhány oldalt, amelyen Kosztolányi Novák Antalt önmagában véve s mint tanítványai szeméből leolvasott tükörképet mutatja be, csak tanárgyerekek írhatta meg.

A regény első lapjain még diadalmasan repül föl a sárkány, az aranyszínűre festett szimbólum, a merészség, az ég felé szálló lendület. Két hónapra rá Novák Antal meggyötört szeme hiába kereste a kociút pörkölt fái fölött a tavasszal szélnek engedett jelképet, amely eltörpült s magával vitte mindenét. Ez a minden az utolsó pillanatok leegyszerűsítő eszmélkedésében a hivatásába vetett hit volt. „Formálni akarta az életet, amely végtelen és esztelen, tulajdon gyermekében és mások gyermekeiben, józanul, értelemmel, bölcseséggel párosult jósággal...” S az a szennylap, amelyet markában gyűröget, az egész város népének tudomására hozza, hogy leányának gáláns kalandjai voltak, hogy megszökött egy frissen érettségizett diákkal, s hogy Novák tanár urat, „a dühöngő örület és megvásárolható alakot” két héttel ezelőtt egy nyári éjtszakán alaposan és megérdemelten összeverték. Rágalmazás volt ez és igazság. Igaz volt Hilda szökése, egyetlen lányáé, akinek nevelése feleségének halála után az ő feladata lett, de akinek hiszteriás szeszélyessége mindig kisiklott a rendre és fegyelemre szoktató apai pedantériából. Igaz volt a másik támadás, a

testi, amikor az érettségin elbukott diákja cinkosaival rátámadt és félholtra verte. Novák Antal nem nevezte meg, nem adta ki a támadót. De az elfojtott bosszú mélyebbre húzódva örölte azt az idegrendszer, amelyet amúgy is rugalmatlanná tett a Hildától ráért csapás. Nem bír a merénylő fiú képétől szabadulni, álmában látja őt, amint térdre rogy előtte és bocsánatért nyöszörög vagy ellenszegül és dülakodni kezdenek. Elképzeli, hogy az apa már mindent megtudott, büntetésül egy földalatti cellában tartja a csonttá-bórré fogyott gonosztevőt. Végnélküli képek és beszélgetések ezek, amelyekben Kosztolányi pompásan érzékelteti a fixa ideához fűződő kiélési hajlamot, a részleteiben és hangulatában változó, de bizonyos szkémák szerint idomuló jeleneteket, amelyek rohamszerűen gyötrik és csavarják a tudatot a végső egyensúlybomlás felé.

Novákot a halálvágy váratlanul lepte meg azon a vasárnap délelőttön, amelyen a város revolverlapja bombaként kipattantotta s botránnyá dagasztotta a tanár szenvedéseit. Anynyi ereje sincs, hogy hazamenjen, emberek elé. Az iskolába menekül, talán igazgatójával akar beszélni, de kezébe akad a pisztoly, amelyet csak minap vett önvédelemből, s egy gölyő vitte át a végleges nagy búvóhelyre s a számonkérés gondolata nélkül adta át célja tört életét a halálnak, mintahogy a verebeket pusztította el az üvegbúra alól kiszivattyúzva a levegőt.

Tárgyilagos halál ez. A váratlanul mérlegre tett életnek vége, ahol a mérleg balra billen. S talán éppen ebben a tárgyilagosságában megdöbbenő. Az olvasó nem tud úgy megválni a könyvtől, hogy borzongás ne fussa át. A lélek fázik. Fázik, ahogy a megosztott élményben reáhull az elbukott ember árnyéka, ahogy megérinti a céltalanság, az értelme vesztett életnek hidegsége, a hiány, amelyet csak egy magasabb elrendezés hite tudna kitölteni. De az isteni melegségnek szikrája sem él ebben a könyvben. A felnőtteknek írt nagy fejtörő játékot a költő itt is fáradt lemondással oldja meg: „Nincs nála nagyobb jó, mert ez a kincs. Úgy hívják: élet. Értelme nincs.”

Az *Aranysárkány* a szabadkai élmények nagy verses feldolgozásától egyetemes hangulatában alig különbözik. Ami azonban ott még „szecessziós egocentrizmusnak” tűnik fel, itt a lélek plasztikusan rajzolt magányában úgy hat, mint alkati szükségyszerűség. A szorongás, a halál suhanása és lidérces villódzásai egyszerre valóságos súlyt kapnak abban a mozdulatban, amely a pusztulás akaratával ragadja meg a pisztoly agyát. A regény egésze mégsem feketére szűrt világfájdalom. A szentimentális elrajzolástól Kosztolányit elsősorban egyensúlyérzéke menti meg, amely a reálisták ösztönével tárgyi elemekbe olvasztja hangulatát, jellemekbe és helyzetekbe, úgyhogy az érzelmi kép a regény története mögé vetítve jelenik meg az olvasó előtt. Így alakul ki az élet egységének szemlélete, amelynél a hangulat csak másodlagos. Ez az egység azonban Kosztolányi művében nem természetes adottság, nem egy-

szerűen az írói tudategység vetülete, amely az életet valóságában és bontatlanul fogja fel, mint a nagy realista írók. Nála ez már egy kiegyensúlyozó folyamat eredménye, amely a költő lirizmusa s a regényíró erős értelmi beállítottsága között végbement. S hogy ez a megállapítás nem egyszerűen ötlet, amely a versírót és regényírót önkényes szintézisbe hozza, annak bizonyága az alkati megghasadottságban, az érzelmi és értelmi ellentétben élő ember tipikus kifejezési formája, az irónia.

Az irónia, az érzelmeknek a romantika óta olyan kedvelt ellenpontozása Kosztolányi regényeiben a védekezés és támadás eszköze. Az ember, aki a közlés parancsának ellenállhatatlanul engedelmessé, legbensőbb énjét kitárni kénytelen, mindig kiszolgáltatottnak érzi magát a külvilággal szemben s ezért kell az irónia fintorai mögé húzódván kétségbe vonni saját szavainak maradéktalan érvényességét ugyanakkor, amikor megrendült és bizonyításra szoruló fölényérzete az őt korlátozó külvilág értékeinek megmarására készíti. Gondoljunk csak az *Aranysárkány* hősnő sorsára, amely a legbensőbb, legszemélyesebb Kosztolányi hangulatot összegezi és arra a valóságra, amely ezt a sorsot beágyazza. Az író, aki szenvedélyességével az élet tragikumát éli át, értelmi fölényével a komikus részletek, izgága, apró mozdulatok felé fordul s velük, mint furcsa, nevetésre ingerlő emberi képletekkel tüzdeli körül a szenvedélyt. Ez az irónikus védekezés a tárgyiasság síkjára tolva s ez egyúttal a Kosztolányi-féle támadás, amely szintén elveszti szubjektív, önös jellegét. Kosztolányi nem énjének fölényét akarja megmenteni, hanem világnézetének fölényét. Amikor a tragikusra futó emberi sors mellett a hétköznap kis kalandorainak nevetségés vonásait ki-tüzdeli, egy nagy közös értelmetlenségnek bizonyítását célozza, amelyet irigység nélkül, kesernyés megnyugvással vehet tudomásul a mosolyban felszabadult ember.

Az érzelemnek és értelemnek vitája, egyensúlyozó játéka a szavak mögött megy végbe, bár néha a regénybe is közvetlen beleavatkozik egy-egy jól felismerhető dialektikus fordulathatban. Legtipikusabb ebből a szempontból Novák Antal temetési jelenete. A nagy, öngyilkosságba fúló magány után egyszerre a komikusan továbbbrángó kollektív életbe kerülünk, ahol az igazgató a hidegvérét s az iktatószámot óhajtja megőrizni, Fóris Ferenc a pedáns tanár a „tett színhelyét” vizsgálja meg s a kartársak mindannyian gyáván egyek a botrány kerülésében, a szennylapnak, a „sajtónak” elhallgattatásában, ahol ostobán találgatják a halál okát, sajnálván, hogy Novák nem várta meg, amíg a hatodik fizetési osztályba jut. S ugyanilyen a temetési menet is jelentéktelen s mégis negative jellemző részleteivel, mint amilyen a röggel megcélzott koporsó vagy a stréber diák mozdulata, amely a jelenetet méltóképen lezárja. Minden a tragédia körül forog itt is, minden általa van meghatározva, csak éppen a tragédiába kapcsolódó megértés, a szájalom maradt el. Szándékosan, mert az író

célja nem a haláladta helyzet teljes reális rajza volt, hanem a gyász hangulatának ironikus szétrombolása.

Szelídebb formában nyilatkozik meg ez az ironia abban a városképben, amely — hasonlóan a Néró-regényhez — csak mint legszűkebbre szabott környezet fogja körül a mű cselekményét. A nagy alföldi fulladásból Kosztolányi nem sokat érzékeltet, a kisváros problémáira, társadalmi rétegződésére nem mutat rá. Semmi sem téríti el attól az egyéni tragédiától, amelynek ábrázolásában gondosan megelőzte a nagy írói erő s a kislelátat viszonyát. Sárszeg társadalma a tanárságra zsugorodik, amely egy-egy testszerűen mintázott figurával jeleníti meg itt a nevelők rendjének örök típusait. A vidéki élet s egy magasabb rendű szellemiség összeütközése elmarad s a beletörődő emberek szürkeségét Kosztolányi mosollyal próbálja enyhíteni. Ez a mosoly, különösen a diákok fölénytudat előtti viselkedésében már a humorral határos, noha Kosztolányinál a Kierkegaard szellemében vett nagy humornak életigenlése és optimista lélektalaja hiányzik. Nála inkább arról a „kis humorról” lehet szó, amely a komikum iránti erős érzékből fakad s amelynek oka még az ironikus fölénytudat mellett a szorongó, aggodalmas lélek önmaga termelte gyógyszerében, a feloldó nevetés szürkeségében található meg.

Egyenletesebb művészi kifejezéssé teljesül ez az erős komikus érzés a *Pacsirta* című kis regényében, amely az *Arany-sárkányt* egy évvel megelőzve jelent meg. A cselekmény helyszíne ugyanaz a város, Sárszeg-Szabadka, az élmény azonban, a csúnyaság átkával megvert leány és szüleinek sínylődése a költő lelkétől látszólag már távolabb esik, ezért még fölényesebben alakíthatta, mint az *Arany-sárkány* történetét. A fölény már a regény külső keretében is kifejezésre jut, a régimódi fejezetcímekben, a komikus apercukban, az elaprózásban, amelyek mind egy független írói jelenlétet árulnak el. A tárgyilagosság még stilizáltabb lesz. Az élet mulatságosan kicsinyes mozzanatainak kiemelésével az író állandóan beavatkozik az elénk tárt valóságba, olyanformán, mint ahogy a filmképek összeállításánál megérezni a rendező kezét. Nem lírai beavatkozás ez, hanem a játékmeisteré, akit a jelenetek felépítésében, kiszínezésében, megjátszásában mosolyt fakasztó szándék vezet.

Ez a szándék ürügy és elodázás. Elodázása a regény nagy érzelmi problémájának, amely még szenvedélyességgel is átélve csak hétköznapi és szentimentális lehet. Ezért Kosztolányi továbbtolja az egész *Pacsirta*-komplexust s csak akkor foglalkozik vele, amikor maguk a szereplők is sok-sok hozzászadalmos helyzet után kikerülhetetlenül döbbennek reá. De amíg ez a pillanat elkövetkezik, Kosztolányi játszik az étlettel s játékában előszedegeti mindazokat a kellékeket, amelyeket ifjúkorának megfigyelésével egy alföldi kisváros életéből összeszedhetett.

Szinte időtlenül kisváros kép ez, a már ismertnek, a már olvasottnak benyomásával. Aki valaha is egy ilyen Sárszeg-

ben töltötte életének egy darabját, így ismeri a város főterét, a kávéházat, az úri kaszinót, ilyen társasággal találkozott a Magyar Király étteremben, így látta a Párducokat is, ezt az ivásra és kártyára szövetkező kompániát, így vitte ki az esti vonatokhoz az állomásra a szorongás és a vágy, így ült le a színház nézőterén, ahol a primadonna érzéki delejében gyűl össze a parlagon hagyott izgalom s így kisérte haza előadás után a költő-hírlapírót, aki pesti újságcikkeket vagdal kis olójával és a fővárosról álmodozik.

Pacsirta, Vajkay Ákos, nyugalmazott megyei levéltárosnak harminchat éves leánya ebből a képből kimaradt. Elröpült. Rokonokhoz ment egyhetes kirándulásra s csak a regény végén fog ismét visszatérni. De úgy fogja körül ezt a távolléte alatt kirajzolódó vidám és léha, bohókás és ostoba életet, mint egy fekete, búskomorságot árasztó keret. Pacsirta csúfsága ugyanis kötelez, elnézésre és aggodalomra, különös figyelemre és garaszkodásra, mert úgy él két szülője közt, mint örökös szemrehányás. Ez a csúfság szorítja vissza az apa büszkeségét, nevetséges dédelgetéssé teszi az anyai gondoskodást, féltékké, gyámoltalanná a háromtagú családot, amely csak otthon, a világtól elvágva mer szabadon nevetni, sírni, élni, lélekezni. Pacsirta távozásával felvetődik a kérdés, hogyan élne a két szülő, ha nem nyomná vissza őket, nem fojtogatná a csúfság zsarnoksága. Az átalakulás csodálatos. Apa, anya eleinte, mint fénytől elszkott pincelakók lopakodnak ki az emberek közé, de azután visszatér az élet régi íze, étterembe járnak, kirakatokat bámulnak, fesztelenül sétálnak az utcán s egy este még színházba is mennek, ebbe a szépség szemérmelenségével kifestett világba, ahol ők ketten nevetnek és undorodnak, nevetnek, mert elfelejtenek valamit, undorodnak s undorodásuk mélyén ott lapul a leplezett irigység.

Egyik hajnalon ki is pattan az irigységnek visszafojtott titka, amikor az apa kissé részeg fővel fogalmazza meg a vádat: Mi őt, Pacsirtát nem szeretjük. Gyűlöljük őt, utáljuk, azt akarnánk, hogy ne is legyen itt, úgy mint most, mert csunya, nagyon csunya. Egy pillanatnyi lázadás ez. A tudat, amely a megszokás kéréget megrepesztve ezt a mérget kilökte magából, már ismét összearul. S talán még évek múlva is úgy gondol Vajkay Ákos erre a pillanatra, mint valami szegényteljes és szükségszerű megkönnyebbülésre. De az anya, akiben a szeretet nagyobb volt, vagy a hiúság elvakultabb, aszszonyi szofizmákkal, jóságos szóaradattal csitítja le a rohamot. A két vallásos ember a feszületre tévedt szemmel keresi a szegények balzsamát: „Imádkozni kell és hinni. Isten majd megsegíti őt.”

Ebben a vallásos vigaszban talál elviselhető izre Pacsirta fájdalma is. Az ő ágya fölött a hét törrel átvért Anyának képe függ s a sugárzás, amely belőle árad, olyan hidat sző, amelyen zuhanás nélkül járhatja földi útját a lélek. Ez a pozitív hit, amelyet Kosztolányi legalábbis a Vajkay család szempontjából, mint valóságos hatóerőt fogad el és ábrázol,

mégiscsak optimista egységgé fogja össze a regény nevetését és sírását. Nincs még egy olyan műve Kosztolányinak, amelyben alaki iróniája ellenére olyan közel jutna a nagy humor követelményeihez, mint a *Pacsirtában*. Bár ez a humor sem az a bizonyos mosoly a könnyek között. Az arc itt sokszor szenvedő fintorra téved s a könnyes párna alól mégiscsak felbúg a visszafojtott hisztérikus zokogás.

A *Pacsirta* humorista technikája élesen világítja meg Kosztolányi lélekábrázolását s még jobban kiemeli a vezérelvet, amelyet ezzel a költőietlen szóval jelölhetünk: gazdaságosság. Lehet, hogy valaki lélektani fantáziahiányt is vethet Kosztolányi szemére, mint ahogy gondolati tartalom szempontjából is észlelhető Kosztolányi spekulatív szegénysége, de szerintünk a tartózkodás a mű érdekében történik, annak a sokat emlegetett egysüllynak érdekében, amelyet az író semmiféle tetszetős gondolatsor, vagy mélységpszichológia kedvéért sem hajlandó megbontani. Kosztolányi művészetének gyakorlata is azt mutatja, hogy célul az ábrázolást tűzte ki, egy szükségszerűen stilizált vagy ha tetszik megszabott határú valóság ábrázolását, amelyben egyenlőképp helyet találnak a test és lélek tényei. Ábrázolás és nem magyarázat, ábrázolás, amely pontos lélektani megokolással dolgozik, de az okokat tényekbe és folyamatokba rejti el, látja az összefüggéseket, de nem taglalja, nem fejtegeti.

Korántsem jelenti azonban ez a tartózkodás holmi szkematikus megoldásviszony uralmát helyzet és élmény között. A *Pacsirta* például minden látszólagos lélektani érdektelensége ellenére is tele van szórva olyan megfigyelésekkel, amelyek a legravaszabb pszichoanalízisnek is becsületére válnak. De az író beépíti ezeket a megfigyeléseit, mert értékelésében nem helyezi őket a valóság más mozzanata fölé. Az olvasó csak a művet látja plasztikusan és lezártan, mint ahogy mondjuk egy hidat szemlél, amelynek íveire a mérnök nem ragasztotta ki tervrajzait és éjszakába vesző számításait.

Az ábrázolásnak ugyanez a törvényszerűsége uralkodik Kosztolányi utolsó regényében, az *Édes Annában* is. Ez tartoznék a költő élményeinek harmadik körébe, amelyben legszűkebb társadalmi környezetének szociális problémái (cselédprobléma), a kommunizmus s a pesti hétköznapi rendőri krónikája foglalnak helyet. S mindez végre fővárosi keretben. Ez a regény a legvitatottabb Kosztolányi-mű, tartalmában és formájában egyaránt.

A tartalom: egyszerű fajt divers. A kommunizmus utáni nehéz hetekben, amikor alig lehetett cselédet kapni, Ficsor házmester elszegődötteti Víz Kornél méltóságos úrhoz unokahugát, Édes Annát. A dunántúli csendes parasztlány értelmetlen idegenkedéssel lép be az új helyre. Tiltakozó ellenszenvet érez a lakás, a bútorok kámforszaga, még kenyéradójának neve ellen is. De Ficsor rákényszeríti, hogy a háziúr-nál maradjon. A tisztességtudó, halk hangú leányból a cselédnek gyöngye lesz s íme az a gyengeszívű gyöngyszem, aki még

egy csirkét sem képes lenyakazni, egy éjszaka behatol kenyéradói hálósobájába s konyhakésével leszúrja asszonyát s dulakodás közben megöli magát az urat is. Hogy hogyan szü-
 ellenkezőségekből a gyilkos mozdulat, abból Kosztolányi Édes Anna lelkét illetőleg nem árul el semmit. Csak bizonyos etápokot rögzít. Ilyen első lépés a szakadék felé a méltóságos asszony unokaöccsének csábítása, aki Édes Annát, a szinte állatiasan zárkózott teremtést teherbe ejti s aztán odébbáll, magzatelhajtó orvosságot és egy papírzacskó sült gesztenyét hagyva ajándékol a röpke viszony után. A leány elfojtott, nehéz szerelemmel szereti János úrfit, a vidám fickót, szereti az emléket, „mint a kutya, mely nem kap enni, s nem tudja, hogy mi bántja s mégis folyton odavánszorog az üres ételestáljához.” Valószínű, hogy ez a szerelem is gyűlöletet ébresztett a cselédben úrnője iránt, akiben az akarategyenye teremtés ösztönösen rajtartóját, csábítójának rokonát, az egész átkos helyzet előidézőjét gyűlölhette meg. S ehhez járul még, hogy Víz Kornélné meghíúsította Édes Anna most kínálkozó házasságát, rábeszéléssel, hiszterias jelekkel szuggerálva, kényszerítve a lányt, hogy szolgálatában maradjon. A harmadik etap a gyilkosság éjszakája, amikor Víz Kornélné nagy estélyére a csábító is meghívást kapott. Vacsora után a vendégek táncolni kezdenek. Tánc közben János úrfi a szép Moviszternével a fürdőszobába lebegett ki és ott belecsókolt a nyakába. Anna az előszobából meghaltotta az asszony bűgő kacagását. „Vissza akart futni a konyhába, de nekiment a falnak. A lámpák valami kancsal fény-nyel fellobogtak.”

Ime, ez a három mondat adja meg a gyilkosság kulcsát, mert vallomásra nem tudja bírni a szinte alvajáró lányt senkisémet. De legkevésbé Kosztolányi. A gyűlölet felhalmozódását egy kórosan zárt lélek tudatalatti rétegébe szorítja vissza s a magyarázkodást a környezetre bízta. Tudatos művészi eljárás ez, bár az olvasó szempontjából nem egészen szerencsés. Az olvasó nem is képes értékelni azt a lélektani pontosságot, amellyel Kosztolányi sorra elhelyezte a tragédiát felidéző külső tényeket, nem képes rájönni arra, hogy a hallgatag cselédben egy beteg lélek kiszámíthatatlan ösztönei lapulnak, nem képes körképet alkotni Édes Annának mániás depressziójáról s teljesen tanácstalanul éri a váratlan fordulat. Mert Édes Anna lázadása kóros jelenség, egy pszichopata esztelen cselekedete, amelybe kár volna belesűríteni az elnyomottak szociális lázadását. Az író maga mégis hajlandónak mutatkozik egy szélesebb érvényű tanulástételre. Kitér ez Moviszter doktor törvényszéki vallomásából, aki Édes Anna kenyéradóit vádolja és kijelenti, hogy a leány szörnyű életét urainak szívtelensége váltotta ki. „Gépet csináltak belőle. Ridegen, embertelenül bántak vele, cudarul.” S hogy Kosztolányi mennyire magáénak érzi ezt a vallomást, elárulja az is, hogy a regény objektív keretét áttörve, romantikus módon közvetlenül szólítja meg a botjára görnyedő orvost: „Kiálts,

kiálts úgy, mint a te igazi rokonaid, az őskeresztények hősi papjai . . .

Mégis az az érzésem, hogy ez a jelenet csak ráépítés a regényre, pillanatnyi apostoli lelkesedés szülötte, s hogy ezt a felfogást Kosztolányi maga sem osztotta mint demonstrációjának értelmét és teljes magyarázatát. Nem az urak részéről jött inzultus és igazságtalanság a döntő Édes Anna történetében, hanem a cseléd beteg lelke s hogy ez a körülmény nem vita nélkül dönti el a kérdést, annak az író már említett pszichológiai eljárása az oka.

Visszahúzódni az analizistól, tettekre fordítani, külső jelekben látni meg, jelölni és felfedni a lelki életet, íme az a *Pacsirtából* kibontakozó új művészi program. Az új eljárásnak aligha lehetett holmi kiábrándulás a gyökere. Kosztolányi sok nagy példáját adta annak a konstruáló erőnek, amellyel egy-egy hőse életébe maradéktalanul belehelyezkedett. Inkább egy proteuszi megújulásra gondolunk, művészi bravúrra, amely önmagának állítva új feladatot, más és más módon akart a „végtelen és esztelen” élethez férni.

Mintahogy mind a négy Kosztolányi regény más és más művészi bravúr szülötte. Sokan háritják el azzal Kosztolányinak a regényírónak imponáló erejét, hogy a költőt és novellistát emelik ki helyette. De miért kellene a regényírónak háttérbe szorulnia? Mert talán keveset alkotott? Mert nem rendezkedett be széria-gyártásra? Mert minden regényét teljes feladatnak fogta fel s új meg új formát keresve szövegét, a legszebb modern magyar prózát, akár egy verset, az utolsó szóig megkomponálta? Igaz, a nagy regényírók epikus őserdei mellett Kosztolányi oeuvre-je inkább a kerthez hasonlít, amelyet az ész és szépség rendezett be, a költő, de éppen az elrendezés formai tökéletessége biztosítja minden időre Kosztolányi regényeinek kivételes jellegét, ékszerszerűségét, amellyel ezek a regények divattól függetlenül irodalmunknak legszebb díszei.

Semjén Gyula.

FRANCIS THOMPSON :

IGY SZÜLETETT VIOLA

I.

A mennybéli Atya.

Fonj Mária lányom az égben,
Perdülve forogjon a rokka;
Fonj Mária lányom az égben,
Fonj hajfonatot Violának.

Angyalok.

Fonj Mária, égi királynő,
Fonj barna haját Violának.

II.

A mennybéli Atya.

Ó, szőjjetek angyali kézzel
Bársony takarót Violának.
Ó, szőjjetek angyali kézzel
Bársony takarót Violának.

Angyalok.

Dalolva szövünk mi, örömmel
Bársony takarót Violának.

III.

A mennybéli Atya.

Jézuska, merítsd ki szemének,
A menny csoda kék mocsarát is,
Jézuska, merítsd ki szemének
Mert szép is a mélytüzű gyémánt.

Angyalok.

Ég hercege ferd ragyogónak
Szemében az éjszaka hamvát.

IV.

A mennybéli Atya.

Hulljon bele csillag az égről,
Mint nyáron a tóra ha hullik,
Hulljon bele csillag az égről,
Legyen szeme szebb Violának.

Angyalok.

Ég hercege, mosd a szemébe
A holdat a csillagos égről.

V.

A mennybéli Atya.

Paraclitusom neki adjál
Kristály üde lelket is még ma —
Paraclitusom neki adjál —
Nem lesz Violánk soha bűnös.

VI.

A mennybéli Atya.

Most angyali szárnyaitokról
Hulljon le a rózsa peregve,
Szép angyali szárnyaitokról
Rejtvén Violánk üde arcát.

Angyalok.

Hullik le a rózsa peregve
Lágy szirma borítja be arcát.

VII.

Elvégeztetvén mindez, így szól a mennybéli Atya:

Vigyétek a földre dalolva,
Röpüljetez nesztelenül le,
Vigyétek a földre dalolva
Halk mélyhegedűnek a hangján.

Angyalok.

Bájos Violának neve hangzik,
Jertek, vigyük őt le zenével.

VIII.

Táncolva levitte az angyal,
Levitte zenével az égből
Halk mélyhegedűnek a hangján
Dalolva nevét Violának.

Angyalok.

Ringassuk el őt, zene mellett
Halkan dudorászva, nevével.

IX.

Víg volt csecsemőnk — anya bágyadt
Míg angyal a földre leszállott —
Bágyadt csecsemőnk — anya víg volt,
Mikor Violánk ide jött meg.

És így szólnak az ő szülei:

Szegény kicsi, sírni te tudsz már,
Lássuk kacagásod is olykor.

X.

Édes csecsemő, mosolyogjál,
Mert sírni te még ezután fogsz.
Ott kell mosolyognod az égben,
Itt sírnod e földi világban.

Végh György fordítása.

GIOVANNI PAPINI:

LEGENDA*

A pápai palota egyik óriási terme, az éj beálltakor.

A hatalmas, fekete asztalon háromkarú ezüst lámpa áll, fénye alig-alig szüremlik át a helyiség sűrű homályán.

Az asztal mögött — láthatatlan karosszékben — egy ősz-becsavarodott, tőpörödött aggastyán ül. Kopasz koponyája, aszott arca holsápadt, szeme derűs, öltözete hófehér. Ez a tőpörödött aggastyán VI. Celesztin pápa. Egészen egyedül ül és várakozik.

A háttérben feltárul egy ajtó. A várt látogatót egy bíborruhás kanonok vezeti be, majd visszavonul.

Sabbatai ben Salom, a száműzöttek főabbija, lassú méltóságteljes léptekkel közeledik az asztalhoz és az imbolygó fényhez.

Már az öregség kapuja előtt áll, de még szikár, erős. Vöröses-szöke haja elfedi tarkóját, rőt szakálla mellét verdesi. Sápadt-barnás arcából szemének fekete gyöngyei villannak elő. Jellegzetes orra húsos ajkaira hajlik, melyek előtűnnek a göndör szőrzet közül.

Bokáig érő, fényes-fekete köpeny borítja a főbbi méltóságteljes termetét.

A pápa elé érve megáll és mintha térdre akarna ereszkedni, de mégsem, csak biccent fejével, hallgatag.

VI. Celesztin tiszta szemével ránéz, majd meg akarja áldani, de keze lehangyatlak.

Azután így szól:

— Régóta tudomásunkra jutott, hogy könyörögsz azért a kegyért, hogy megjelenhess előttünk és néped nevében örömhírt tudass velünk. Meg akartuk hallgatni kívánságodat, hiszen Jézus Krisztus helytartójának kötelessége fogadni mindazokat, akik hozzá fordulnak. Beszélj tehát. Meghallgatunk.

— Szentatyám — kezdi érces hangon Sabbatai ben Salom, — szívem mélyéből köszönöm jóságát. Ez életemnek legszörnyűbb és legboldogabb pillanata. Már hosszú hónapok óta várom, rettegések és imák közepette. Nem is képzeli el, Szentatyám, mit kellett legyőznöm magamban és körülöttem, hogy elérkezhessünk ehhez az órához. Nyugat és Kelet látták könnyeimet és hallották esdeklésemet. Kétségek gyötörtek, híveim elhagytak, barátaim sirattak örültségemért, ellenségeim életemre törtek. De végül, ezután a hosszú, halálküzdelmes

*Talán felesleges is megjegyezni, hogy a legenda két szereplője, VI. Celisztin pápa és Sabbatai ben Salom képzeletem születte. (Papini).

éj után, a győzelem napja felvirradt. Sikerült elhallgattatnom a szofistákat, felráznom az ingadozókat, lángragyújtanom a lagymatagokat, meggyőzőnöm a nyakasokat és most, a föld minden országában szétszórt zsidó felismerte a fényt és általam szól Önhöz. Minden testvérem kész megvallani, hogy Jézus Krisztus az igazi Messiás, Dávid király ivadéka, Isten egyszülött fia. Mindannyian türelmetlenül várják azt a pillanatot, hogy a Krisztus Egyházába befogadtassanak és Őszentéged fiaii lehessenek.

Sabbatai ben Salom elhallgatott és Celesztin arcát firkészte, mintha várná, vagy kérné válaszát. De az agg pápa mozdulatlan és hallgatag maradt, elmélyülve gondolataiba, mintha nem is hallotta volna.

Akkor a főrabbi halkabban így folytatta:

— Talán ez a hír olyan hihetetlennek tűnik fel Szentatyám, hogy arra gondol, vagy szájhős vagy örült áll Ön előtt. Szó sincs róla. Ismétlem: belefáradtunk abba, hogy megvetnek és kiközösítenek, szidalmakkal elhalmoznak és mindenhonnan elűznek. Mi is, annyi század után, hő vágyát érezzük annak, hogy ne bánjanak velünk bélpoklosként idegen földeken, mint Káin ivadékaival és Júdás büntársaival. Szükségét érezzük testvéri kézszerítésnek és annak, hogy felleljük a vendégszeretet mosolyát, hogy közös asztal mellé ülhessünk, hogy érezzük arcunkon a megbocsátás csókját, hogy szeressünk és hogy szerethessünk. Minden reményünk Önben van, Szentatyám. Szívünk repesve ugrál, ha arra a napra gondolunk, mikor Ön Krisztus megfeszítőit feloldozza és megáldja az átkozottakat. Testvéreimmel egyetértésben előkészítettem a kibékülés szertartási rendjét. Az Ön által tetszésszerint kiválasztott napon, a zsidók végtelen tömege siet elő a világ négy tájékának gettóiból és zsinagógáiból. Véget nem érő felvonulás halad keresztül Rómán, énekelve a bűnbánat szoltárait és egyesülni fog Szent Péter temploma előtt. Fekete köpenyt öltünk magunkra és fejünkre hamut hintünk. A tér közepére lerakjuk a talmud és a Midras összes fellelhető példányait és saját kezünkkel gyújtjuk meg őket. Mihelyt a tévedések máglyája elhamvad, trombitaharsanás int csendre. Tizenkét rabbi, törzsenként egy, fogja fennhangon olvasni, egyik a másik után, az ünnepélyes megtagadás szövegét a tömeg nevében, mely megerősíti azzal, hogy minden tétel végén *ament* kiált. Akkor Őszentéged kardinálisokkal, hercegekkel és kapitányokkal körülvéve megjelenik majd a bazilika ajtajában. Mi mindannyian, térdenállva, énekelni fogjuk a legnagyobb könyörgés zoltárát, a *De profundis clama-vi-t* és kétségbeesett hangunk megremegetteti az égboltozatot. Mihelyt majd ismét csend lesz, ki fogja nyilatkoztatni Szentatyám, annak a hatalomnak erejével, mely Önre Krisztustól és Szent Pétertől szállott, a felmentést és a lelki megtisztulást s Ábrahám fiainak a Szentlélek áldását osztja. Akkor felkelünk, lerázzuk fejünkről a hamut, fekete köpenyünket a földre dobjuk és a keresztségre előkészülők fehér tunikájá-

ban állunk Ön előtt. Végeláthatatlan kíséretünk, Önt követve, belép a templomba, mormolva a hála és öröm megnyilvánulásának himnuszait és azt zsúfolásig megtöltik. Azután majd Ön határozza el, Szentatyám, hogy melyik napon kapjuk a kegyelem vizét és melyik pillanatban csillapíthatjuk lelki éhségünket a Feltámadottnak átlényegült testével.

A főrabbi elhallgatott és mégegyszer ránézett szúrós, fekete szemével az előtte lévő áttetsző és nemesen sápadt arcra. A pápa arcán Sabbatai beszéde alatt sem csodálkozás, sem öröm nem tükröződött. Mindazonáltal, abban a pillanatban, mikor felelni készült, mintha hirtelen szomorúság árnyéka fátyolozta volna tengerzöld, derűs tekintetét.

— Ha mindaz, amit mondtál, igaz — kezdte nyugodt, türelmes hangon — hálát adok Istennek, hogy engem választott ki, engem, méltatlan szolgáját, hogy szemlélője lehetek egy csodának és hogy ilyen váratlan elégtételnek lehetek részese. Ha a pásztor boldog, midőn megtalálja elveszett juhainak egyikét, öröm-ujjongása ezerszer nagyobb, ha visszaszerzi az eltévedt nyáját, hiánytalanul. Ti voltatok az ígéret elsőszülöttei és az Atya asztalánál mindig van hely a kóbor gyermekeknek, akik visszanyerték a lélek fényét. De a mi felelőségünk abban a küldetésben, melyet a Gondviselés számunkra kijelölt, igen súlyos, sokkal súlyosabb, mintsem el tudnád képzelni. Ezért, mielőtt kiejtenők a várt szavakat, kötelességünk kérdezősködni és gondolkozni. A keresztény nép és mindenekelőtt az Isten is, nem bocsáthatna meg nekünk egy megfontolatlan és elhamarkodott határozatot. Tehát el kell fojtanunk szívünk természetes fellángolását és még mélyrehatóbban meg kell vizsgálnunk lelkedet. Ne csodálkozz ezen és ne tekintsd a következő kérdést sértésnek. Jól ismerem a zsidókat és tudom, hogy a *do ut des* elvét vallják. Mondd meg nyíltan, hogy mit kértek cserébe megtérésért. Ha kéréstek méltányos, örömmel teljesítjük, amennyiben lehetséges.

E szavak hallatára Sabbatai ben Salom arca holtsápadt lett és ajkai remegni kezdtek.

— Szentatyám, látom, hogy a Szentlélek valóban Önnél van és megadatott Önnek a lélekbelátás karizmája. Sugalmaszott bölcsesége meg tudta fejteni legtitkosabb gondolatomat. Be kell vallanom, népem megbízott: járjak közben Önnél, hogy megbánásunknak és visszatérésünknek fejében elnyerjek egy kegyet. Nem mertem megmondani, de most bízom abban, hogy Őszentsége meghallgat atyai jószágában. Egyetlen dolgot kérünk: a Nagyhetet töröljék az egyházi évből. Most már évszázadok múltak el atyáink bűne óta és még a legszörnyűbb gaztetre is elérkezik az elévülés napja. A keresztrefeszítés emléke ugyanaz marad, de csak a könyvekben. Valójában mi nem kérjük Öntől az evangéliumoknak sem a megcsonkítását, sem a meghamisítását, de egyszerűen törölje el a Nagyhetet, más szavakkal, csak a Húsvét ünnepét üljék meg, a Feltámadás emlékére. Megkeresztelkedve, nem tudnánk elviselni, hogy minden tavasszal, a keresztény nép összes temp-

lomaiban elismételjük becsstelenségünk történetét. A tékozló fiú atya nem hánytorgatja fel örökké a családi tűzhelyhez visszatért fiának elszökése történetét.

— Sabbatai ben Salom, — szakítja félbe Celesztin kemény, határozott hangon, — atyáid nem tudták, mit cselekszenek, de örvendezhetnének együtt a Feltámadás napján, ha nem sírtunk együtt Krisztus haláltusáján? És hogyan érthetnők meg a Megváltás kimondhatatlan áldozatát a Getsemani kert, a Sanhedrin és a Kálvária nélkül? Lehetségesnek tartod hát, hogy az Anyaszentegyház, lett légyen bár azért, hogy befogadja Mária és Pál népét, eltörölje azt, ami betetőzése csodálatos imáinak?

— Lehetséges volna talán, — válaszolt a főrabbi — valami közös megegyezés: megőrizni a Nagyhét liturgiáját a zsidók megemlézése nélkül. Csak Pilátus és a rómaiak lennének felsorolva, mint akik bűnösök Krisztus keresztfeszítésében.

— Örültségeket beszélsz Sabbatai. A te ostoba ajánlatod az igazság és a valóság megsértése volna. A rómaiak egyszerűen végrehajtották a parancsot. Katonák voltak és engedelmeskedniök kellett. Ők nem hibásak. Sőt még Pilátus is, vádaitok és fenyegetéseitek konok áldozata volt. Ha ti nem vezetitek félre, sohasem egyezik bele az Igaz halálába. A zsidók és csak a zsidók találták ki és akarták a keresztfeszítést.

— Legyen. Magunkra vállaljuk teljes egészében a bűnt. Atyáink kérték, hogy Krisztus vére rájuk hulljon vissza és mi nem akarjuk őket megtagadni. Tekintsz hajunkra, még láthatsz ott néhány cseppet Krisztus véréből. De ez a becstelen keresztség nem lehet akadálya az új keresztségnek, melyért most esedezünk. Hajlandók vagyunk Krisztus kiontott vérért kárpótolni. Mesébe illő nagy árat fizetünk minden cseppért. A Szentszéknek kevés jövedelme van. Hittérítőket kell a pogányok közé küldeni, templomokat építeni, segíteni a szegényeket. Mindent megadunk, ami hiányzik Önnek. Megtérés után az Egyház gazdagabb lesz, mint valaha is volt. Szent Péter oltára előtt, engesztelő ajándékként letesszük majd mindazt az aranyat, mit össze tudunk gyűjteni közösségünkben. Lába elé hordjuk majd a világ minden pénznemével megtöltött zsákjainkat és ha mindez nem lenne elegendő, akkor még arany gyertyatartókat, aranykelyheket, aranszobrokat, aranyékszereket, aranyrudakat is. Emberi szem nem látott még soha egy halomban csillogni annyi aranyat. A milliók ezrei! Csak egy szót szóljon és mindez az Öné lesz.

Celestin halvány arca még sápadtabb lett, hasonlatos a márványhoz.

— Sabbatai, te káromkodsz! Te az isteni véért, az Istenfiának véérért, az Isten véérért néhány taligányi fémmel szeretnél fizetni. De hát nem tudod, vagy nem emlékszel vissza arra, hogy ennek a vérnek egy paránya többet ér, mint a föld méhében rejtőző minden arany?

— Szentatyám, ne vesse meg adományunkat. Mielőtt vizsgálta, gondoljon mindarra, amit ezzel a kincsel elérhetne: megmenthetné a szerencsétleneket, kiválthatná a rab-szolgákat, betegeket gyógyíthatna, felruházhatná a meztelene-
ket, lecsillapíthatná ellenségei haragját. A világ minden tája felől le fognak borulni a népek lábai elé. A karitás minden szónál hatalmasabb. És Krisztus, letekintve a mennyből, boldog lesz, hogy Szentatyám szeretettel fogadja a szegényeit, azaz Őt magát.

— Ne reméld, hogy megkísértesz. Még a jótékonyság is a Sátán csapdája lehet. Ne kényszeríts arra, hogy azt mondjam: minden zsidóban feléled Júdás. Eladtátok harminc tal-
lérért az Urat és ma vissza akarjátok vásárolni azzal a ha-
szonnal, amit századok folyamán halmoztatok fel rablásaitok-
kal és uzsoráitokkal. Hamisan okoskodsz, rabbi. Az Egyház
semmi áron nem bocsátja áruba Istenét.

— És mégis, mi elhatároztuk, hogy aszerint cselekszünk,
ahogyan Krisztus parancsolta a gazdagoknak. Lemondunk az
aranyunkról, szegények és csupaszok leszünk az iránta való
szeretetből. Mi többet kívánhatna tőlünk, Szentatyám? Lehet-e
sátáninak nevezni azt, hogy engedelmeskedünk az Evangéli-
umnak?

— Elfelejtetted, hogy ajánlatodat egy szimoniás egyesség-
hez kötöd. Az adomány nem lenne önkéntes, hanem egy vak-
merő és elfogadhatatlan kívánságtól függő fizetség. Egy be-
tűt sem távolíthatunk el a kinszenvedés tragédiájából, még ha
Rómát aranyhegy alá temetnéd is. Készek vagyunk minden
megbocsátásra, de nincs hatalmunkban, hogy a keresztény
vallásból egy jottát is eltöröljünk vagy meghamisítsunk. Cse-
rébe megbocsátásunkért, csak őszinte bűnbánatot akarunk. De
ha el akarjuk nyerni Krisztus bocsánatát, a lelkiismeretfur-
dalás nem elegendő, mert az a félelem következménye is le-
het; úgyszintén az Egyházzal szembeni engedelmesség sem,
mert lehet, hogy indoka valami anyagi előny. De még ennél
is kevesebbet ér, ha aranyat ajánlotok fel, ha meg akarjátok
vásárolni az eget a föld sárga dudoraival. Krisztus szeretet és
nem kér mászt csak szeretetet. Ti pedig úgy beszéltek ma is,
mint az eszelősök vagy a kalmárok. Ugyanazok maradtatok,
mint a sinai pusztában voltatok, még mindig úgy gondolkoz-
tok, mint Simon mágus. Szívetek nem változott. Minthogy el
vagytok csigázva, vagy mert a békét akarjátok, alávetnétek
magatokat az Egyháznak, de nem szeretitek vlójában Krisz-
tus, hiszen nem vagytok képesek a szenvedésre, hogy megér-
demeljétek szeretetét.

— Szentatyám — szakítja félbe Sabbatai majdnem ha-
ragos hangon — hát nem szenvedtünk eleget? Szent városun-
kat felégették, a zsidó anyák kényszerből gyermekeik húsá-
val táplálkoztak, hontalanok lettünk, megtizedeltek, kifosztot-
tak, száműzték a föld négy tájékára. Hosszú századok fájdal-
ma és megalázása nem volt elegendő, hogy kiengeszteljük Őt,
akit megöltünk?

— Elég lehetne, ha ti hálásan fogadtátok volna a mártíromságot, mint ahogy a bűnére rádöbbsent ember fogadja a megérdemelt büntetést. Ó jaj, haragtól megmérgezett szívek úgy érezték ezeket az üldözéseket, mint bosszút és nem mint a bűn orvosságát és gyümölcsét. Ezért nem lehet beszámítani érdemül még szenvedéstekeket sem. Érdekből cselekesztek! Hiányzik belőletek a tiszta szeretet lendülete, amely még a szenvedésben is örömet lel, s amelynek birtokában önként mindenünket annak adjuk, aki akárcsak egy tűt lopott el tőlünk, és amely a rosszat százszorosan fizeti vissza jóval. Csak ilyen szeretet árán lehet elnyerni Jézust. Ha nem nyújtjátok biztosítékát annak, hogy a szeretet megvan bennetek, Ó nem fogadhat be titeket az Egyházba.

— Szentatyám, a szeretet sem az észnek, sem az akaratnak nem engedelmeskedik. Mi megértjük, hogy szeretni kell és úgy akarunk szeretni, ahogyan Ön mondotta. De gondolja el, milyen volt életünk a keresztfeszítés előtt és után. Engedje meg, hogy mi is belépünk Krisztus egyházába és idővel, talán mi is úgy fogjuk Ót szeretni, amint Ót szeretni kell. Az a vágyódás, hogy együtt legyünk azokkal, akik hisznek Benne, nem jele és kezdete a szeretetnek? És nem vagyunk-e készek, az iránta való szeretetből, hogy lemondjunk a gazdagságról? És ha az evangéliumi törvények alapja: a bűnök bocsánata, tudja meg, Szentatyám, hogy mi is hajlandók vagyunk megbocsátani.

— Megbocsátani? Ti egy megbocsáthatatlan bűnnek tetesei, amit be is vallotok? És hát kinek akartok megbocsátani?

— Emlékezzék. Az Atya törvényével elnyomott minket és védelem nélkül szolgáltatott ki elnyomóinknak. A Fiú engedte, hogy minden keresztény nép megbosszulja halálát védtelen népünkön. Mindketten, egyetlen Lélynnek különböző személyei, akarták és megtúrték sebeinket és szerencsétlenségünket. Isten, hosszú századok óta, legnagyobb ellenségünk volt. A világmindenség korlátlan Ura, aki nyakasul üldöz egy kóbor csoportot! De Ó azt mondta: meg kell bocsátanunk ellenségeinknek és mi lehajtjuk fejünket az engedelmesség jeleül. Megbocsátunk neki; még Neki is, még mielőtt az embereknek megbocsátanánk. Keresztfeszítettük Istent, szörnyű bűn volt, de ma *megbocsátunk Istennek* és ez a legnagyobb erőfeszítés, amit megsebzett és megmérgezett szívünk-től kívánhatunk. Ismétlem; minden zsidó nevében, megbocsátunk üldözőnknek, *még Krisztusnak is megbocsátunk*. Senki sem mert volna így beszélni, de Ön tudja, Szentatyám, hogy mi minden más embertől különbözünk. Ha ez, a mi végtelen áldozatunk nem elegendő, mi mást kíván tőlünk, Szentatyám? A szeretetnek ezt a bizonyítékát is vissza fogja utasítani, mint ahogy pénzünkkel tette? És be akarja tenni ismét előtünk az ajtót?

Sabbatai elhallgatott és a pápára nézett. Észrevette, hogy Celesztin sír. Imától megöregedett gyermekszemeiből két

könnypatak futott le, a szájalom patakja, ráncos, barázdás arcára.

— Ön sír! — kiáltott fel diadalmas hangon a főrabbi.— Így hát az irgalom legyőzte minden kétségét! Aldassék az Isten, most és mindörökké! Most már valóban Atyámnak szólíthatom! Válaszoljon! Beszéljen!

De a pápa csak sirt tovább és hallgatott. Sabbatai a földre vetette magát és felkiáltott:

— Mondja ki már azt a szót, amit hosszú évek óta várok! Krisztus helytartója, Szent Péter utóda, emberek Atyja, itt vagyok lábainál. Feleljen, Ábrahám és Jákob Istenének nevében!

Celesztin, még mindig sírva, felkelt és csontos, halvány kezével felemelte a zsidót. De nem szólt. És a könnyek mind sűrűbben hulltak fényes-sápadt arcára.

Sabbatai hallgatag nézte könnyeit és végül is megértette. A pápa válasza? A könnyek. Ő is sírni akart, de nem tudott: torka elszorult, csak száraz szemében tükröződött a fájdalmas szomorúság visszfénye. Néhány pillanat múlva, mélyen meghajolt és szapora léptekkel az ajtóhoz sietett. A hatalmas és homályos teremben hallani lehetett a pápa hangját, amint a Nagypénteki imát mormolta: *oremus et pro perfidis Judaeis ut Deus et Dominus noster auferat velamen de cordibus eorum...*

Végh György fordítása.

GERÉZDI RABÁN :

A JEGYES ÉNEKE

Lelkem serkenj! Égi fények
lobbantak fel. Szent reményed
teljesül: jó Vőlegényed.
Pírban ég az arca. Lásd!

Halkneszű a lépte, jötte.
Titkos. Dobra nem ütötte.
A kigyulladt ég mögötte
vakító piros palást.

S ahogy nesztelen fellebben,
hír kél szárnyra a berekben,
száll villámnál sebesebben,
átszárnyal a lombokon:

„Lélek, ébredj, itt a Jóság!
Nem álom ez. Szín valóság.
Arca égő virulós ág.
Itt áll már a dombokon.

Tested hősín gyolesba bujjon,
mécsed vedd, s a gyűrűsujjon
jeggyűrűd égve kigyúljon:
tisztaságod záloga.

S árkon-bokron, kákán-tüskén
fuss Elébe, okos szűzként
mécsed vidd lobogva tüstént,
másnak hozzád nincs joga!”

Ó, én tudtam. Készen állok.
Méccsel kézben Rája várok.
Ujjamon a drága zálog.
Jertek, nem vagyok irigy!

Jöjjön, ki csak égve tartja
lámpáját, de álljon balra
az oktalan, mert a balga
Hozzá menni nem bir így.

Fussunk! Vágyódva. Serényen.
Dalunk zengjen! Hő reményem
teljesült. „Szent Vőlegényem,
fogadd, Tiéd e zeném.

Ó, ne vess el! Ugy-e kellek?
Nyughelyül add drága melled,
mert ha Téged átölellek,
minden, minden az enyém.”

BARÁTH FERENC:

TUDOMÁNY, POLITIKA, IRODALOM*

A három fogalom — tudomány, politika, irodalom — szerves kapcsolatban van egymással. Hiszen a tudomány a politikával *conditio sine qua non*-viszonyban forrott össze, az irodalom pedig a tudományos eredmények megrögzítését, szellemi közkinccsé való átalakítását célozza. Azonkívül: a politika is több érintkezési felületen találkozik az irodalommal: eltekintve attól, hogy bizonyos irodalmi alkotásokból nem hiányozhatik egy-egy kor politikai háttere, erőviszonyainak megjelölése, a politika önmagában is lehet irodalmi anyag: egy-egy Pethő Sándor vagy Herczeg Ferenc-vezércikk önmagában is kielégíti a legkényesebb irodalmi igényeket is. Az iskolás meghatározás, melyet — nagyon helytelenül! — szokás lemosolyogni, az irodalom területére iktatja mindazt az írói alkotást, melyben maradó tartalmi érték művészi formában jut kifejezésre. Nos: egy André Maurois vagy egy Emil Ludwig — ha politikai vagy társadalmi esszéiket nézzük — nem irodalmi jelenség-e legalább olyan mértékben, amilyen jelenségnek ismerjük el őket tudományos — politikai — szempontból.

Ma, a nyomtatott betű tekintélyének sajnálatos megingása idején is a nagyközönség íróinak ismeri el, tehát az irodalom kategóriájába sorolja a szemfüles riporttereket, a boxmeccsek talpraesett tudósítóit, a szakírókat, akár az édesvízi moszatokról, akár az eposzi kelléktárról ír. Miért ne lenne író az, aki századokat irányító egyéniségek lelki eredőjét tudja összetevőkre bontani, illetve: adott korviszonyok összetevőit úgy állítja egymás mellé, hogy a legvalószínűbb eredőt tudja belőlük kikövetkeztetni? Hiszen ez a művelet többirányú elmélyülést, a problémakör minden szempontú megvizsgálását kívánja meg: egy alapos politikai tanulmány, ha regényes színek vegyülnek is az elmélyülő és tudományos vizsgálódások közé, mély kortörténeti, pszichológiai műveltséget és nagyfokú intuitív készséget követel meg.

Számolni kell azzal — ahogyan Hegedűs Lóránt írja —, hogy az affajta művekben, amelyet ő írt Széchenyiről, a megállapítások esetenként egyéni értékűek maradnak, hiszen a politikában nem lehet matematikai eredményeket várni, fő-

* Hegedűs Lóránt következő könyvei nyomán: Két Andrássy és két Tisza (Athanaeum 1937), Kossuth Lajos, legendák hőse (Athanaeum 1934), Gróf Széchenyi István regénye és éjszakája (Athanaeum 1932), Görgey (Nyugat 1938).

leg akkor nem, ha a multbeli politika hatásaiban még ma is kirezg és kapcsolatot tart fenn bizonyos mai politikai eszmékkel is. Igaz, de talán mégis túlzó, amit „Gróf Széchenyi István regénye és éjszakája” című művének előszavában ír: „Oly óriással állunk szemben, aki minden magyart vonzani fog s voltaképen minden magyar közírónak és költőnek meg kellene írnia a maga Széchenyi-könyvét. Minden kor önmagát fogja keresni benne, mert csodálatos fényét mindegyikünk prizmája más sugarakra vetíti szét egyéni lélek- és korszellem szerint. Mind aknázzuk, de Széchenyi kimeríthetetlen marad, míg mi s időnk elmúlunk.”

Az a veszély forog fenn: nem lesz-e hiába az a sok-sok fáradozás, mellyel a kutató egy Széchenyinek, egy Kossútnak, Tiszának, Andrásynak vagy Görgeynek alakját vizsgálja és próbálja összeegyeztetni: vajjon politikai mozdulataikat meg lehet-e magyarázni egyéni lélektanukkal, nem más igényekkel lépett-e fel a politikus, mint amelyek egyéni alkatával összhangban voltak, vagy: lépést tudott-e tartani a politikai koncepció az „*egyén*” szárnyalásával, illetve: fel tudott-e emelkedni az *egyén* politikai egyéniségének a színvonalára? Tehát: megbírta-e az *egyén* önmagának, mint *politikusnak* a súlyát, egyértékű volt-e benne az *ember* és a *politikus*? Mert minden politikai zsenit az a veszély fenyegeti, hogy az *ember* lomhább, mint a *politikus*, vagy; a *politikus* kisebb horderejű egyéniség, amilyen maga az *ember*. Ez a kettősség, mely legtöbbször egyéni — egyúttal: nemzeti — karriereket tör ketté, minden időben legkomolyabb veszedelme volt egyénnek és nemzetnek egyaránt. Fráter György nagyvonalú elgondolásait a *politikus* termékeny és lendületre kész lelke sugallta, de az *ember* nem érte utól a politikust. Tisza István tragédiája is emberi kisebbségből származott: nagyméretű politikai gondolatait *emberőtökkel* vetítette önmaga elé, de nem látta élesen a közvetlen politikai környezetet; míg politikájában robbanó dinamizmus, heves szárnyalás fűtötte, *emberlényegében* kételkedő, fanyar és klasszikus higgadtságra törő lélek volt, méltóan ebben politikai eszményképéhez, Bismarckhoz, akit — mint *politikust* jellemzett valami csodálatos józanság: nemcsak a vaskezü, hanem vaslelkű alakja is volt korának. Tisza Istvánt szenvedélyesség határozta meg és leghívebben kitörésre kész en garde-állásban lehetne ábrázolni.

Tisza István bukásában a tragikus jelleget méginkább az adta, hogy vele együtt a nemzet került tragikus helyzetbe. Önmaga látnok volt és minden erejével az eljövendő nagy háború pusztításait akarta megakadályozni — preventív úton. Olyan korban élt, mely a magyar történelem egyik legpolitikusabb korszakának számít: a kiegyezés, a körülötte folytatott ellenzéki és helyeslő sajtóhadjárat folyamán olyan politikai műveltséget és kritikai tudatot fejlesztett ki a magyar társadalomban, amilyenre azóta talán csak a mai időkben értett meg a magyar társadalom. Az akkori és a mai politikai köz-

szellem között azonban lényeges különbség észlelhető: a ki-egyezőskori politika — amint ez tudományosan is igazolható — alaposabb és mélyebb barázdákat szántott a politizáló kedélyekbe és termékenyebb talajba hintette a magvakat, amelyek mindezen felül még sokkal terebélyesebb és gazdagabb lehetőségeket hordtak magukban. Ebben a csordulásig meg-ért politikai légkörben minden szónak, miniszterelnöki gesztusnak építőbb következménye és rombolóbb kalibere volt, olyan mértékben, amilyenről ma, a *meglazult* — épen ezért kényelmetlen, hogy úgy mondjuk: *feszült* — politikai légkörben szó sem lehet. A magyar politika hőskorában, mikor a Kossuth- és Széchenyi-koncepciók folytatói az Andrássyak és a Tiszák voltak.

Hogy lehetne mindezeket a tényeket pusztán önmagukban szemlélni? Csupán a történelemtudomány száraz-józan értéktelével, mely például nem tudná Tisza Istvánt *menteni* sem, nem is szólva *megmentéséről*. Itt a politika szerepét politikusnak kell tisztázni, aki a tudós mérlegelő pártatlanságát a jószimatú politikus-elme beleélésével teszi elevené és az író bensőséges lírájával színezi át.

Itt találkozunk a tudomány, a politika és az irodalom, ezen a ponton olvad szintézisbe Hegedűs Lőránt könyveiben is: félreértett és egyes körökben rosszindulattal kezelt politikai sakkhúzásait a zseniális látnoksággal megáldott politikus jószándékú lendülete igazolta, de erre ösztönözte tudósvolta is, mert politikája az adatok tudományos mérlegelése alapján csak kedvező eredményt hozhatott volna. Hegedűs Lőránt is a százados hullámmzó politikai vonalnak kedvező irányváltztatását akarta előidézni s ezt legjobb belátása szerint cselekedte. Önmaga igazolására a huszas évek politikai viszonyainak őszindítékához, Széchenyi Istvánhoz tért vissza. Őt vizsgálja meg a tudósnak és az írónak „kegyetlen” józanságával, illetve hozsannázó hódolatával. S vajjon szabad-e a józanul alkalmazott bírálat mellett elítélni azt, aki egész életében, legtermékenyebb éveit önzetlen feláldozásában történelmi analógiákat keresett — és talált — önmagához? A nemzet tragédiáját fejtette meg: az egyénekbe tömörülő nemzeti sorsot. Olyan egyéniségeket boncolgat a tudós, a politikus és az író szemszögéből, akik egy évszázad óta történelmi sorsunk lázadóúi voltak, megtestesítették a produktivitást sürgető nemzeti gondolatot, kifejlesztették az „idők teljességében” a forradalmi cselekedetek felé irányuló nemzeti hajlandóságot; vizsgálatát kiterjesztette a száz évig működő „politikai generáció” egyéniségeivé, akik közül az első — Széchenyi — önmaga vetett véget életének, az utolsó — Tisza István — anarchisták áldozata lett. Sorsukat emberi megértéssel szemléli, azzal az okos megbocsátással, melyre csak a tudós és a politikus képes, aki világosan tudja, hogy a politikai tettek a nemzet testének hámrétegén belül kezdik munkálkodásukat, az idegekben; és: egyetlen politikai mozdulat emberöltők politikai, szellemi és gazdasági

Hegedűs Lóránt sok egyéni és probléma-tisztázó megállapítása igen jelentős és elgondolkoztató adatokat, illetve módosításokat olvaszt magába. Sajátosan egyéni lelkialkata, mely az egyénbe fojtott nemzettragédiát vizsgálja, természetes, hogy Görgey Arthur alakjában is megtalálta az értékesíthető anyagot. Amíg trilogiájában a politika és a tudomány, a kívándorlásról, az adórendezésről s általában az adóról szóló műveiben tisztán a tudomány területén maradt, Görgeyről írt hatalmas drámájában az irodalom területére szorítkozott — látzólag. Mert legelvontabb tudományos műveiben is az írói vérmérséklet: nagyfokú líraiság, pszichológiai tapintat jellemzi még drámáiban — akár Görgey- akár Kossuth-drámájában —; tehát szépirodalmi műveiben is; viszont: szépirodalmi alkotásaiban is a tudós és a politikus ellenőrző ébersége és kombináló készsége érvényesül. A tudomány-, politika-, irodalom-hármasnak ez a töretlen szépségű egysége leghatározottabban éppen a Görgey-drámában jut kifejezésre. Az a nagy önfegyelmező erő, amely a szükséges mértékben az író t fojtja el a tudóssal és a politikussal szemben és az a szárnyalás, mely írói erény a politikus és a tudományos író műveiben, utánozhatatlan és csak önmagához hasonlítható, önmagából vett jelzővel mérhető —: Hegedűs Lóránti.

Azt a legtöbbre becsült külföldi írótypust, melynek Disraeli, Chateaubriand, illetve Goethe a legnagyobb külföldi alakjai, méltóképen, sőt az utóbbi kettőnél — politikai és tudományos felkészültségben — előnyösebben valósította meg: kezdeményező és mindjárt legmagasabb művészettel kiforrott és felülmúlhatatlan értékeket adott. S talán nem utolsó sorban azért, mert hiánytalanul tudta megteremteni a tudomány, a politika és az irodalom hármas szimbiozist.

Baráth Ferenc

THURZÓ GÁBOR :

A SZERELMES DUNA

Meg kell vallanom, nem vagyok állhatatos szerelmes. Szerettem már a braunschweigi síkságot, a melankóliát a túll-vékony felhők alatt, melyek mögött talán sosincsen nap, sosincsen árnyék. Tünődni szerettem volna a mérgezőöld pázsiton, mesze nézni, amerre a szem sem lát, és ahol úgy olvad össze a szürke föld és a szürke ég, akár flamand tájképein egy-egy másodrendű mesternek. Szerettem már a Champagne-t is, azt a finom átmenetet Svájc és a francia vidék között, a permetkék szőlődombokkal, a barna palánkokkal a kertek körül, álmos fogadósnékkal a kicsi falukban, akik a tejeskannákat rakják föl a montmort-chalons-i autóbuszra, és a Champagne-on is szerettem a mályvákat, a dáliák fejeit a kerítések fölött. gettem, mert tiltott volt, gáláns, egyetlen nap alatt kábított el: Sokáig rejtettem egy érzést, amely Velencéhez kötött, rejtemintha valakit meglát valaki, éppen csak elsuhanni és a haja színe, a szeme villanása örökre benne marad. És ha Velence hagyott is maga után egy kis zsibbadást a szívemben, büszkén megvallhattam, hogy szeretem Montenegrót, a kosfejű sziklákat, a hegyek fogairól a mélyben emailkéken tündöklő Skutari-tót.

Úgy vagyok a szerelmeimmel, mint egy gavallér, mindegyikről őrzök hajfürtöt, egy parfóm-illatot, őrzök egy apró sebet. S akárhogy múlik az életem, ezek a szerelmek hűségesek, legfeljebb én nem vagyok hűséges hozzájuk. Nem vagyok hűséges azért sem, mert tilosban jártam csak hozzájuk, mint aki szabadságon van és nagyobb tettekre merészkedik, mint a kötelesség ideiben. Egy-egy új táj, egy-egy új szerelem mögött a Duna csillogott, az egyetlen elem, amely hatalmasabb mindennél, az egyetlen szerelem, amely fogva tud tartani egészen a hűségig. Valamikor nagyon régen a Duna folyt már át az életemen, és ha a vízre gondoltam, a Dunát láttam. A házunk hátat fordított neki, a szívünk sohasem. Ha játszani mentünk a Duna-partra, a szomszédba mentünk, és ha átnéztem a másik partra, nagyon sokáig nem is láttam ezt a másik partot. Hol van? — kérdeztem, és mintha a Gellérthegy, a Citadella ferde sisakjával, nem a túlsó parton lett volna. Ha váltották egymást az évszakok, a Duna jelezte előre. A Borzutcán szaladt az iskolások elé a tavasz illata, a víz zöldes, friss szaga, és ha szerelmesen, korai alkonyatokon, a rakparton járunk, mondhattuk egymásnak joggal: Látod, ez már az ősz. És a Dunának dinnyeszaga volt, mint ezer békának, — és a Duna hozta hozzánk az első téli fagyot, zajos tavaszvégeken az első partról elszakított zöld ágakat. A Duna égtáj-mutató volt az évszakok között; ha szembe néztünk vele, láthattuk

az eredetet, a zöld hársakat a Fekete erdőben és a fenyőket az Alacsony Tátra lankáin, ha hátára bocsájtkoztunk, eljuthatunk a deltáig, a tengerekig, ha Pest felé néztünk, messzi síkságokat érezhettünk, és ha Buda felé kerestünk a szemünk, előttünk volt a nyugat, arany-rozsdásan, mint a dómok kupoláin a napfény. Szerelmes voltam a Dunába, és ha eddig nem vallottam róla, ezentúl vallani fogok.

Ha fokozni lehetett a világot, amely egy hatéves gyereket körülvelt, akkor a Duna volt a legnagyobb. Egy óra volt átkelni rajta és az apró lábak zsibbadva fárdtak, míg az Erzsébet-hídon átjutottak Pestről Budára. De csak a lábak fáradtak el, a szív zaklatott volt és nyugtalan. A víz ezüst volt, mérhetetlen, és ha valaki fölemelt és átnézhettem a korláton, legszívesebben a vonatok közé repültem volna. Ott úsztak el alattam, a kisebbeknek benézhettem a torkába, ahonnan ködös koráőszi délelőttökön sárgásan, sáfrányosan, nagy vattás csomókban sistergett fölfele a füst. Legszívesebben örökkön a korláton lettem volna, mert a vonatokon különös élet volt. Apró zöld kert virított a fehér hajóház mellett, a deszkafalakra vadszőlő futott, az ablakba muskátlit tettek, spárgára kötött csirkék sétáltak föl-alá, egy pöttyös kendős asszony nagymosást tartott, a nyitott ablakon látni lehetett a kormányos kettős, családi ágya fölött a házi áldást. Egyszer valamelyik uszály végén fehér kuvasz kutya ugatott a villamosokra, míg a folyó el nem nyelte a vonatot. Akkoriban uszályon szerettem volna élni és nem ismertem mást, mint a pesti Dunát, melynek partján szerzetesek sétálnak, ahol a halas-hajók állnak egymás mögött, sorban. Alkonyatkor a lépcsők felé mentem, s nyári este előtt szegény emberek áztatták lábukat a folyóban, és mindig akadt egy-egy meztéllábas, próféta-szakállas vén csavargó, aki fölállt a sárga útkaparó-ház tetejére és magasztosan prédikált a kofáknak, a gyerekeknek és a nyugalmazott honvédeknek. Jó nap volt délelőttönként, kövér volt a játszó gyerekek árnyéka, bozontos kutyákat fürdettek a lépcsőkön, akik nyüszítve rohantak a sétapálya után a tavaszi hullámokba. Egy rossz időben sárga tők-hegy állt a parton, úgy ellepte a Ferenc József-híd pesti fejét, mint a selyemhernyók millió sárga petéje a dobozok falát, és kofa-standok álltak a hídfőtől a nyitott, csarnoki pályaudvarig.

Most becsukom a szemem, és egyszerre hideg szelek fujnak a Duna fölött, a teteje hólyagos, mintha gyertyaviasz cseppent volna rá, és az ég is ólomszürke fölötté. Eltűntek a tők-hegyek, a kofák is eltűntek a lépcsőkről, a halasok hajói is másutt kötöttek ki, és a nyár is eltűnt, tél van. Vékony, csípős mikulási hó esik, a Vámház előtt lobognak jegesen az acetilén-lángok, a teret színültig belepik az összetákoltt sátrak. A bódékban mézeskalácsot árulnak, a szűk sikátorok világosak, akár a szinpadok, és pirosak, rózsaszínek; hosszú rudakon függenek a mikulások, nagy vödrökben a piros virgácsok. És szentképeket is kitergetett valamelyik kegyes lélek egy ponyvára, spirituszlámpa ég mellette, és a szom-

szédságában riasztópisztolyokat kapni. Puffognak a riasztópisztolyok, szakácsnék járnak föl-alá, a kisgyerekek arca lángol az acetilén-fényben és a csipős hidegben. Tél van, és ha az október a bor hónapja volt, a november a holtaké, a december bízvást lehet a gyerekeké. A mikulási sátrak mögött lassan befagy a Duna, megfehériti a hó, akár asszonyfőt a gondok, s a kisgyerekek most eliszonyodik a szíve: Pest és Buda egybeolvadt, a Gellérthegy barlangjából Luca napján átjöhetnek a boszorkányok. De az esték múlnak, egy kakasléppel lesz karácsony körül világosabb és hosszabb minden nap, és iskola után a Dunapart fenyőfákkal van tele. A mélységben áramló víznek friss illata van, a fenyők gyantája is úszik már benne, és a Ferenc József-hídtől fel egészen az Erzsébet-hídig zöld a fenyőfától minden. A hatéves gyerek kíváncsian, tele szurkáló, csiklandós kívánsággal lépdes közöttük és megkérdezi: „Miért van itten annyi karácsonyfa, anyuska?” Anyuska, — a világ minden anyuskája, — nem tud felelni. Sokára mondja csak: „Innen viszik a ferenciekhez, a Kisjézus jászola köré.”

Alig szóltak így a belvárosi anyák, már zúgnak is a ferenciek harangjai. Mert a Duna talán nem is lenne Duna, a Dunapart pedig Dunapart, ha Pesten és Budán nem szegnék be a partokat a templomtornyok, akár a hegyek éleit a fenyők. Téli estéken hét óra körül megzendül a plébánia harangja, egymás után felelnek rá az apácák, a ferenciek, a görögök, a Bazilika, ki nem maradna a sorból a szerviták temploma sem. Usznak a harangok a Duna fölött, s alig doboghat föl igazán a szív, nem marad adós harangszóval Buda sem. Itt is sorban nyújtják égnek ujjukat a templomok, a szakadár rácoké egyszerre szólal meg a hithű tabánival, zúg az Annatemplom harangja és tiszta estéken megkondul a Mátyás-templom is. Ha szerelmes szívvel idegent vezetnék most, azt mondanám: „ülj ide mellém, hallgasd ezt a harangszót. Muzsika ez, szebb, mint a Mozarté a salzburgi toronyban vagy a flamand csöngetyűk Brügge tornyában, szebb muzsika, mert úgy kondul meg, méretlen dallamra, mint a feldobogó szív. És el vagyok készülve arra is, hogy az idegen mosolyogva intene le, „hogyan versenyeznének a Dunapart harangjai Mozarttal!” Csak ránéznék válasz helyett és azt érezném: ez a muzsika csak az enyém, csak a miénk, ehhez külön szív kell, pesti szív, érthetetlen talán ez is, mint a magunk szerelme egy idegen másiknak. Egymás mellett állanak a pest-budai templomtornyok, katolikusoké, görögöké, reformáltaké, és nincs semmi a világon, amely jobban összekötne szíveket, mint a Duna a katolikusok, reformáltak, görögök alkonyati harangszavát.

Milyen nagy ilyenkor a Duna, s ha hasonlitaná valamihhez a szerelmes szemérme, a Vérmezőhöz hasonlitaná. Vérmező ez is, mert ezer és ezer esztendőök csatatere egy kicsit. Életeket hordoz és holtakat, hajók járnak rajta, és milyen hajók, édes Istenem, milyen végtelen hajók. Egy ugrással

Pest fölött, Pozsonynál, talán még mindig fúrja Búvár Kund az ellenség hajóit, a halak talán még emlékeznek a gályára, amely királyi hitvest hozott Bajorországból. Vérmező és Sorsfolyam a szerelmes Duna, és ha volt valaha nyugati kapuja a magyarok földjének, a Duna volt az. Kapu, melyen a sors nyithatót be a földre, hogy összekösse a keletet a nyugattal. A sors folyója, és csak Pesten érezni azt, hogy mennyire Magyarország folyója. Valahogyan úgy van ezzel az országgal, hogy az élete derekát adja neki, mint lovag-férfi asszonyának a férfiéveit. Német földön keskeny, gyors, zabolátlan gyerek fut át. Ulmnál, Regensburgnál, Passaunál vadregényesen folyik, szakadékok, mélyre csüngő ágak között, a partok szinte karcolják az alacsony hajók derekát és a fenék tele van éles kavicsokkal, mint a kemény kis hercegovinai patakok. Ifjú legény ez a német Duna, Dévénynél komolyodik csak meg, s Pozsonynál, Visegrádnál a történelem néz már a tükrébe, zordonabbul, mint Melkben a tudós benediktinerek koponyái, Kremsnél az angolkisasszonyok krétafehér homlokszalagjai. Esztergomtől fogva már csupa mérséklet, nagy szigeteket ölel magába, királyi szentek rezidenciáit, országalapítók és habsburgi uralkodók birtokait, és Titelig egyre gyarapodik, acélosodik. Mohácsnál talán még mindig a menekülő magyarok vére festi meg alkonyatkor lángvörösré. Titelnél aztán elengedi a gyeplőket, egyszerűen horkan csak meg, mutatja ki a férfi-erejét, mint az, aki megmutatja: érti még az ifjúságot, és vadabbul, keményebben tör át a Vaskapun, mint a Fekete erdő szikláin, bozótjain. Amikor a gazdag Havas-alföldre ér, már rezignált öregúr, aki papucsot húz, — szélesen elterülve csurog a tenger felé, s aki hősök véréit hordozta eddig, most megelégszik kurrogó, zsémbes, nádasok ingoványaiba vesző madarakkal. Dévénytől a Vaskapuig férfi-folyam, Sorsfolyam, ahogy Tormay Cecil elnevezte, s nyári esték válságos pillanatában, amikor az utoljára világos ég fehéren festi körül a vár körvonalait a Dunába tekintő ormok körül, a Duna mint ha ősi pergament lenne a vár-sziluett csipkés, ódon, történelmi pecsétje alatt.

De nemcsak írott történelemmel van színültig tele a Duna. Rejt az életeket is, álmokat is nehéz kamasz-éjszakákon. A gyerek és fiú közötti nyaktörő szakaszon mennyiszor állt a Duna szerelmese a Margit-hídon, a középén, ahol kicsi örvényekre szakadva egyesül a pesti és az óbudai folyó! Fejében még ott zúgott a Híd-avatás, Arany János strófáinak keserű, kemény bűvölete és mondhatta volna akár magáról is:

*Néz a fiú...nem látja többé,
Elméje bódult, szeme vak;
De, amint sűrűbbé, sűrűbbé
Nő a veszélyes forgatag:
Megérzi sodrát, hogy ragad.*

*S nincs ellenállás e viharnak, —
Széltörni e varázsgyűrűt*

*Nincsen hatalma földi karnak. —
Mire az óra egyet üt:
Üres a híd, — csend mindenütt.*

Mekkora sodra, örvénye van a Dunának reménytelen őszi délutánokon a Margithíd-közepén! Mekkora rejtélye ez a szelíd folyamnak, amely Pest és Buda között csupa történelmi patina, történelmi illem. Ki emlékezne árvizekre? Ki emlékezne a Duna tevékeny haragjának nagyobb dühére, mint amikor a gimnazista évek legelején, a huszas évek első felében, elöntötte a rakpartokat, a lábát nyaldosta a villamosoknak, és ott, ahol most tamburás-citerás kocacigányok szólnak esténként és ezüsthajú leányok énekelnek, halak úsztak és mohos tavaszi ágak. A halálos Duna csak a hidak közepén szédít, ott kell a hídavatókra gondolni, az inasra, akit megvert a gazdája és bocsánatkérés helyett a folyót választotta, a férfire, aki hú volt a kézfogásig s akinek elvette Alfréd a hugát. És éjszaka, már a férfikor küszöbén, nehéz, verejtékes álmokból felriadva, ismét megjelenik Bogdánovics Szávának és hajósainak serege, akiket ott nyelt el a Duna a Ferenc József-híd alatt és sárga arccal, szakállukban halakkal megjelennek riasztani a háborús évek kisgyerekeit. Ezek már a legendák, dajkamesék, rémítések, a Duna mitológiája, melynek istenei nem a Nilus apró, kövér hab-tündérei, hanem az öngyilkosok. Finom, szürke párát, szelíd mélabút von a Duna fölé ez a mitológia, melynek örökkön vándorló Orfeusza talán Cholnoky László, aki lobogó kabátban jár föl-alá az Összekötő Vasútihidon, míg el nem nyeli testét újra, és újra minden éjszakán megismétlődőn, a folyam.

Harc és az öngyilkosok mitológiája sem üzheti el az Erzsébet-híd sárga ívei körül a sirályokat, akik fehéren, megmegvillanó hassal suhognak nyaranta az uszoda előtt. Csattog a víz, a napfény majdnem elolvasztja a zöld deszkafalakat, és a Duna szerelmese a víz fölé fekszik. Egészen arca előtt vannak a hullámok, halványzöldek, mint a tavaszi fű levele, néha papír úszik el rajtuk, hiszen a Duna pesti Duna, ahogy pesti az aszfalt is, és pestiek a hűvösvölgyi erdők. A víz ilyenkor nem is látszik a napfényben, csak a hullámai ütköznek az uszoda napozójához, s a deszka-lapok alatt bújik meg hűvösen a folyó. Kicsit piszkos a pesti Duna és sűrű; mire az Erzsébet-hídhoz ér, átvonult már az egész városon, s csak ő tudná megmondani, mennyi minden érte. Újpestnél és Óbudánál hajókat kátrányoznak rajta, a tetején mindig úszik egy-egy olaj-folt. A római parton vadevezősök tizóraiznak és ebédelnek, amikor a Margit-hídnál eléri a belső Pestet, úgy inganak-lengenek rajta a tojánhéjak, mint a ladikok. Nyári hétfőn nem szabad elemezni a Duna vizét, hiszen egy város mulatott rajta vasárnap. A pesti vasárnap pedig nagyon hosszú így nyaranta, szombat délben kezdődik már és csak akkor hal el, amikor a hegyek fölött végérvényesen hétfő reggel van már. Nincs ilyen hosszú napja több a hétnek az egész

világon, és van-e még, aki kitartóbb tud lenni a városi kirándulókhöz, evezősökhöz, mint a Duna? Nem szabályozzák útját menetrendek, a hullámok akkor indulnak el a csónak alatt, amikor akarják, s a hajók Esztergomtól, Visegrádtól sűrű rajokban ereszkednek le Pest felé, s ha alkonyatkor versenyt fut velük valaki a parti orszáगतakon, mást se lát a Dunán, mint fehér kirándulóhajókat. Csillagokkal lesz tele az ég, a hajókon is kigyúlnak az apró csillagok, a lámpások, és még a levegőnek is olyan illata van, mint egész nap a Dunának. Kicsi kátrány van benne, nagyon sok erdei zöld és friss, csipős halszag, melynek akkora a romantikája, mint egy-egy melankólikus orosz novellának. Ha te is a Duna szerelmese vagy, fogvatartott lovagja, ajánlok néked valamit. Ugorj nyári délből az uszoda vizébe és az apró, csillogó gyöngyökkel a testeden, fekédj ki a napra. Lassan rádszárad a víz, csiklandva, nagyon furcsa varázslattal, és amikor vizszatársz a városba, melyet ilyenkor előnt a sűrű, forró alkonyat, a kezeden, a karodon, a nyakadon érezni fogod a Duna parfümjét. És más lesz ez a parfüm, mintha a tenger sója rakódott volna rád, más mintha hegyipatakok vagy a párizsi Szajna boritana be felitatódott vizével, mert honvágyat érzel mindig a Duna után, és hideg téli nappalokon, amikor a Dunát beborítják a szelek, erre a meghitt nyárra fogsz gondolni.

Egyelőre azonban üzd még el a tél kísérteteit, nyár van, csónakban ülsz, elengeded az evezőket és épp az Összekötő Vasutihíd örvényei bocsátottak át dél felé. A Csepel-sziget csúcsán a Duna kicsit elhagyja magát, csarnok költözött ide, a víz szemetet hord és Budafok fölött megjelennek a szegények kincsesbányái, a szemét-telepek. Egész hegyek a szemétdombok, téglavörösek és csukaszürkek, ahová homokot vitt a szél, kihajt a fű, egész fák állnak elő a szemét közül, csenevész koronával. Valahonnan füst száll elő, csipősen, büdösen, itt szeméttel fűtenek a guberánsok, a kicsi hegy teteje tele van a nyomor fa-falú, rongyablakú viskóival. Az öböl felől gyárok vize rohan a Dunába, hatalmas, hófehér sugárban, kövéren, mint egy ember dereka. A Duna Budafok fölött néha pillanatokra megáll, a csónak ring benne, mint egy tavon, amit a szél mozgat csak. De ha tovább megy a csónak: délből és alkonyati hatkor egész koncert üdvözl. Csepel gyárai zúgnak így, és közben petróleumfinomítók köpközik a vízre a moslékot. A víz színe szivárványos, és ha a dunai út után bakra teszik a csónakot, petróleum-foltokkal lesz tele az evezőnadrág. Kicsi szédületben úsznak a Csepel-sziget körül a halak is, a húsuk petróleumos és könnyen akadnak a horogra, mintha kótyagosak lennének. Egészen Tétényig tele is van halászokkal a budai part, és mert a folyó itt hagyott el egy fordulót, a köveken halott kutyák fekszenek, majorokból vízbe tévedt malacok és néha boldogtalan emberek is megjelennek, most már nem úszva és nem is csónakon, hanem csendesen, hiszen halottak. Ha idő van és tenyered nem hólyagos még az evezéstől, menj le egészen

Ráckeveig, és ott, ahol a Duna egyszerre tele lesz vad utakkal, ferde, csalóka ösvényekkel, ahol homokpadok állnak ki minduntalan, és vízbencsüngő szakállas fűzek levelei között úszkálnak a halak, egy öreg, fekete gabonátároló mellett húzd ki a csónakodat. Alkonyat után gyorsan jön el az éjszaka. A víz, amely kettőtől hatig nyugtalan volt, szeszélyesen áramló, most már sima, mozdulatlan, akár az olaj. Madarak húznak el, a nap fénye előnti tojássárgán a tiszta tükröt, a fűzek meg sem mozdulnak. Este van. Feküdj hanyatt sátradban és hallgass. Lassan zúgni kezd a part, a szűnyogok zengenek, lábad előtt a Duna fekete, csak a vizimalmok füzére világosabb rajta. A lassan klappogó malomkerekeken megcsillan a fehér víz és a közeledő zengő éjszakában járnak a malmok, csattognak, kattognak, mint a nagypénteki kerapló. Az öbölben, a fekete gabonaház előtt, ing a csónak, dereka mellett bugyogva kotyog a víz, a sötétkék égen megjelenik vékonyan a hold. Nyár van, Dunamenti nyár.

Ha így az éjszakába nézel, egyszerre azt érzed, tele van a szived a Dunával és mást sem tudsz, mint a Dunára gondolni, akár az ittas tavaszi szerelmesek. Látod Esztergom alatt, a homokpadok zöld vonásaival, pucéran fürdenek benne a partiak. Látod a magányos malmokat Gönyünél, és visszaemlékezel a Móric-szigetekre, lent Baján. Soha ilyen forró dzsungelt nem láttál még, mint a bajai Móric-sziget. Akkor levele van ott az utilapunak, mint egy tizéves gyerek, a homok puhább, mint a Szaharában és a napfényben zsemleszínű; meleg kis tó van a közepén, a fák puhák, indások, a földön kusznak és a vízbe hajlanak. Édes trópusi lázak rejlenek talán a bokrok tövében, és a homokon megmaradnak a léptek nyomai, egy magyar Robinzon akár hazáig követhetné rajtuk Pénteket. Tudod-e, mi az, hidak alatt átmenni? Bent a városban, ahol a villamosok zúgnak, az Összekötő Vasúti-hidak alatt, ahol vonatok robognak el? A hidak alatt egyszerre hideg lesz a Duna és a friss nap úgy éri a bőrt, mint a forró zuhany. Legjobb lenne örökkön-örökké kompon átkelni Szobról az esztergomi országútra, a lassan pöfögő motorzajt hallgatni és a víz csobogó csöndjét. És aki a legszebbet akarja látni, forduljon vissza csónakában, engedje el az evezőket és figyelje, ahogy a Csepel-sziget oszlik el, lassan meghegyesedve, a Dunában. Fehérek, ezüstök itt a színek, és várásuk csak Zebegénynél édesebb, amikor a hegyek kék árnyékokkal festik acélosra az összeszűkülő vizet.

Evszakok a Dunán... Párás nyári reggelek időt jósólnak, forró, száraz nappali meleget, és ha őszi estéken a Parlamentig áthallani a Szilágyi Dezső-tér stráfkocsijait, másnap eső lesz, rossz idő. Olyan a szerelmes Duna Pest és Buda között, mint egy óriási barométer, leolvashatni rajta az időt, a szelek járását, az evszakok váltását. És leolvashatni mást is, kicsit magát az életet. És lehetsz szerelmes a Champagneba, a Lac Léman kobaltjába, — ha egyszer szerelmes voltál a Dunába, mindig visszatérsz és soha boldog más partokon nem

lehetsz. Téli reggeleken ritkás fehér köd hever rajta. Nézz ilyenkor szembe a folyóval, fogadj örök hűséget, és ha eddig nem szeretted, ajánlom, szeress belé, mert neked is úgy fogja hordani életedet, — és ami az életed, az emlékeidet, — mint testedet a föld, amely egyszer befogad.

Thurzó Gábor.

TOLDALAGHY PÁL:

VÉGTELENSÉG

Sötéten izzik és izzaszt a nyár.
Az olajfának sátora se hűsít.
Mit hallgatnál fülem? Az idegek
hosszan rezgő és sajgó hegedűit?
míg átítatja zölddel a pohár
falát s halványan csak felém remeg
a levelekbe ágyazott s pihe
s tollkönnyűségű, édes őszike.
Elszédítesz! Lám, szinte-szinte sírnék.
A felületen elfehérek.
De feketén zuhognak bent a csillék
és alakulnak a kövületek.

Mi ez? Az ajtót senki sem koccintja.
Mi értelem volt, lassacskán kihül.
S az árvaságot, azt fordítja vissza.
Nagy tűzfolyam a láthatár. Kívül
izzonganak a fák között a drótok
és elnyúlnak ott az útépítők.
Én meg minden valóságot kioltok.
Elicsippentem tövében az időt.

DEMÉNY JÁNOS :

Ó ÉS ÚJ SZÖVETSÉG

Ószövetség és Újszövetség = Krisztus előtt és Krisztus után. E két világ között a Golgota hegyén álló kereszt: örök határjel, mely elválaszt, de összeköt is. — Így van ez a világban, a makrokozmoszban, de így az emberi lélek világában is; a mikrokozmoszban a makrokozmosz tükröz.

A népek élete pedig e két kozmosz között feszül; makrokozmosz és mikrokozmosz nyomul egymáson át, mikor egy nép lelkéből fakadó géniusz (mikrokozmosz) az univerzumba tárja lelkét. Történelem és Ember: a népek sorsában él.

S a népek életében is van ószövetség s a keresztre feszítés drámájában itt is: újszövetség születhetik. Krisztus csak egyetlen egyszer jött közénk az anyag csodájában tündökölve, s választott nép csak egy. — De Krisztus földönjárta óta mindig újra és újra van Karácsony, Nagypéntek és Húsvét, — a megváltás drámája tovább gyűrűzik az időben. Választott nép csak egy volt, azóta minden nép választott, de mégis: a kereszténység újabb és újabb történelmi problémáit újabb és újabb népek vetik fel vagy oldják meg, a történelem élén mindig más és más nép tart Vigiliát.

És a kereszténység problémái között egyik könnyebb, másik súlyosabb. — *Ma*: egy mindennél jelentősebb probléma előtt állunk, amelyről a huszadik század apokaliptizisa beszél... A népek megindultak a probléma felé, úgy látszik: egyik sem méltó e mérhetetlen sors átfogására. Ám most egy reménytelen sorsú nép áll a reménytelen sorshoz: a magyar.

A keresztény kultúrkörben mindig egy-egy nép jelenti legtisztábban a kereszténységet; akkor, amikor a kereszténység valamely problémája megért a számára, vagy ő ért meg egy időszerű kérdés vállalására. Csakis népek mondhatnak örökkévalót a történelem számára a belőlük fakadó géniuszok ajkán, de ezt nem örökké mondják, a világító fáklyát fiatal kezek ragadják tova. — Az európai kultúra számára a *mai* görögség semmit sem mond; amit kimondott, új tájakon visszhangzik tova, de a mai görög nép, a görög lélek kiégett, meddő, — élete nem bontakozik új teremtés felé. A görög kiégett nép, épp úgy, mint nyugaton az angol vagy francia. Egy-egy ilyen nép kihült kráterhoz hasonlít, mely nem mozdul többet; az új Európa számára elátkozott tömeg: „*massa damnata*”.

A magyarságnak azonban a keleteurópai népek élén sorsdöntő szava lehet Európa számára. Rengeteg prehisztória lapang itt, az ébresztőt várva. A magyarság lehet Európa, mert végső lényegében még sohasem volt az. Tiszta jelentést sohasem vitt; a középkorban sem. Epizód szerepekben szerepe

volt bőven, de küldetése még nem érkezett. „Kalandokban fárasztott nép” (Németh László) — de nagy történeti misszióban még nem égett ki. „Minden nép Istennek egy gondolata” — de az az isteni gondolat, amely a magyarságban él, még kifejezésre vár.

Szabó Dezső nagy hite, hogy „a magyarság most fog elindulni európai történelmi szerepének öntudatos, termékeny útjára; útra, mely őt élethez és igazsághoz juttatja és múlhatatlan értékeket ad az egész emberiségnek is”. — E történeti misszióban tehát a magyarság sorsa Európával kulcsolódik egybe. De zárt sorskulcsolódás a keleteurópai népekkel: a magyarság legbelsőbb életöszfőnének parancsa. Németh László írja, hogy „a magyar sorskérdések oly megoldhatatlanul nehezek, hogy az a mozgalom, amely megoldja őket, okvetlenül európai mozgalom is: a magyar reform vagy nem reform vagy *a környező népek számára is példa.*”

Németh László fejt ki legutóbb azt is, hogy miként léptek be a népek az európai kultúrába: „hogyan ömlött bele egymás után a közös nedvkeringésbe, mint működésbe lépett mirigyek hormonja: az olasz, spanyol, angol, francia, német, majd az orosz, skandináv „minőség”. Az európai történet nem is más, mint teremtő állapotba jutott nemzetek sorozatos belépése az európai kultúrfolyamatba. Mindig más nép volt a szív, mely az egészet vérrel eltartotta, mindig más népben égett az egészért a tudat...” A múlt században a kultúra „szellemi javak cserebazarja” — ma „egy emberközösségben kihajtó világlélek”. — Az új *világ*ot két protestáns-pogány géniusz, Szabó Dezső és Németh László, a magyar közösségbe írta, de a lélek zengése nem bennük él... Nem lehetünk elpogány alapok nélkül, de a keresztény transzcendencia szakítja fel a lélek csúcsveit; Keleteurópa ideájában az új középkor csillag-éjes világát; a magyarságban tüzet, melyben az egész Európáért égő tudat lobog.

A középkorban a magyarság Keleteurópa vezérlő népe volt. Egy isteni „terv” csirázott a szívében. Öszövetségi élet volt ez... Azonban ez a „terv” századok során messze elhajolt: a XVI. században a keresztire feszített magyarság gólgóltai sorsa kezdődött, a bujdosás tragikus évszázadai. — S ma: a XX. század küszöbén a feltámadás preludiuma zúg.

Képzeljünk egy hiperbolát. Egyik fókusza a XI. század prédikátor-kora, a másik a XX. századi magyar géniuszok világa. A két fókusz között a bujdosás kora borong; a hiperbola íveibe zártan pedig egy ó- és újszövetségi világ különül el.

A XVI. század prédikátor-irodalma, melynek alfája Temesvári Pelbárt s omegája Pázmány, egy nagy számadás. A nagy középkor Dante, Giotto és Palestrina betetőző művészi kinyilatkoztatásaiban emelt világlító fároszokat a századok tengerén eltévedt hajósoknak, — a magyar számadás: mag a hó alá. A magyarság ezer évet késve kapcsolódott be az európai kultúrkörbe; élete később bontakozva, középkora később született meg, tovább tartott s művészi betetőzés nélküli.

— Mindenesetre összefoglalás. E kor mai kiváló ismerője, Féja Géza így ír: „legtöbb nyelvemlékünket s a legfontosabbakat a XV. században s a XVI. század elején másolták. Mintha a kor a halál előtti végső erőfeszítéssel meg akarta volna örökíteni magát. Ámde e művek nemcsak korukat, hanem az egész korszakot jellemzik. Századokon át érlelődött és fejlődött műveltséganyag végső megfogalmazásai.”

Ez az összefoglalás a múltba tekint. De mert művészileg befejezetlen, ezért kibontásra vár, jövőbe néz. — A művészi betetőzés ma bekövetkezett s egy jövő életbe utal. Mindezt ideig a magyarság nem érte utól Európát, ma mintha ez bekövetkezett volna, életünk a csillag-gyújtás jegyében indul Európa ege alatt.

A középkor pozitívumai is nálunk éltek legtovább — s egy új középkor pozitívumai megint csak nálunk bontakoznak legkorábban. Középkor és új középkor nálunk út át egymáshoz legkönnyebben. A mi „hiperbólánk” két fókusza van egymáshoz a legközelebb...

Egy művészettörténeti tanúságot a zene nyújt. A kereszténység legegységibb kultúrnyelve, ezért az előző kultúrák nagy példái, ösztönzései híján: önmagának kellett megteremteni olyan alapokat is, amelyeket más művészet az elődöktől készen kapott. Ez időbe telt. Érthető tehát, hogy a zene Giottoja és Dantéja: Palestrina két évszázadot késik. — Ám a századok óta hanyatló palestrinai nívó ma a legkorábban kezd emelkedni: egy új középkor születő világát legelsőnek hirdeti meg. S mert, mint mondom, a magyarság ma Európa élén indul: két magyar zenegénius, Bartók és Kodály, immár az európai zene új palestrinai csúcsein járnak, az új irodalomban s művészetben még meg nem közelített magasságokban.

A prédikátor kor, melynek egyes szálai egész Bessenyei fellépéséig, a vallásos eszme legvégső szertefoszlásáig érnek: összefoglalja a kereszténység történelemformáló erejét a magyarságban. De nem művészi betetőzésekben, monumentumokban, hanem ígéretekben; istenkereső zsvájban, amelyben egy nép lelke metafizikai távlatokba tárult. Ebben a kinyílásban született meg a magyarság nagy metafizikai produktuma: a magyar nyelv.

Az irodalmi nyelv itt emelte a magyarságban rejtőző öntudatlan vágyakat a tudat fényébe, de ugyanakkor határokat is zárt: a keleteurópai népek egyetlen nép, a székely kivételével, a nyelv hermetikus burkán kívül maradtak. Már csak a kultúra fénye adott ingereket egy lassan hűnyó birodalomeszme halványuló ideájában. De a törökpusztítás viharaiban e kultúra fénye is kialudt.

A prédikátor kor alfája Temesvári Pelbárt, omegája Pázmány. Az előbbi latinul írja munkáit, az utóbbi a magyar nyelv érces formába öntője. A magyar líra megpendítője Balassa Bálint; benne szárnyal lírai magasságba a nemzeti tudat egyik legnemesebb megnyilatkozása: a büntudat. Ez a hang ma Adyban teljesült ki. Pázmány Péterben a misztika hangja

magyar szavak színeibe zendül. Hangja kevésbé sűrű, töredezett orgona; nem oly ezerszerű, mint Prohászka hangszere. Szkhárosi Horvát András apokaliptikus hangja „a XVI. század apokaliptikus”, elsodort falvak fölött zokogó, fenyegető sirám:

*„Nem mondhatjátok, hogy nem tudátok Isten akaratját,
Mert minden pap, deák, gyermek, hegedős nagy nyíltan kiáltják,
Am meglátjátok miként várjátok az ítélet napját.”*

Ebben az apokaliptikusban kellett csakhamar válni a megszerzett tudattól, mely csak pillanatra volt égbe csapó láng. S a prédikátorok hangjában máris a bujdosás fájdalma borong. Bornemisza Péter siráma így kezdődik:

*„Siralmas énnékem tetüled megválnom,
Aldott Magyarország Tőled eltávoznom,
Valljon, s mikor leszen jó Budában lakásom!”*

A prédikátor kor kettős arcú. Egyik arca a múltba tekint, a magyar középkor áttekintője; nagy metafizikai energiák gyűjtőedénye, amelyben felhalmozott energiák erőt adtak a százados bujdosáshoz. A prédikátor kor másik arca már a jövőtlen jövőbe mered. A bujdosás életformáját pedig a protestantizmus adta meg. A bujdosóidejű magyarság szinte választott népe volt a protestantizmusnak. A bujdosó lélek 1848-ban dicsőül meg, nagy sejtések homályos háborgásában: Petőfi világszabadságától a cigányzene világérvényűvé tágításáig.

A XX. század egyik prédikátor-betetőzője: Ady, foglalta össze eme évszázadok protestáns örökségét; s mert ő is két-arcú, mint a prédikátor kor: a másik, a jövőt vajúdó lélek-arc az új középkor felé tekint, szükségképpen egy katolikus életforma felé.

A prédikátor kornak eddig csak a közvetlen jövő, a bujdosás felé mutató arcát őrizte az emlékezet, amelyet a következő generációk mind nagyobb arányokban bontottak ki. A másik arc azonban homályban maradt. Ám ma — a bemerevedés halálos fagyából az Európával karöltve új életlehetőségre melegedő magyarság XVI. századi prédikatori vetése kalászsza szökken. A mag kikelt a hó alól: a prédikatori lélekformának hatalmas, európai távlatú kinyilatkozásai felzendültek a magyarság életakarátát és küldetésstudatát megfogalmazó magyar váteszek ajkán.

Ma a nagy magyar multnak mindennél sajnóbb tudata szakadt fel; a jövő nagy történeti lehetőségei a múlt szándékait elevenitik ki. A krízis ma a kereszténységet és magyarságot egyaránt a végre vagy élethebb életre figyelmezteti. „Két pogány közt egy hazáért” — ez a kuruc motívum ma az Egyházé is. Kereszténység és magyarság ebben a sorsban egy.

A krízist szenvedő Európa legjobbjai a középkorra tekintenek s annak nagy összegezőire: Assisi Szent Ferencre,

Aquinói Szent Tamásra... S Dante újra tudatba ötlő középkori világában egy birodalom eszméje csillan föl.

A krízist szenvedő *magyarság* legjobbjai közt Ady és Szabó Dezső a magyar birodalomidea utolsó tragikus képviselőjére gondol: Dózsa Györgyre. Ady, „Dózsa György unokája” írja: „Egyszer volt itt a Hit merő, Moldvától Rómáig merő...”

De eme „egyszer” óta a nép és nemzet végleg széthasadvan mindegyre távolodott egymástól, egyre mélyülő kultúr-dualizmusban. A nép: a parasztság őrizte a tüzet, a nagy hagyományokat; a nemzet: a polgárság és a polgári életszemléletbe beöltöző nemesség „rút idegent cserélt”. — A távolság a múlt század végére olyan méreteket öltött, hogy — miként az egyes vonal a végtelenben körré ölelkezik — a két véglet egymásba szakadt: a néphez is leszállt s bezűdült a polgári életforma, de ugyanekkor a népi életforma, nem kuriózumként, de életlényegben, a polgári réteg legjobbainak szemébe ötlött és új teremtő-formát szított fel. Roppant művészi jelentősége előttünk. De a művészet az élet mágikus ereje: az új teremtő-forma értelme és lényege pedig az, hogy a birodalomidea visszatért. Reméljük nem utolsó, elbukó géniuszában, hanem első, teremtő szellemében: Szent István géniuszában. — A magyarságban a nép és nemzet a XIX. századvégre annyira eltávolodott egymástól, hogy még egy lépés és a tudatba, a nemzet váteszeibe, a hajdani szintézis rémlik vissza. Az emlékezet fénye pedig a prédikátor kor mult felé tekintő arcát világítja meg. Pázmány heroikus világa mögött glóriás fényben kezd ragyogni egy fátyolozott arc. A „Stellarium” irójának: Temesvári Pelbártnak arca.

A XX. század elején a prédikatori vetésekből fakadó újszövetségi váteszekben a magyar újszövetség lehetőségei nyílnak fel; Prohászka, Ady, Szabó Dezső, Babits, Szekfű géniuszában. És itt születik meg a magyar nyelv után a magyarság még metafizikaibb produktuma, a világérvényűvé tágított magyar zene. A prédikátor Bornemisza Péter szava századunkra is érvényes volt: „és hova nagyobb rajtunk a kínzás, annyival buzgóbb lesz a kiáltás is”. A Kalevala szerint a zenét a fájdalom szüli; ahol a szavak lehetőségei kimerültek, ott lépett fel Bartók Béla és Kodály Zoltán.

A prédikátor kor zarándokbotja a XX. században virágozott ki. A Dévavárába zárt Dávid Ferenc az egész prédikátor kor nagy szimbóluma. Dávid Ferenc lelkének újszövetségi ritmusait Féja Géza Adyban méri újra. Pedig mennyire inkább mérhető ez az újszövetség Prohászka géniuszában, kinek idejébe épült lelke a Pilis hegyéről látta meg a fehér Budát!

Adynak finom, dalos titkokkal tele s lelke, de a prédikatori mult sokszor felszakadt benne s ilyenkor „úgy dalol, mint egy ósdi, telt szájú prédikátor...” Szabó Dezső pedig szinte „egy vén bial orrára való karika” gyanánt küldi legújabb írásainak egyik-másikát Szekfű Gyulának... — A nemzeti öntudat ébredése Farkas Andrásban indul a XVI. században; leginkább Adyban és Szabó Dezsőben nőtt roppant ará-

nyokba. — Az európai öntudat ébredése a magyarságban Szenczi Molnár Albert; ígéreteit leginkább Prohászka és Bubits teljesítette be.

A zene világában: Bakfark Bálint eleven *ricercar*-jai Bartókot idézik; Tinódi Lantos Sebestyén pedig megpendít lantján egy-egy hangot azokból a harmóniakból, amelyek Kodály géniuszában álltak össze. — A lant a XVI. században ugyanazt a szerepet és igényt töltötte be, mint ma a zongorazene: Bartók egy új zongora muzsikának zseniális alkotásokban és csodálatosan tiszta és érces játék-stílusban ma épp oly utolérhetetlen mestere, mint hajdan a lantzene terén Bakfark, akiben a korabeli költemények egész sora egy új Orfeuszt ünnepel. — A latin iskolai műveltségű Tinódi Sebestyén a XVI. századi históriás énekirodalom nagy muzsikus-alakja. S az ugyancsak latin alapműveltségű Kodályról, a magyar szó zenéjének nagy megteremtőjéről ugyanazt mondhatjuk el, amit Szabolcsi Bence Tinódiról ír: „széttagolt országban: élő lelkiismeret, példaadó szó, felvillanyozó akarat...” 1541-ben írta meg Tinódi az első históriás énekét: „*Buda veszéséről*” és négy évszázad után itt a nagy betetőzés: Kodály legutóbbi monumentális műve a Budavár visszafoglalásának kétszázötvenedik évfordulójára készült „*Budavári Te Deum*.”

Demény János

Uram, nem tudom hol talállak,
 kereslek bénán és vakon, —
 tudom, te vagy a súly a tárgyak
 mélyén s a fény a csillagon,
 te vonod az égre a sápadt
 fellegek szürke függönyét,
 s a fényt te szüled, mely a bágyadt
 mezőkön nyár-hajnalban ég,
 te vagy a fényes őszi harmat,
 s a rózsabimbó, mely remeg,
 harmóniája minden dalnak,
 s hajnalremény az éj megett,
 az ifjú testek érted nyílnak,
 te vagy a munka s a csömör,
 a te mankódon jár a béna,
 s igéd fényében újra lát
 a vak s megszólal minden néma,
 te tárod az ég ablakát
 ki minden piros hajnalonta,
 te hozod a kemény telet,
 tőled enyhül a lelkek szomja,
 te töröd ketté a jeget,
 hogy új langyos tavasz köszöntsön
 fejünkre s a hideg folyók
 vize zsiros iszapot öntsön
 a rétre — te vagy a bozót
 s a bokrok titkos ültetője,
 te vagy az orgona s a fűrt,
 a nyári éjek langy esője,
 s az ős, mely mindent összegyűjt,
 a vaskereszt a hegyek ormán,
 a tornyokon a rézharang,
 te vagy az árbóc és a kormány,
 te vagy az igében a hang,
 te vagy a hangban az ígéret,
 s az ígéret mögött a tett,
 te vagy a törvényszék a népek
 torán s a kard a tett felett!
 Te vagy az elalvók reménye,
 te vagy a kenyér és a kés,
 te vagy a hajnal első fénye,
 s az álomból az ébredés,
 te vagy az anyaöl s a börtön,
 s a kormányos éj-vizeken:
 ó jaj, mik volnánk mind a földön,
 ha nem vagy vélünk Istenem.

Boikliev Dimo fordítása.

RÓNAY GYÖRGY:

1 9 1 9

REGÉNY

MÁSODIK RÉSZ

A K A T L A N

3.

A város fölött remegett a túrhetetlen hőség. Por és füst kavargott a házak között. Az utcákat nem öntözték. Az ég párák és fehér volt, mint az olvasztott fém. A járdák szélén a fák levele összezsugorodott és lehullott; a sarkokon a szél apró halmokba söpörte ezt a zölden elpusztult lombot. A környező hegyeken már ott ólálkodott az ősz: esténként kék köd szállt föl a Dunából, nyirkos, mohaszagú fuvalom áradt Buda felől és a holdfényben megcsillan a sashegyi erdők barnuló háta.

Az emberek az újévtől várják a csodát, a diákok az ősztől. Minden nyárvége különös, fanyar és izgalmas élmény: vége a szünetnek, kezdődik a munka, az iskola meglepően fehér és hosszú folyosóin úgy kopognak a lépések, mint egy elvarázsolt házban. Új arcok tűnnek föl, az első napokban akadozva, keltetlenül indul meg a tanulás, mindenki vakációja kalandjait meséli, s ami történt, most kap csak igazi értelmet, a tantermek és a könyvek árnyékában: legendák alakulnak lassan, hősök növekednek, álombeli kisasszonyok képe rajzolódik a padokra és az emlékekből szivárvány szövődik: egyik vége az elmúlt nyárban áll, a másik a jövő nyárba nyúlik.

Ákos naphosszat a belvárosban csatangolt, megállt az antikváriusok boltja előtt, nézte a diákokat, akik elnyűtt iskolakönyveiket vitték a kereskedőkhöz, eladni vagy újra cserélni. Elviselhetetlennek találta, hogy neki már semmi köze nincs ehhez az izgalomhoz. A múlt, a gimnázium a visszahozhatatlan boldogság idejének tűnt. Elveszettnek érezte magát így, társak és barátok nélkül; Mária se volt talán más, mint a kérlelhetetlen idő cinkosa, aki a mulandó megelegedés utolsó, legszebb óráit rabolta el tőle. Anélkül, hogy pontosan számot adott volna róla, egész szerelmét azon a színpadon élte, amelyet a kalandba bocsátkozók köré ácsol az iskola külön törvényű közössége. Az ifjúság rossz színész, egész életét fölteszi egyetlen szerepére. De szenvedése is elégtétel: készségesen szenved, mert látják és tisztelik a szenvedését. Ákos soha nem gondolt rá, hogy szerelmét majd elmeséli iskolatársainak; megelegedett azzal a sejtelmes légkörrel, azzal a tapintatos tisztelettel, amelyet ez a szerelem kialakított körülötte. Társai mind úgy néztek rá, mint aki egy főntebb világban él, a tragikus, nagy érzések magasztos birodalmában. Fájdalma, keserűsége nem csak magának szólt, hanem a drámának is.

Most egyszerre ráeszmélt, hogy az állapot, amelyet választott, végleges, és hogy a dráma varázsa, amely csalódásait el-

viselhetőkké tette, könyörtelenül széfoszlott. Maga van, egy életre összezárva Máriával. De mi értelme van az egésznek, ha a magasztos tragédiának még a lehetősége is megszűnt, ha már nem egyéb az egész, mint unalmas, kilátástalan, szürke polgári háztartás, hagyományos „családi élet,” amiről csak gúnnyal és megvetéssel tudtak beszélni? Ákos úgy érezte, kegyetlenül becsapták. A törvénytelenység, amelybe kiszökött az iskolából, egyhangú, megszokott törvény lett, mihelyt végetért az iskola. Hogy állapotában már nincs semmi rendkívüli, hogy Mária rideg kötelességtudással és elszántan, fészekrakó ösztönrel építi ki otthonuk apró szokásait és szertartásait, hogy vádoló, néma és gögös szenvedéssel pontosan ugyanazt kéri számon tőle, amit minden asszony vár minden férjtől: nem a viharos, elröpítő, mámoros nagy érzést, hanem az apró kedvességeket, étkezés utáni meghitt bizalmas beszélgetéseket, jó szót az ügyesen elkészített ételre, állandó figyelmet a berendezés legapróbb változásaira, elragadtatást egy új terítőcske, egy izléstelen kis váza, egy szál virág láttán, — Ákosnak mindez ép oly elviselhetetlen volt, mint az a közönséges tény, hogy életének egy korszaka, a középiskola, vagy ahogy ő magában mondta, „az ifjúság” befejeződött, és így fejeződött be, ilyen egyszerűen és föltűnés nélkül, mint évszázadok óta: eljön a vakáció és utána nem kell többet iskolába menni.

Képzületük az iskolát a lappangás, a fogság idejének tartotta, és forrón dobogó szívvel gondoltak arra a nagyszerű és ünnepélyes pillanatra, amikor a börtön kapuja kitárul, amikor megszűnik a jelképes babiloni fogság s ők, letépve lantjukat a fűzek ágáról, elzengik a soha nem hallott dallamot! A csodát várták, azt a nagy kinyilatkoztatást, amit nem tudtak meghatározni, néven nevezni, de aminek gondolatára átforrósodott a vérük, izzani kezdett az agyuk. Hogy mi lesz ez a csoda, amelyben fölpattannak a világ titkai? — talán az első találkozás a nővel, a szerelem mitikussá fátylazott tünényéne, talán valami nagy tett, megváltó fölfedezés, talán végetér a háború és nem kell többet félni, talán váratlanul meggazdagodnak és vitorlásuk lesz a tengeren, talán... Ákosban a csoda testőrét látták az iskolatársak s néha meglesték, amint összekarolva sétál Máriával a kanyargós, kapaszkodós, muskátlis és liceumos tabáni utcácskákbán vagy a liget zsendülő tavaszában; Ákos volt az úttörő, a legmerészebb, a hős, aki már ott bolyong a csoda partján, a Nő örvénye körül, az álom és a vágy vörös holdfényében.

Lehetetlen, hogy csak ennyi volna az egész: Ákos minden gondolata most ebbe a makacs tiltakozásba torkollott. Talán eltévesztett valamit, elvétette az utat, s ő, aki elsőnek indult, lent toporzékolt a szakadéokban, mikor a többiek már rég fönt járnak a megismerés és a beteljesülés ormain? Fiúk jöttek vele szembe; megtorpant: mintha iskolatársai lennének. De nem azok voltak. Csak hasonlók hozzájuk: Ákos nem tudta még, hogy minden diák hasonló egymásra, a közös élet egymáshoz idomítja őket, olyanok lesznek testben és lélekben,

mint az ikrek. Csak akkor válnak egyéniséggé, mikor véget ér az iskola tejttestvérisége. Ekkor egyszerre kiütözköznek arcuk más és más vonásai: az első nem-diák vakációról úgy érkeznek vissza, mint egy átváltoztató holdbeli utazásról.

Bármennyire félt is a pillanattól, amikor először találkozik majd volt iskolatársaival, először kell felelnie kérdéseikre s először kell hazugságokkal palástolnia előttük a kietlen valóságot, mégis egyre leküzdhetetlenebbül vágyott rá, hogy együtt legyen velük, közéjük menekülhessen.

* * *

Egy osztály, amelyben hatvanan vannak, túl nagy közösség az ifjúság füledt titkaihoz. Kisebb bandák alakulnak, külön szokásokkal, külön izgalmakkal és külön tolvajnyelvvél. Mindegyiknek más a csillagzata: az egyiké a Nő, a másiké a Művészet, a harmadiké a Forradalom. Az egyik építeni akar, a másik rombolni, és mind egyformán türelmetlenek, egyszerre kérik a világ kulcsát és hatalmát. Szövetségük minden verszerződésnél erősebb. Vezérük választott lény, rajonganak érte és féltékenyek rá, rejtelmes áram gyűrűzik belőle és ha kell, úgy érzik, boldogan meg tudnának halni érte.

Akos bandájában heten voltak és a középpont, Benedek Géza, egy előkelő belvárosi ügyvéd fia. A többiek is mind, egy kivételével, a középosztály családjából jöttek, ők voltak az osztályban az „úrifiúk,” akiket már gondos öltözködésük, finomabb tizóraiuk, ápolt bőrük és választékos beszédük is együvé utal. A hetedik, az angolkóros házmesterfiú, aki fonyadt jobblábát gépben hordta, más világból került közéjük, idegen maradt köztük és nem is tudták, miért tart velük, csak azt érezték, hogy acsarkodó ragaszkodása mélyén olthatatlanul gyűlöli őket és ez a gyűlölet minden szeretetnél, minden cin-kosságnál erősebben köti hozzájuk. Legérdektelenebb beszélgetésük is elakadt egy pillanatra, ha meghallották a gép keserves csikorgását a folyosón. Horváth kócosan, izadtságsgazán állt oda melléjük, mohón figyelte szavaikat, lázas, fekete szeme csillogott, idegesen rágta vértelen ajkát és csak ritkán szólt közbe; keserűen, köpködve vágott a szemükbe valami sértőt, amivel hangsúlyozta sorsuk különbségét. Gondozatlan szegénységét tüntetve viselte és zsarolta vele őket: ha kihagyták, izgatottan rikoltozva követelte részét, mindent tudni akart; „persze, mert szegény vagyok, vicegyerek!” — kiáltotta sírósan s ők feszélyezetten, megszegyenülten engedtek, bocsánatot kértek és beavatták. Mert Horváthot állandóan be kellett avatni. Amit a többiek egy mosolyból, egy mozdulatból megértettek, azt neki órákon át kellett magyarázni. Sokszor belefáradtak és bár sajnálták, igyekeztek megszabadulni tőle, érezték, hogy a származás, a szokások és hagyományok különbségén a legjobb akaratral, a legnagyobb türelemmel sem segíthetnek. „Hiába, nincs gyerekszobája” — mondta egyszer Benedek Géza. Összenéztek, majd zavartan lesütötték a sze-

müket. Géza váratlanul kimondta, amit mindnyájan éreztek és mindnyájan titkoltak. Horváth miatt lelkes demokraták voltak, hirdették, hogy ember és ember között nincs semmi különbség, az osztályok a kizsákmányoló tőke aljas találmányai az emberek elválasztására, és le kell dönten minden válaszfalat, hogy megvalósuljon a nagy testvériség. „A proletárok országának kell eljönnie!” — rikította ilyenkor Horváth s ők helyeseltek, meggyőződésük ellenére. A „proletár” szótól irtóztak, mint valami rettenetes betegségtől, mint a pestistől vagy a leprától, kerülték s ha ki kellett mondaniuk, akaratlanul is úgy mondták, ahogy undorító bogarat fog meg az ember, két ujjal, utálkozva és messze tartva magától.

Horváth pedig éppen azt kereste bennük, aminek a hiányát maga is érezte, amit tüntető keserűségével és szegénysége öntudatával rejtett: a gyerekszobát. Egész élete, amióta gondolkozni tudott, vad és tehetetlen lázadás volt a sors igazságtalansága ellen, amely találmásra osztogatja a jólétet és nem azoknak, akiknek tehetségük van hozzá, hogy hasznát vegyék. Nyomorekságát bélyegnek érezte, kegyetlen, önkínzó örömmel élvezte, hogy irtóznak tőle, de közben makacsul kívánta, hogy befogadják, éppen azok fogadják be, akikhez tehetsége jogán tartoznék: a legjobbak. Gézáék azonban túl fiatalok és túl boldogok voltak ahhoz, hogy meglássák ennek a szenvedését.

* * *

Augusztus egyik utolsó napján Ákos becsöngetett Benedek Gézáékhoz. Sokáig várt, már éppen el akart menni, mikor zörrent a zárban a kulcs. Magas, karcsú, meghatóan szép arcú asszony nyitott ajtót. Bár soha nem látta, azonnal megismerte: Géza anyja volt.

— A fiamat keresi? — kérdezte. — Nincs itthon. Elvitték.

— A frontra? — Meg kellett kapaszkodnia, szédült. — Mikor vitték el? Hová vitték?

Az asszony megfogta a karját, bevezette a lakásba. Tágas, előkelően bútorozott szobában ültek. A falakon nagy négyyszögek látszottak, képek függhettek ott valamikor. Benedekné észrevette, hogy Ákos ezeket a foltokat nézi.

— Eladtam, — mondta szomorú mosollyal, — ilyen csúnyán meglátszik a helyük. Valamiből élni kell. Az uram két éve kiint van. És most Géza is... Júliusban ment el. Azóta nem kaptam tőle mást, mint egy levelezőlapot, hat héttel ez előtt. Istenem...

Ákos kétségbeesetten keresgélt valami vigasztaló szó után, de agya mintha kiürült volna. A forró szél mozgatta a sárga rolókat. Főlesapott az utcáj, egy rikkancs szalad el a ház előtt, „szenzáció! szenzáció!” — kiabálta, de hogy mi ez a szenzáció, nem tudták kivenni. Lassan alkonyodott.

— ... olyan kevésbé ismertem. Zárkózott volt, soha nem

engedett egészen közel magához, mintha titkai lennének, amiket félt tőlem. Mondja, mindnyájan így vannak, mindenkit elvesz az iskola az anyjától? Vagy valami más veszi el, az, hogy föl nő, hogy nem értjük meg többé úgy, ahogy kellene... Látja, mióta elvitték, folyton ilyeneken gondolkodom. Hogy talán nem vigyáztam rá elég jól, száz és száz apróság jut eszembe, mikor megtagadtam valami kívánságát, szigorú voltam hozzá; miatta volt, de hát érdemes? Nem jobb mindent megadni, amit csak akar? Olyan rövid az élet, miért ne legyen egészen boldog? Hát nem rettenetes ez, ezért szülni, ezért nevelni!

Tenyérébe temette az arcát, csak fehér homloka világított a fekete haj alatt. Ákos hallgatott. Később az asszony föl nézett, már egészen este volt.

— Beszéljen róla valamit. Akármit; minden szóval, amit mond, többem lesz belőle...

A fiú fölemelte fejét; szél rohant végig az utcán, befújt a szobába, hallatszott lentről az avar csörömpölése s ahogy a roló félrelebbent, belátszott egy csík a csillagos égből.

Géza ebben a pillanatban messzebb volt tőle, mint a csillagok. Soha még nem érezte ilyen fájdalmasan, milyen kevés az, ami a más életéből a miénk. Mit mondhat Gézáról az édesanyjának, aki talán még nála is kevésbé ismeri? Nem tud semmit. Benedek Géza, akivel nyolc évig járt ugyanabba az iskolába, akivel együtt volt kirándulásokon és miséken, akinek, — emlékszik rá, — ismerte a lépteit, a lélekzését, a szemében fölcillanó óhaját, a mozdulatai jelentését, akihez a kamaszkor fülledt idejéből különös és megmagyarázhatatlan kapcsok fűzik, — Benedek Géza kisiklik az ujjai közül, mint a hal, mint a levegő. Már csak *róla* tud emlékezni, de *rá* alig. Föállt.

— Bocsánatot kérek, hogy zavartam, igazán nem tudtam...

Az asszony előtte ment végig a szobán, végig az estén, mint egy árnyék. Ahogy az előszobaaajtót kinyitotta, hirtelen megvilágította a lépcsőházból beáradó sárga fény. Ákos az arcára nézett. Olyan volt ez az arc, mint egy halotti maszk. A két szemgödörben a két könny: két csöpp viasz. Úgy érezte, soha nem fogja elfelejteni, Gézának tartozik ezzel és az anya fájdalmának, amin egyetlen szóval sem tudott enyhíteni.

De mikor kiért az utcára, már nem emlékezett másra, mint a két könnycsepre.

* * *

A hegyek fölött fekete tömbökben tolongtak a felhők. A levegő forró volt, messze tompán dörgött az ég. Villámok lobbantak, a szél végigrohant a körúton, mozgatta a fák ágait és csörgette a lehullott leveleket. Egy templomtoronyban kilencet vert az óra.

Ákos befordult a Ferencvárosba. Úgy érezte, beszélnie kell valakivel iskolatársai közül Benedek Gézáról és arról a

nyomasztó félelemről, amely elviselhetetlen súlyként nehezedett rá, mióta a Benedek-lakást elhagyta. A szerelem előtti idők rettegése újult ki benne; állandó pánikban élt akkor, menekülni akart a behívó, a sorozás, a háború elől, de nem talált kiutat, éjszakákon át virrasztott, párnáját rága és szegyelte, hogy minduntalan könny tolul a szemébe. Októberben kellett orvosi vizsgálatra jelentkeznie; hat heti betegség után akkor kelt föl először és a bizottság alkalmatlannak találta. Megkönnyebbült, de félelme nem oldódott föl egészen: hátha a következő alkalommal beválik? Az iskolában már nem lelkesedett senki, komoran várták a kikerülhetetlen végzetet. Szívesen cserélt volna Horváthtal és néha gyűlölködő irigység támadt benne, ha meghallotta csikorgó lépéseit.

Horváth ezekben a hetekben észrevétlenül Benedek Géza mellé nőtt a bandában. Ő nem félt, büszkén viselte nyomorékságát és a többiek ösztönösen tisztelték, mint egy kiválasztottat. Meghúzódtak az árnyékában, mintha nála keresnék az erőt, a védelmet. Egyedül Benedek Géza nem adta meg magát. Biztosra vette, hogy hamarosan ki kell mennie a frontra és úgy beszélt a háborúról, könnyed és jólnevelt mosolyával, mint egy mulatságos kirándulásról. Tavasszal délutáni kiképzésre berendelték őket a kaszárnyába; fuldokoltak a porban, csurgott róluk az izzadság és a vezénylő altiszt káromkodott. Géza hibátlanul végezte a gyakorlatokat, nyakendője mindig rendes volt s mikor este holtfáradtan támolyogtak ki a kapu visszhangos boltívei alatt az utcára, úgy indult hazafelé ruganyos léptekkel és derűsen, mint egy kellemes teniszjáték után. Különös, biztos vértetét övta a világtól; mintha csillag ragyogott volna a homlokán.

Géza valahogyan elszállt közülük, kiröppent a körükből. Nem tudták követni és Horváthhoz menekültek. Tanácsokat kértek tőle, hatalma alá vetették magukat, áhítattal lesték a szavát. Lappangó lázadást szervezett a háború ellen, megtanította őket, hogy ápolják alattomos betegségeiket, kifejleszék testük jelentéktelen hibáit, keressék és növeljék magukban a fogyatékoságokat. A nyomorékság imádatára nevelte őket, kihasználta félelmüket, új vallást, új értékrendszert hirdetett nekik, a gyengeség és tehetetlenség vallását. Ákos betegsége óta rosszul látott a bal szemére. Horváth kitörő örömmel fogadta, órákózi szünetekben félrevonta és faggatta, együtt kutatták ki a baj tüneteit, együtt fontolgatták előnyeit.

— Vidd át a másik szemedre is, — mondta vigyorogva. — Akarat kérdése az egész. Gyakorold. Aztán jöjjenek és vigyenek! Csupa nyomorék lesz itt, barátom, csupa alkalmatlan. Csupa untaulich! — kiáltotta győzelmesen és köpködve, hogy a többiek félrehúzódtak tőle.

Máriával megszűnt ez a nyomasztó világ. Ákos fölött egyszerre új egek nyíltak, már nem magát féltette, hanem a szerelmet, mindazt, amit a beteljesülő szerelemtől várt. Kisiklott Horváth hatalma alól.

De ezen a délutánon, Benedekék kihalt lakásában míg ott ült Géza édesanyjával szemben, visszatért az elmúlt őszi riadalma. Tudta, hogy Mária nem értené meg, ezen a körön belül csak azok érthetik meg, akik együtt éltek vele.

A szél már egészen a város fölé tolt a felhőket, a villámok a feje fölött lobogtak. Nagy csöppekben esni kezdett. Asszonyok szaladtak a fal mellett, kalapjukat a hajukhoz szoritották.

Befordult egy kapun, végighaladt a sárga kőcokás bérházudvaron. A földszint sötét volt, csak egy ajtón szűrődött ki világosság. Kopogott.

— Tessék! — kiáltott egy női hang és az ajtó kinyílt. A szűk, hosszú konyhát egy dróton lógó villanykörte világította meg. Az asztalon mocskos edények tornyosultak, az asszony, aki kiáltott, éppen a forró mosogatóvizet öntötte az edénybe. A gőz sűrűn szállt a homályos mennyezet felé.

A konyha sarkában kopott dívány állt, azon feküdt Horváth. Fölkönyökölt, hunyorogva nézett a belépőre, fanyarul elnevette magát.

— Te vagy az, Korondy? Minek köszönhetem a megtiszteltetést?

Lassan lelépett a heverőről, odabicegett Ákoshoz, kezét nyújtott.

— Gyere be. A barátom, — szólta oda az asszonynak, aztán Ákoshoz: — az anyám.

Ákos esetlenül meghajolt, nem tudta, hogy köszönjön. Az asszony föl se nézett. Horváth lámpát gyújtott, betuszkolta a szobába. Piszkos kék apacsing volt rajta és gyűrött, foltos vászonnadrág. Kelletlenül szabadkozott.

— Sajnos, nem tudtam, hogy jössz, különben díszbe vágtam volna magam. — Érdesen nevetett. — Ülj le. Mivel szolgálhatok.

Állva maradt, rátámaszkodott egy székre karfájára, cigarettát sodort.

— Benedekéknél voltam délután, — mondta Ákos. Nem akarta elárulni magát Horváth előtt, de nem tudott uralkodni idegein, hangja remegett és ujjai táncoltak az asztalon. — Tudod, hogy Géza már kint van a fronton?

Horváth vállatvont.

— Hát aztán? — Vigyorgott. — Ő akarta. Ha annyira mindegy volt neki, most lássa. Én megmondtam....

Ákos fölbőszítette ez a közöny.

— Neked ennyi az egész? Éppen neked? Hiszen ez borzasztó, képzeld el...

Horváth legyintett.

— Túl élénk a fantáziád. Mit képzelődsz? Mások is kibírták. Ti úrfiúk sokat kibírtok. Ti csináltátok az egészszet. Különben is, mit akarsz velem, én talán tehetek róla?

A nehéz, orrfacsaró cigarettafüst betöltötte a szobát. Az asszony bejött, ágyazni kezdett, ügyet se vetett rájuk. Horváth idegesen rágta a szájaszélét.

— Gyere át, — intett.

Leültek a konyhában a foszlott huzatú díványra. Kint szakadt. A csatornák hörögtek.

— Látod, — mondta Horváth halkán, — ez a vége. Ment-heteflenek vagytok. Azt hiszed, megmenekülhettek azért, amit csináltatok, ti meg az apátok, meg a nagyapátok? Emlékezz vissza, féltetek tőlem, köszönjem meg, hogy bevettetek magatok közé, ugye? Megtúrtetek, de nem hallgattatok rám.

— Ne hánytorgasd most ezt.

— Hát mit hánytorgassak? — Csattant föl. — Én nem tudok mást hánytorgatni. Ez a világ rendje. Ti szépen kimentek és lelőnek benneteket. Mi meg majd a helyetekre állunk. Ha magatok nem adtatok helyet... Tudod mi ez? — kérdezte lázasan. — a proletárok bosszúja!

Ákos megborzongott. Horváthot elviselhetetlennek és színesnek találta, legszívesebben otthagytta volna. De nem mozdult, félelme kényszerítette, hogy vele maradjon és hallgassa.

— Mit tehetünk? — mondta kétségbeesetten. Soha még ilyen kilátástalannak nem találta az életet. Horváth fölállt.

— Tíz óra. Becsukom a kaput. Ha akarsz, maradj, legálább elbeszélgetünk.

Ákos bólintott. Hallgatta a zápor zaján át Horváth csikorgó lépéseit. Egy pillanatra arra gondolt: ez az eső így fog zuhogni, megállás nélkül, heteken, hónapokon át, míg minden elázik, minden belefulladás a sárba, az ágyúk, a zászlók, a házak és az emberek. Lehunyta a szemét. Később visszajött Horváth, ruhájából gőzölt az esőszag.

Anélkül, hogy kérte volna, beszélni kezdett, egyhangúan, végértelentlenül; szavai úgy hullottak, mint az eső.

— Ha valami baj ér benneteket, elveszítetek a fejeteket, elfog a pánik, képtelenek vagytok szembenézni a veszéllyel. Nem értek semmit. A világnak most vállalkozó emberekre van szüksége. Olyanokra, akik vállalni tudják a forradalom kockázatát. Nem arra a forradalomra gondolok, amit úgymé fogunk valósítani, hogy egy osztály helyébe egy másik osztály lép, ami fölül volt, alulra kerül, egyébként minden marad a régiben. Gyökeres forradalom kell. A világot alapjában kell megváltoztatni. Magadon kell kezdeni a forradalmat. Ed-dig az erősek uralkodtak, ezután a gyöngéknek kell uralkodniuk, azoknak, akik ráértek gondolkodni. Föl kell lázadni minden ellen, ami van. A forradalom, ami készül, a szövetségünk, de nem cél. Nekem nem kell semmi tekintély. Az ember legyen szabad, mint a madár. Úgy akarok élni, ahogy nekem tetszik. Géza semmivel sem volt különb nálatok, ő volt valamennyi közt a legaljasabb, mert legkönnyebben megadta magát. Miért nem vágta el a villamossal a lábát, miért nem szúrta ki a szemét? Nem tanultuk, hogy jobb vakon jutni az üdvösségre?

Vadul, gúnyosan föl kacagott. Megragadta Ákos karját.

— Ide figyelj! Meg akarsz menekülni?

Akos most újra úgy érezte, egy hazug és rossz dráma forog körülötte. De nem tudott szabadulni attól a különös erő-
től, amely Horváthból áradt.

— Meg, — felelte tompán.

— Akkor tedd azt, amit én mondok. Az embernek kicsi-
ben kell kezdenie. Mi most elkezdjük a forradalmat, a mi
forradalmunkat. Tudod, mi lesz a törvény? Csak egy törvény
lesz: mindent tagadni. Minden rossz, ami volt. Olyan nagyon
boldog voltál eddig?

Egy pillanatra eszébe jutott Mária.

— Nem, — mondta, — nem voltam boldog.

— Látod. Fogjunk össze mind, akik még itt vagyunk.
Majd később kidolgozunk rendszeresen mindent. Pontos mun-
katervet. Egyelőre csak az a fontos, hogy összegyűljünk. El-
lentmondani, ez az egyetlen boldogság. A semmi! Háborút
kezdünk a háború ellen! Semmiféle eszköz nem lehet aljas az
aljasság ellen. Mindenki áruló, aki szolgálatot vállal, aki nem
visszafelé lő, mikor puskát adnak a kezébe. Vigyázz, nehogy
elkapjanak. Szükség van szabad emberekre. Olyanokra, akik-
re számítani lehet. Szedd össze a fiúkat. A többit majd meg-
beszéljük. Most menj, biztos várnak otthon. Nem kell föltü-
nést kelteni. Az igazi tűz alattomban terjed. Kiengedlek.

— Nem akarok hazamenni, — mondta Ákos.

Horváth vállatvont.

— Tőlem maradhatsz. De takarót nem tudok adni, ne-
kem is kell. Itt alhatsz, ezen a diványon. Ha csöngetnek és
ne mébredek föl, rázz meg. Ma én vagyok a soros.

Leoltották a lámpát. A sötétben Horváth még sokáig be-
szélt Marxról, az osztályharcról és az igazi forradalomról,
amely új világot terem. Ákos fáradt volt, nem tudott figyelni
rá, hátradült és elaludt. Később elállt az eső, a szél üvöltött
az udvaron. Egyszer-kétszer fölharsant a csöngő, Horváth ki-
bicegett és káromkodva jött vissza, a kulesot az asztalra lökte.

Hajnal felé fölébredt, tanácstalanul nézett szét a derengés-
ben. Utána újra elaludt. Horváth keltette föl hat óra előtt, mi-
kor kiment, kinyitni a kaput. Mosdatlanul, borzasan, didereg-
ve indult neki a hűvös hajnalnak. Az utcákon tócsák acél tük-
re csillant. A napfény végigömlött a sikátorokon, az ablakok
vörösen csillogtak, szemeteskocsik dőcögtek el, a bakon ül-
dögélve, kendőikbe burkolózva aludtak az asszonyok.

Órákig csavargott. Kilenekor becsöngetett az édesanyjá-
hoz, reggelit kért, végigvetette magát a heverőn, mély, eszmé-
letlen álomba merült.

4.

Egy csalódott aszsonynak egy éjszaka nagyon is elég ah-
hoz, hogy mindennel leszámoljon.

Mária éjfélig várta Ákos. Újra és újra átgondolta sze-
relmük történetét. Vissza akarta idézni azt a szívet elszorító
félelmet, amely régebben elfogta, ha Ákos késett a találkáik.

ról. A szerelemről nem akart tudni többé. Más ilyenkor a vá-
lásra gondol, elégeti szegényes emléktárgyait, összecsomagol-
ja a holmiját. Lenka lánya nem mozdult. Így is vállalta a sor-
sot, amit választott magának.

Ahogy világosodott, papírt, tollat keresett, leült, írni kez-
dett, haza a hugának. Mikor elkészült, elolvasta a levelet és
összetépte; nem akart panaszkodni, nem akarta, hogy sajnál-
ják, hogy jelentősen összenézzenek, hogy az anya hidegen és
komolyan kijelentse: előre megmondtam. Amit tett magának
tette, ha tévedett, magának tévedett, sebeit soha senkinek nem
fogja megmutatni. Pár kimért sorban tudósította Hildát: jól
vannak, megelégedettek.

De a borítékra odairta a címét. Hátha válaszolnak, hátha
szólnak utána egy akármilyen szót, amiből megtudja, megér-
zi: mégsincs egészen egyedül a világon és bármi történik is,
még mindig marad egy fájdalmas, kegyetlen, utolsó lehető-
ség: az elhagyott otthon.

Ekkor már második hónapja tudta, hogy másállapotban
van.

* * *

A bandából már csak ketten voltak Pesten. Délután négy-
kor találkoztak Horváthék háza előtt. Szótlanul mentek vé-
gig a piszkos ferencvárosi utcákon. A Népligettel szemben be-
ültek egy kocsmába. Horváth bort rendelt, komoran ittak,
gyomruk émelyegni kezdett az italtól és a dohányfüsttől. Za-
vartan, akadozva beszélgettek; Halmos Benedek Gézát emli-
tette, Ákos gyorsan közbevágott, másra terelte a szót, lassan
sötétedett a mocskos ivóban, borostás gyárimunkások jöttek,
pálinkát hozattak, összehajoltak egy újság fölé, később ki-
festett lányok libegtek be, konyakot szüresöltek, odamosolyog-
tak az asztalukhoz, az egyik pár percre leült melléjük, ké-
nyeskedve púderozta az arcát és térdét az asztal alatt Ákosé-
hoz szorította. Ákos elhúzódott, a lány lebiggyesztette ajkát,
köszönés nélkül elment.

A hangulat egyre nehezebb lett, nem mertek egymásra
nézni. Horváth nyugtalan tekintetét minduntalan magukon
éreztek, várták, hogy mondjon valamit, de ő makacsul hall-
gatott. Később, mikor kint már egész este lett, eltolta a po-
harát, fölkönyökölt.

— Örülök, hogy eljöttetek, — mondta váratlanul. Egyszer-
re megkönnyebbültek. — Korondy talán már elmondta, miről
van szó. Össze kell tartani fiúk. Ne hagyjátok, hogy becsapja-
nak benneteket. Melyitek teheti azt, amit akar? A világot
meg kell hódítani. A mi életünkről van szó, engedjék meg,
hogy magunk csináljuk vele azt, amit akarunk. Aki beleegye-
zik abba, ami most van, gazember. Szövetséget kell alakítani,
hogy többen legyünk, mindig azok az erősek, akik sokan van-
nak. Mi együtt voltunk az iskolában, ismerjük egymást. Vala-
hol el kell kezdeni. Legyetek készen, a változás hamarabb

jön, mint gondoljuk. Kitűnő híreim vannak. A párt hatalmas. El fogja végezni a tisztogatást. De utána mi jövünk majd.

— No és mit tegyünk mi? — kérdezte Szabó.

Horváth szeme fölcsillant.

— Rombolunk! — mondta rekedten. — Mindenki ott végzi el a föladatát, ahol tudja. Értsétek meg, le kell rombolni mindent. Föl kell robbantani. Először szellemileg, aztán majd sor kerül talán a bombákra is. Az éleletekről van szó, mindent meg kell kockáztatni. Vagy inkább akartok kimenni, megdögleni a lövészárokbán? Más választás nincs. Nekem jó kapcsolataim vannak a párttal, mindenről tudósítalak. Legyetek óvatosak és szívósak.

Szaggyalán, rejtélyesen beszélt. Szédülő fejjel hallgatták, egyszerre belezuhantak egy új, ismeretlen, fojtogató világba; úgy érezték, többé nem is szabadulhatnak, azzal, hogy eljöttek, meghallgatták Horváth zaklatott, rejtvénytű szavait, már eljegyezték magukat ezzel a homályos hatalommal, cinkosai lettek a misztikus pártnak, szolgálói a rejtelmes föladatnak. Magukban tiltakoztak, nem értették, mi akarnak velük, kinek a hatalmába kerültek, nem tudták, hol és mit kell rombolniuk; Horváth titokzatossága úgy járta át őket, mint valami bénító méreg. Regényesnek, képtelennek tűnt minden, de ugyanakkor baljóslatúnak és lenyűgözőnek is. Szerették volna megkérdezni, mi készül, mikor avatják be végleg őket, mi lesz az a forradalom és mi lesz az ő forradalmuk, amit Horváth megígért. De nem mertek szólni. Az alkohol elfárasztotta őket, nehezen lélekzettek, szabad levegőre kíváncsok. Halmos fizetett, elindultak.

— Három nap múlva ugyanitt, — búcsúzott el tőlük Horváth.

Mikor bicegő alakja eltűnt a kapu homályában, egyszerre föloldódtak. A szélben hunyorogtak a gázlámpák. Fáradt, poros katonák mentek az úttesten, a villamosok álmosan döcögtek, a kaszárnya előtt mogorván álltak az örök. Átmentek a másik oldalra.

— Az ember nem tudja, hazudik vagy bolond, — mondta Halmos.

Szabó vállat vont.

— Mindegy. Valaminek történnie kell. Igazán nincs kedvem ezek közé kerülni.

A vánszorgó szakaszra mutatott, amely most fordult be a kaszárnya kapuján. Az örök mereven tisztelegtek. Ebben a pillanatban mind a hárman igazat adtak Horváthnak. Elviselhetetlennek találták a gondolatot, hogy így kelljen tisztelegniük, egyszerre lépniük és gyakorlatozniuk a Népliget porában. A szabadságukat mindennél többre tartották, és a négy éves háború után nem volt senki, aki megtanította volna őket, hogy vannak dolgok, amikért az ember föláldozza a szabadságát és önmagát is. A pályaudvarokról már régen nem indultak nótás, fölvirágozott vonatok és a boltokban jegyre adták az élelmiszert.

— Valaminek történni kell, — dünnyögte Akos. Máriára gondolt. Egy képtelen vállalkozás talán megoldja ezt is. Nincs vesztenivalója. Annál, ami van, kilátástalanabb már nem jöhet. Miért ne próbálnák meg?

Elbúcsúztak. Sokáig nézett Halmos és Szabó után. Váratlanul eszébe jutottak az iskolai tornadélutánok: itt vált el a többiektől. Gézával együtt ment hazafelé, rendszerint a Schneider Fánit füttyülték és egyszerre léptek, mint a katonák. Sós nedvesség gyült a torkába. Megfordult, nekivágott a körút esti forgatagának.

* * *

Négy nappal azután, hogy Hildának írt, Mária táviratot kapott. Délelőtt volt, egyike azoknak a tikkadt szeptemberi napoknak, amikor a levegő megreked a bérházudvarokban, az ég elviselhetetlenül kék, a nap alacsonyan száll a házak fölött és a por felhőkben hömpölyög az utcákon. A fák lombja már lehullott, semmi nem enyhíti a könyörtelen hőséget, mely beivódik a falakba és a csontokba, ellankasztja az embereket és kiégeti a tüdőt. A máskor hűvös kapualjban gőzös forróság terjeng és a lépcsőházban megülledik a szemét szaga. A mosás párája lecsapódik, az ajtófélfák izzadnak és a rokkantak ernyedten pipáznak az árnyas zugokban. A proletárok sovány, kedvetlen macskái a folyosók tövéhez nyomják hasukat, az asszonyok dühösen dolgoznak, a légkör tele van fojtott indulattal, valaki hangosabb szót szól és kirobban a veszekedés-kócos, lompos nők rontanak ki a lakásokból, csípőre vágják a kezüket, homlokukon kidagad az ér, rikácsolnak és átkozódnak. A rokkantak ilyenkor kikullognak az utcára, a házra újra rátelepszik a kínos csönd s ha gyerek lábatlankodik, könnyen hozzávágják a kefért vagy a sulykolót. A gangon köteleken szárad a fehérnemű, szél nincs, a mozdulatlan ruhákon vakítóan ragyog a nap.

Mária éppen takarított. Izgatottan tépte föl a táviratot. Szíve nagyot vert, mikor elolvasta: „Apánk meghalt. Csókol Hilda.”

Az asztalra ejtette a papírlapot. Maga elé nézett: egyszerre meglátta az apát kopott fekete ruhájában, ahogy fölnyúl és zavartan megigazítja a nyakkendőjét. Lehajtotta a fejét, elkezdett sírni.

(Folytatjuk.)

Rónay György

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

AQUINÓI SZENT TAMÁS NAPJÁN

Aquinói Szent Tamás ama nagy egyházférfiak közül való, akiknek dicsősége elválaszthatatlanul belenőtt az Anyaszentegyház élő történetébe, a szellemi kiválóság minden külön igénye nélkül. A katolikus Egyház szentjei sorában annyi egyéniség van: ki életének példaadó tanításával, ki jellemének egy-egy nagyon emberi vonásával tűnik ki és ragadja el a tökéletes életre áhító hívek képzeletét; van, ki mint író, stilisztika hódítja meg a katolikus történelemben főleg művészi ihletést keresőket. Bárhogy is van: az emberi képzelet és rokonszeny azokat a magasrendű, de mégis közeli rokon példákat keresi ki magának, melyek erkölcsi és szellemi igényét a magasabbrendűség irányában sarkallják. Országokat, népeket ismerünk, melyeknek egy-egy szent lett szinte égi atyjukká, életéről tudunk, melyeket egy-egy szent élet örökre megigézett.

Szent Tamásról nehéz olyan szavakkal beszélni, melyek révén a szentek, de még a gondokodók sorába is illően helyezhetnők. Mindaz a kifejezési lehetőség, melyet modern szókészletünk a szent és tudós jellemzésére felkínál — sok és kevés s egyszerre. Nem volt egyéniség abban az értelemben, ahogy ezt modern korunk magyarázná, s mégis a legnagyobb volt, akit e föld valaha hátán hordott. Élete nem volt színes és elragadó, mint Szent Ferencé és mégis, gyér adataiban is, a legcsodálatosabb volt, mellyel az ég földi életünket gazdagabbá tette.

Talán csak az beszélhetne róla méltán és joggal, ki minden méltóságát és ítélkező jogát mellőzve, a szellem teljes tisztaságát, de az élet minden valóságát is bírja egyszerre, aki egyidejűleg otthon van az égben, a szellem birodalmában, a beteljesülés dicsőségében, de itthon van a földön is, a tökéletesedés vágyának forró izgalmában: tehát aki filozófus és szent is, amilyen ő volt. De vajjon ki volna köztük, ki erre a magaslatra juthatna a nélkül, hogy alázata ne szelleme szűk körének leplezője, szellemi magasrendűsége pedig ne titkolt gőgjének takarója lenne. Szent Tamás úgy épített fel egy teljesen egyéni világképet, úgy tudott élni, hatni, gondolkodni és tanítani, hogy a szellemi függetlenség és alkotó erő első elengedhetetlen szavát se mondta ki soha: azt, hogy *én*. Soha nem hivatkozott és nem is célzott magára, műveire, életének példájára, hatalmas öntudatának lenyűgöző erejére, tekintélyét soha nem dobta végső esetben sem érveinek mérlegébe. Ő igazán az a ritka emberi jelenség volt, akinek élete mindeztől mű, élő példa, magasság lett, éppen azért, hogy *külön* művet alkotni nem akart, példájának közérthető nevelő célza-

tot nem igényelt s úgy volt nagy, hogy gondolkodását minden zavaró elemtől megfosztva, csak a tiszta és szenvedélytelen értelmet tükrözte, mely oly egyszerű és fenséges, mint a világ teremtésének kozmikus ténye.

Mégsem volna azért helyénvaló, ha időről-időre véges értelmünk tudatában igyekvő hódolatunk alázatában ne emelnék rá emlékező szemünk hívó és halavány sugarát. Amióta a mult század materialista, sőt a vele ellenkező és merészen individualista filozófia is, mely nem kevésbé volt gőgös amannál, éppen túlhajtott egyénieskedése miatt, csődbejutott, egyre többen fordulnak hozzá tanácsért és egészen bizonyos, hogy az elkövetkezendő szellemibb világrend kialakulásában Szent Tamásnak nagy szerepe lesz.

Idézzük meg hát a mai napon, az ő napján, dicső alakját. Méltán akarjuk láttatni őt emberi alakján át, márcsak azért is, mert ha volt egyetlen ember a földön, aki az észbeli tökély, a gondolkodni tudás oly fokára emelkedett, de a hiúság egy futó árnyéka sem rezzent meg benne, következőleg tehát nem ügyelt későbbi életrajzára, akkor ez az ember Aquinói Szent Tamás.

Szent Tamás szelíd, türelmes, hallgatólag és udvarias ember volt. Furcsa talán ezt egy szentről megjegyeznünk, azonban a mai elképzelésünk a szentekről, amikor oly távol élünk tőlük, erkölcsben és egész életszemléletünkben, annyira hamis, hogy nem felesleges órála, mint feltűnő vonásokat, a tulajdonságait megemlíteni. Különösen ha rögtön hozzá is tesszük, hogy az egyháztörténelem legnagyobb forradalmát vitte végbe. A XIII. század elején az Egyházat nagy veszély fenyegette. Eladdig ugyanis a Szent Ágostonról alkotott neoplatonikus irány uralkodott rajta, mely a valóságtól nagyon is eltávolodva alkalmassá vált, hogy más-más okokból itt-ott feltűnő eretnkségeknek tápot adjon. Növelte még jobban a zavart, hogy amikor a másik nagy görög bölcselő, Aristoteles tanítása nagy kerülő úton, főleg az Európába az Ibériai félszigeten keresztül behatolt arab kultúra tolmácsolásában terjedni kezdett, — természetes ellenhatásként a légiesebb és művészebb platonizmusra — hamis vagy tévesen értelmezett módon érvényesült és nem keresztény magyarázói nyomán éppen az ellenkező célt látszott szolgálni, mint amire hivatott volt. Az a történelmi szükség, amely ezt előidézte, könnyen vad és romboló erővé tehetné volna, amikor Szent Tamás egy elhivatott lángelme villanásával felismerte feladatát: úgy állítani ezt az új, a valóság közvetlen szemléletéhez és az értelemhez ragaszkodó bölcséletet az Egyház szolgálatába, hogy egyszerre törje meg az ellenállást az Egyházon belül és a ráfonódott rokonszenvet az Egyházon kívül, mely pogány arab világához kötötte.

S Szent Tamás történelmi nagysága éppen abban rejlik, hogy ezt a belső ellenállást és külső rokonszenvet egyként megtörte és az európai szellem történetének egyik legnagyobb szabású forradalmát diadalra juttatta. Bizonyos, hogy semminő

más lelki alkat, szellemi készség és erkölcsi magatartás erre nem lett volna képes.

Évszázados grófi, latin eredetű család tagja volt, gondos nevelést és iskoláztatást kapott, de ez a gondozás csak addig lebegett felette, míg korai elhatározását valóra nem váltotta azzal, hogy belépett a dominikánusok rendjébe. Ő, a grófi sarj mindenképpen kolduló barát akart lenni s hiába volt a család minden ellenkezése, akaratóból nem engedett s eleinte még híres szelidsége és udvariassága sem tudta meggyőzni hajthatatlanságáról, különösen apját, aki nyilván más dicsőséges földi életet akart neki biztosítani. Hiába volt minden makacsság: Tamás szelíd akarata győzött a tirannus atya, a katonatestvér makacsságán. Hiába rabolták el Párisba mentében, hiába zárták el penitenciára majdnem egy évig egy elhagyatott toronyba, hogy jobb belátásra bírják, hiába kísérelték meg világi javak ígérgetésével, könyörgéssel, a csábító ördög minden nyilvánvaló fortélyával megkísértetni, végül is kiszabadult a toronyból, a földi értelmetlenség és konok butaság börtönének e jelképéből.

A kölni egyetemen Albertus Magnus, a híres-neves német tudós tanítványa lett. Társai között nemigen tűnt fel, hacsak nem hatalmas, testes alakjával; kitűnni azonban semmiképpen sem tűnt ki, mert hallgatag volt és szerény. Egy tanuló társa e csendes viselkedését félreértve, egyszer szánalomból tanítgatni kezdte a logika elemeire, mignem egy bonyolultabb kérdésnél megakadt. Akkor Szent Tamás, leküzdve szemérmességét, de csak mert az igazság parancsolóbb szava szólalt meg benne, átvette a magyarázó szerepét és könnyedén felvilágosította barátját. Ettől kezdve tisztelet és borzongó kíváncsiság vette körül, csak mestere, Nagy Szent Albert nem csodálkozott ezen, ő már régen tudta, hogy egyetlen méltó tanítványa e hallgatag sicíliai ifjú. Mikor hosszas nógatás után a híres párisi egyetem hívásának engedve felkerekedett gyakorlatszerrel, egyetlen kikötése volt, hogy ezt a tanítványát magával vihesse.

Párisban aztán fokról-fokra, ahogy tanéveit végezte, egymásután érte el érdemi fokozatait és már a magisteri kalapra is illetékessé vált, amikor az első nagy támadás érte rendjét és vele a ferences rendet is, melynek képviselője Szent Bonaventúra, a Szeráfi Doktor, tanuló társa volt. A támadás aféle palotaforradalom lehetett a tanítórendek világi működése ellen, a tudós professzorok azon aggódtak, hogy a szerzetes rendek eltérnek eredeti hivatásuktól és nem példaadó életükkel hatnak immár, hanem tanításukkal is, mely — szerintük — nem volt összeegyeztethető a szerzetesi alázatossággal. Hosszú pör, zajos huzavona keletkezett ebből, melynek csak a pápa érélye, a boldogemlékű IV. Orbán vetett véget, midőn megbízta Tempier István párisi püspököt, hogy vizsgálja meg az ügyet. Szent Tamás tanítása és rendjének tekintélye fényes diadallal került ki az elfogulatlan vizsgálat alól. Tanított is több éven át a párisi egyetemen, ahol bizonyára ma-

gyar tanítványai is voltak. Seregestül hallgatták azok, akiket Dante éppen Tamás szavával így jellemez:

*„En ama nyájnak voltam mezejérül
bárány, amellyet Domokos vezérle,
s hol ki tilosba nem tér, megkövérül.”*

Aristoteles szellemében tanított, de minden hamis és kárhözatos magyarázattól mentesített, mert újra és az eredeti görögéből latinra fordított szöveg alapján. S bármennyire is kavargott körülötte a vita, különösen Aristotelesnek az arab bölcselőkön átszűrt és így alkalmoszerűen magyarázható szövegéből táplálkozó tudósok harci hevétől lobogva, ő soha el nem vesztette türelmét, mert az isteni igazság volt birtokában. Így hiúsult meg Brabanti Siger ármánykodása is, ki mint felvilágosult Aristoteles-tanítvány a népszerű arab filozófusokkal érvelt és könnyűszerrel alkotott olyan tételeket, melyek a gyengébb ítéletű elméket megtéveszthették. Szent Tamás azonban nem meddő vitákban csillogtatta ám szellemi képességét, hanem szabályos leckék és disputák során felmerült kérdések magyarázata közben. Stílusa, okoskodása a legpuritánabb, amit valaha papírra vetettek e földön, egyszerűségük, világosságuk megdöbbenítő, mint maga az igazság. Türelmét még akkor sem vesztette el, amikor sok fölösleges kérdéssel zaklatták jámborabb és együgyűbb hívei: az a közvetlen és önkéntelen okosság szólt belőle, mely csak az igazságot nézi és látja meg és türelmét a jóság és a megértés fékén tartotta. Róla valójában elmondhatjuk, hogy a Szent-Lélek tüzes és szelíd Galambja röpködött körülötte. Egyszer egy buzgó híve aziránt érdeklődött nála, hogy fel van-e írva a mennyben valamennyi üdvözült neve és látható helyen ki van-e függesztve. Ő minden indulat nélkül válaszolt erre a gyermektegy kérdésre: „Amennyire én látom, nem így van. De az sem baj, ha az ember ezt hiszi.” Hogy lehetne jobban megérteni szelíd, jóságos és hiúság nélküli szellemét, ha nem ezekből az apró feleletekből?

S hogy lehetne megérteni e nagy lélek varázsát a nélkül, hogy az isteni világosság jelenlétét fel ne tételeznők benne amikor verseit, a latin egyházköltészet e csodálatos himnuszait olvassuk. Pedig nem volt költő, modern értelemben semmiesetre sem, de még úgy sem, mint Dante, aki szellemben és korban közel állt hozzá, de az emberi indulatok ugyancsak részt kértek ihletésében. A Pange Lingua kezdetű himnusza például egy tiszta lélek, az egyszerű nyelv, a tökéletes forma s az arányos tartalom tündöklő harmóniája, az eldalolt dogmatika. Csodálatos, hogy a legbonyolultabb hitágazatokat is micsoda mennyországi szárnyalással vette versbe, micsoda könnyedséggel, a verselés művészetének utolérhetetlen tökélyével.

Költő, tudós, tanító és nevelő volt. S mindez egyszerre azért lehetett, mert mint gondolkodó volt legnagyobb. Gon-

dolkodó, kinek a gondolat, a szellemi tevékenység nem az agy renyhe kérődzését jelentette, a cselekvésre képtelen élet sovány és sápadt vigaszát, hanem igenis a legcselekvőbb életet, melynek első mozgatója az igazság keresése és végső célja az igazság megtalálása volt.

Es mindezt nem valami mesterséges rendszer megalkotásával érte el, hanem azzal, hogy az élet, a társadalom, az emberi lélek és a test törvényeinek pontos megfigyelését ragyogó elméje világosságába vonta. S hogy az érzékek érzékeny áramkörének villanásai és hidegen mérlegelő indulattalan ész munkája egyensúlyban maradtak, köszönhette végtelen alázatának és türelmének, ennek a fehér csöndnek, melynek nyugalmas fénye életszentségének legfőbb bizonyítéka és tanításának jövőendő záloga.

A szenttamási világkép ma is érvényes. Nincs ma sem oly időszerű kérdés, melyre feleletet nem kapnánk tőle: az államforma, szabadság bonyolult kérdéseitől a legegyszerűbb gyakorlati problémákig, mint amilyen például a testnevelés.

Nem véletlen, hogy korunk legbájosabb és legszelleme-sebb költője, az angolszász Chesterton róla írta legszebb könyvét és Jaques Maritain, századunk egyik legjelesebb francia bölcselője élete céljául tűzte ki, hogy a tomista tanokat a modern élet válságának megoldására alkalmazza. Ezen munkálkodik a híres párisi Katolikus Egyetem s a párisi dominikánusok serege. De a magyar bölcséleti irodalom sem tétlen Szent Tamás több mint hatszáz éves tanításának hirdetésében. Az egész katolikus világon ismerik Horváth Sándor dominikánus atya fejtegetéseit e tekintetben.

Egy nemrég elhunyt nagyhírű bölcselőnk kevéssel halála előtt a vatikáni múzeumban ráakadt Szent Tamás egy kéziratára és órákig megrendült áhítattal betűzte a pókháló finomságú sűrű sorok rejtélyét. Tudjuk, hogy ez az emlék nem pusztán kíváncsiság kielégülése volt, hanem egy puritán élet szelíd örömfélelme igazolása. Hadd mondjuk el mi is végezetül, hogy valóban isteni jel volt ez a Doktor, aki az emberi elme legragyogóbb erőfeszítését vitte végbe az igazság kérdésében. Bölcsőbbet nála alig találhatunk emberi történetünkben, mi csoda bátorítás tehát hívő lelkünknek az ő példája. Bölcs volt és alázatos, az Anyaszentegyház már életében Angyali Doktornak nevezte.

Füsi József

K Ö N Y V E K ROVATVEZETŐ RÓNAY GYÖRGY

Két könyv Kosztolányiról

Kevés költőnk él annyira az „ifjú szívekben,” mint Kosztolányi. Legutóbb is két értekezés jelent meg róla: Baráth Ferenc és Szegzárdy-Csengery Józsefé.

Baráth Ferenc nem akar „meginthathatlan ítéleteket alkotni,” célja: „Kosztolányi műveinek lehetőleg részletes ismertetését adni, föltárni írói fejlődésének fázisait, lírája és prózája összefüggéseit, számotadni újságírói, nyelvészi, stilisztikai és műfordítói munkásságáról.” Gondosan elemzi végig Kosztolányi műveit, de a mélyebb kapcsolatokat csak ritkán tárja föl. Nem ment bizonyos tudományos elfogultságoktól sem: mindenáron „irányt” és „szellemtörténeti” tényeket keres, egyszerű dolgokat túlmagyaráz, olyanokat viszont elhallgat, amelyek Kosztolányi pályája, költészetének kialakulása szempontjából fontosaknak lászanak. Hogy Kosztolányi romantikus vagy nemromantikus lelki alkatú, végeredményben lényegtelen: arra vagyunk kíváncsiak, milyen volt, és nem arra, milyen „alkatokba” sorolható a német karakterológiai munkák kategóriája szerint. Baráth Ferenc a tudományos erőtől sokszor nem látja meg a fát: a mű és az egyéniség bonyolult egységét. Ha már „szellemtörténetről” van szó, szívesebben vettük volna annak megmutatását: milyen kapcsolatai vannak Kosztolányinak a korról, honnét ered, mit köszönhet szülőföldjének, utazásainak, hogyan alakult azzá, ami lett. Mindettől eltekintve: munkája lelkes és derék elemzés, számos finom megfigyeléssel, s mint az első teljességre igyekvő Kosztolányi-tanulmány, úttörő.

* *

Szegzárdy-Csengery József „Kosztolányi életművét szerves egységben szeretné megvilágítani. Fejlődéstörténeti szempontból óhajtja „tárgyalni” és — mert a költő minden mondani-valójával stílusát hangsúlyozza, — elsősorban stílustörténeti tanulmányt szeretne adni.” Alapos munkát végzett, könyvének értékét azonban, sajnos, erősen rontja borzalmas tudományos műnyelve, érthetetlenül homályos megállapításainak tömkelege. Százzámra lehetne munkájából az ilyen képtelen mondatokat idézni: „Kosztolányi anélkül, hogy anyagát formába kényszerítené, átadja magát a formanyelv játékanak, mely kivallatja mondanivalóját s gazdag asszociációiban a lényegeset és esetlegest együtt bontja ki anyagából.” Ezek a tömör halandzsák kétségbeejtik az olvasót. Hová jutunk, ha ilyen tudományos bombasztokkal öljük meg íróinkat haláluk után újra és újra? Németes összetételek és olyan hátborzongató „tudományos fogalmak,” mint „formanyelv” és tájgyökér”... Ha ezt a magyar nyelvért harcoló Kosztolányi olvasná! Egynémely ilyen megállapítás és fogalom miatt a két szerző között vita is folyt. Ki vette a másiktól? Egyformán máshonnan vették mind a ketten: a tudományukat elárasztó lehangoló és lehetetlen szellemi germanizmus kelléktárából, a meghamisított, elrontott és hatodrangú „Geistesgeschichte” ócska és haszontalan bombái ezek; csak arra jók, hogy füstjük végérvényesen ködbe borítsa azt, aki körül tüzijátékot rendeznek vele. Irjunk egyszerűbben, világosabban, bátrabban, kevesebbet kacsintva

a „Geistesgeschichte” sokkalós germán kézikönyveire, — mindjárt áttekinthetőbb lesz a világ és mindjárt vonzóbb az irodalom. Mert az irodalomban mégis fontosabb az irodalom, a mű, mint a köré fűjt zavaros miszticizmus.

Chopin egyik levelében van egy érdekes szakasz. B-dur variációit egy német taktusról-taktusra „taglalta” (zergliedert). Szegény Chopin kétségbeesve tiltakozik ez ellen a belemagyarázó okosság ellen. „Sterben könnte man bei dieser Phantasie des Deutschen” — írja. Ne pusztítsuk bele Kosztolányit a német alaposágba, hagyjuk meg annak, ami: nagy, megragadó művésznek. Tudomány, irodalom egyformán csak nyer vele. És Kosztolányi lelkes fiatal kutatói is nyerni fognak, ha levetik csikorgó, ormótlan vértjeiket és a „Handbuchok” és „Einleitung”-ok helyett inkább magát a művet tanulmányozzák.

Rónay György

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: SZEPTEMBERI ÁHITAT. (Révai.) A posztumusz-kötet kiválóan jellemzi Kosztolányi költészetét, feltárja művésze tudatosságának, színesbülésének, elmélyülésének egyes fázisait, de: híven jellemzi a huszadik századbeli magyar költészetet is. Mert a Szeptemberi áhítat áthalad mindazon a költői állomáson, melyen az új magyar költészet áthaladt. Tájak, ízek, hangulatok, egyéniségek tarka és színes sokadalman jutunk át, ha elejétől végig elolvassuk Kosztolányi utolsó verseskötetét.

A kiindulópont a kilencszázas évek édeskedő és sanszonok felé hajló lágyága. Az ifjú Kosztolányi gyakran a Heltai Jenő-féle kellemes és érzelmes dalokból merítette az ihletet. Horizontja azonban egyre tágult és kereső ösztöne a nyugat költésze felé siklott át. Az öntudatosodó Kosztolányi festményhatású verseit az 1908-as évek impresszionizmusa színezi. A színekben tobzódó impresszionista költészet elsősorban vizuális jellegű, ilyen Kosztolányié is, aki egyelőre csak látott, de nem hallotta meg legbenséje harsány és hívó hangjait. Mikor felfedezte a lelke mélyéről előtörő hangokat, egyre zengőbbé, keményebb kötésűvé lett: versei

inkább akusztikussá váltak.

Művészi szempontból az utóbbi csoportba tartozó versei értékesebbek, a köztudatban mégis elsősorban azokat a verseit ismerik, amelyek jellemzik ugyan, de nem a legelőnyösebben. A szegény kisgyermek panaszainak hangja már-már modorra vált s ezt önmaga is jól tudta. Azért hagyta ki későbbi köteteiből az olyan verseket, amilyenek ebben a kötetben még nagy számmal találhatók meg. Hogy az impresszionista ábrázolást, a versek tiszta hangulatiságát nem tartotta méltónak fényes tehetségéhez, azt, mint élő tanu, éppen a Szeptemberi áhítat bizonyítja. Ezt árulja el a kötet megannyi műhelytanulmánya, verses forgácsa, mely a sajátosan Kosztolányias művészet kialakulása közben hullt le munkaasztaláról. Hogyan elégedhetett volna meg egy ötvöshajlamú, csiszoló-szenvedélyű költő az élet spontán ábrázolásával? Érezte, hogy a gondolatnak érnie, nemesednie kell, ki kell fornnia magát, mint a vastagon folyó drága boroknak. Igazolást keresett a versek, a gondolatnak pedig esztétikai létjogosultságot. Homo aestheticusnak — szépért élő embernek — vallotta magát a Babitsi homo moralis-szal — erkölcsöt kereső emberrel —

szemben. De vajjon nem a legmagasabb fokú morális öntudat, erkölcsi kényszerérzet szükség-e ahhoz, hogy föléje emelkedjék a szépség egyetlen követelményének s erkölcsöt kívánjon meg a művészetben — a versben? Mert szenvedni akart a versért, kínosan vérezni a morális kötelezettség súlya alatt. Az az átmenet, mely elválasztja egymástól az impresszionizmust és annak ellentétét, az expresszionizmust, becsületes és bátor fordulat volt a művészetben. Ez a páfordulás az olvasó megbecsüléséből és értékeléséből fakadt: többet akart adni a pusztá szépségnél: elvet, eszmét, igazságot. A kiterelvényesedett Kosztolányi-költészet ez: esztétikai és etikai értékek megvalósításáért folytatott harc, — amiben Kosztolányi élete árán ugyan, — de győzött.

Győzött. Mert a látó költő szemlélődő költővé mélyült; a formaművész a boszorkányos technikai fogások helyett a gondolatok és az érzések ünnepélyes körmenetét választotta. Jelzői erőssé és lényegessé váltak. Fiatalkori jelzői néha a festett ruhák benyomását keltik, melyeket le lehet vetni és más szövevényiségeket lehet beléjük öltöztetni. Utolsó verseiben, melyek közül néhányat a posztumusz-kötet is közöl, a jelző ráforr a jelzett tartalomra, szinte együtt születik vele. Utolsó versei részben ezért olyan biztosak, megfellebbezhetetlenek és súlyosak. A szegény kisgyermek panaszzai: a hangulatok világát érintik, a Szeptemberi áhítat című verse — ahonnan a kötet a címet nyerte —: az ember leglényegébe pergeti le súlyos szavait. Olyan tájakig, amelyeket az ember sohasem ismerhet meg teljesen.

És vajjon milyen rétegekből fakadt ez a költészet? Ismeretlen, kiismerhetetlen rétegekből. Kosztolányi egy kicsit mindig titok marad. Hogyan tudott játé-

kos lenni és véres mélységeik lehetoini? Hogyan lehetett lényegében szonos és mégis mindenütt átúzó, egyre alakuló, mint ahogyan ez a kötet is tanúsítja? Hogyan lehetett olyan siklékony, amilyen volt? — Megfejtethetlen kérdések.

Az új kötet csak tovább bonyolítja a kérdéseket, de feleletet nem ad. Ellenkezőleg, új problémát vet fel: hogyan tudta átmenteni saját egyéniségét a sok költői irány leskelődő veszélyei között?

Baráth Ferenc

SZÉKELY JÚLIA: A REPÜLŐ EGER. (Genius.) Nehéz feladat elé állította az írónőt eredeti és szellemes ötlete: mikor a regény elkezdődik, a főhős, Balog András, jó módú, gondtalan életű, 28 éves fiatalember már csak a rendőri krónika öngyilkos-rovatában szerepel. Tizenketten állanak meg elgondolkozva ennél a halálesetnél: a rikkanas, a rendőr, a Délibáb-utcai villa házmestere, bátyja, sógorúja, apja, anyja, tejtestvére és későbbi szeretője, ettől született törvénytelen, hat éves fia, a család öreg háziorvosa, újságíró barátja és végül pap nagybátyja. Az ő monológjaikból rajzolódik ki mind élesebben a halott jelleme és sívár, szomorú élete. A hozzátartozókban kivétel nélkül felébred a kérdés: mennyiben okai az öngyilkosságnak, de mind talán kibúvót, hogy elaltassa lelkiismeretét. És alapján igazuk is van: nem külön-külön okai, hanem együttesen. A szereplők közül egy sem érti, miért kellett meghalnia Balog Andrásnak. Az olvasó azonban tisztán látja, hogy egy ilyen környezetben élő és ily mértékű alsóbbrendűségi érzésben szenvedő lélek, aki talán sohasem hitt Istenben, soha nem érezte a szeretet melegét, soha nem tudta megközelíteni azt, ami lelkében mint eszmény élt, — ez az ember mást nem választhatott.

A lélekelemző regény tárgya

mindig különös volt. A főhős ritkán normális, vagy legalább az elemzett szenvedély — Balzacig csaknem kizárólag a szerelem — elút a rendestől. Hála századunk nagy felfedezésének, a freudizmusnak, ma már egyre szaporodik az olyan regények száma, amelyek a legváltozatosabb lelki nyavalyák klinikai eseteit írják le. Jellegetesen a mi anyagi, lelkibeteg századunk regénye *A repülő egér* is. Végre is: az örök emberi misztérium, a halál suhint haszájával a szereplők közé, de egyben sem borzong semmiféle másvilági nyugtalanság, csak a papban, de az ő lelkében sem háborog az a vihar, melyet elvárnánk egy papnagybácsitól.

A görög sorstragédiáknál is végtetesebben pusztul el a gyenge, akaratnélküli főhős ebben az anyagi környezetben, ahol a családtagok szeretete csak abban nyilvánulhat meg, hogy pénzzel segítik egymást, mert lelkileg örökre idegenek maradnak. Külön-külön — a főhóst is beleértve — minden szereplő lehetséges alak, de így összeválogatva valósággal lelki nyomorékok között érzi magát az ember. Mindenki, aki életében körülvette a szegény áldozatot, nyugodtan járhatna pszichoanalitikushoz, vagy még eredményesebb volna, ha elmenne és keresne egy lelki vezetőt, de lehetőleg nem a regényben szereplő pater Juliant...

A tragédiát még teljesebbé teszi az, hogy nem tudunk hinni pater Juliánnak: apja halála nem menti meg fiát, Szabó Béluskát a hasonló sorstól. Tudjuk apja leveléből, hogy a gyermekben is benne van már „a vágyakozó, szegénykező megaláztatás” és az első ütést is megkapta már lelke, mikor hallotta, hogy nagynénje fattyúnak nevezte: még nem tudja, mit jelent e szó, de jól megjegyezte és meg fogja kérdezni, ha egyszer felnő.

Mindez végső elemzésében nem hiba, hiszen kell, hogy a

regény visszatükrözze korát. És *A repülő egér*, ha talán torzíta is, de visszaveri egy társadalmi osztály szomorú képét. Nagyobb kár, hogy nem sikerült a monológok széles skáláján mindig megütni az igazi hangot. El kell ismerni, hogy a feladat is rendkívüli volt: tizenkét különböző korú, társadalmi állású, műveltségű és jellemű alakot úgy beszéltetni egy tizenharmadikról, hogy mindegyik önmagát is jellemezze: olyan feladat, mely nagy gyakorlatot, emberismeretet és még több élettapasztalatot követel. A kevésbé sikerültek (a rikkancs, a kis Béluska, Tibor) mellett ki kell emelni a sógor nő remekbe készült fejezetét. Ez a rész figyelemreméltóvá teszi a regényt a nagyszerű formai megoldás ötletén kívül. Mert ne feledjük, hogy új formát találni már magában véve is nagy dolog.

A fiatal írónőnek ez az első elbeszélő munkája és a kezdet szép teljeseget ígér. *Zigány Miklós*

KERÉK MIHÁLY: A MAGYAR FÖLDKÉRDÉS. (Mefhosz könyvkiadó). A Mefhosz ez év elején alakult könyvkiadó és terjesztő vállalatának első terméke ez a könyv. Kitzűzött célja felé — az egyetemes magyar életet szolgálni — időszerűbb és fontosabb kiadvánnyal nem is indulhatott volna el. Legsürgetőbb, de egyben legbonyolultabb problémáink egyike a földreform, mégis meglepő a tájékozatlanság, főleg az elfogultság ebben a kérdésben. Kétszeres örömmel üdvözljük tehát Kerék Mihály kitűnő munkáját, mely szakszerűsége mellett a nagyközönség számára is alapos, biztos és tárgyilagos eligazítást nyújt. Az ifjabb nemzedékből nagyobb hivatottsággal és hozzáértéssel erről a kérdésről valóban aligha szólhatott volna más. Kerék Mihály másfél évtizede kíséri figyelemmel a magyar föld sorsát, ő ma a magyar földkérdés egyik legalaposabb ismerője.

Könyve három részre oszlik. Az elsőben történeti áttekintést ad a magyar földkérdésről, leg- részletesebben — és minden oldalról kritikailag megvilágítva — a közelmúlt telepítési törekvéseiről és törvényeiről. A bevezető fejezetben a mai Magyarország települési viszonyainak, a török hódoltság korától a kiegyezésig való kialakulásáról szólva, helyesen mutat rá a tizennyolcadik századi településeknek nemzetünkre következőkben anynyira tragikus mivoltára.

A kiegyezés évében nyolc falut létesítettek (21. l.-on elírás: Rudolfsgrad, helyesen Rudolfsgrad, később Rezsőháza), a következő másfélévtizedben azonban az állami települések majdnem teljesen szüneteltek, míg 1894-ben megszületett a — kishatású — első magyar telepítési törvény. Ezekre az évekre esik a nemzeti gondolat előtérbe nyomulása a telepítésekkel kapcsolatban. Egyébként a liberális szellem nem kedvezett az egészségesebb birtokelosztási törekvéseknek; csodálatos, egyben tragikus, hogy még Tisza István is mennyire érzéktelen volt e tekintetben: határozottan ellene volt minden tervszerű telepítési akciónak. Pedig 1907-ben megjósolta Vargha Gyula: „Mint a sár, a vakolat le hull a falról, úgy fognak lehullani egész területek Magyarországon testéről, ha okos telepítési politikával a magyarságot meg nem erősítjük“ (85. l.). Az úttörők közül főleg Darányi Ignác nevét kell kiemelnünk, az egyháziak közül Prohászkat és Giesswein Sándort.

Az 1920-as földbirtokreform voltaképp kompromisszum: egyrészt a földéhséget akarta lecsillapítani, másrészt a nagybirtok rendszer fennmaradására törekedett. A kérdést nem oldotta meg. Kiáltóbb hibái: a közép- és kisbirtokhoz is hozzányúlt, a helyi jelentkezők arányából indult ki és nem a nagybirtok arányát vette alapul, az egyéneként jut-

tatott föld átlaga 1½ hold (!) volt, nem volt meg továbbá az állattartás lehetősége. Ma már szinte közmeggyőződés birtokviszonyaink megváltoztatásának szükségessége. Az 1936-ik évi telepítési törvény lassú menetű, nem gyökeres, és a hibákat ez sem szünteti meg.

Ervek és ellenérvek címmel a könyv második részében a jelenlegi helyzetet taglalja (egy-két kiragadott adat: ötfélmilliónyi földművelő közül három millió a nincstelen, illetve, életképtelen parcellabirtokos, míg 5,7 millió holdon 3392 birtokos osztozik, a (csonka) ország összterülete kerékszámában 16 millió kat. hold). Majd sorra cáfolja az ellenvetéseket, egyben nyomós érvekkel utal a földreform szükségességére. (A könyv tárgyilagosságából és komoly hangjából kirí az ilyesmi: „a sok kód és homály, amelyet a középkor némely ittfelejtett rekvizitumai gerjesztenek...“ Kikre érti?)

A földkérdés bonyolultságát hangsúlyozva, a vele kapcsolatos szerteágazó érdekeket tekintetbe véve, a tudós szerző figyelemreméltó földreform-tervvel lép elő könyve utolsó lapjain. Így összegezi a fontosabb mozzanatokat: a fölosztandó terület 3,2 millió kat. hold, 380 ezer család jutna földhöz, részben kishaszonbérletek (földbérletösszvetkezett) útján, 160 ezer kapna házhelyet; a telepítés mellőzhető; a reform lebonyolításának ideje tíz év, végrehajtója egy kormánybiztos, a függetlenség, felelősség és szakszerűség hármaskörének követelménye alapján: pénzszükséglete 70—75 millió, melynek egy részét az ipari részvénytulajdonosok egy részének kisajátításából fedezné, hogy ne csak a birtokos osztály rozzon áldozatot, de a nagytőke egyéb faja is. Az egyházi birtokról szóló, egyébként mérsékelt hangú lapokhoz azonban legyen szabad megjegyeznünk: a korszellem kétségtelenül mindennemű nagybirtok elaprózásá-

nak kedvez, mégsem szerencsés gondolat föltétlenül káros hatásúnak mondani az egyházi birtokot, mely az összes birtokok közül vitathatatlanul leginkább szolgálta ezer éven át és szolgálja ma is a nemzeti kultúrát, a nemzeti érdekeket. Hibák mindenütt vannak, emberek vagyunk, de a jóhiszeműséget kétségbe vonni itt van a legkevesebb alap. Ha a nemzeti érdek úgy kívánja, az egyházi vagyont is szívesen meg fogja hozni áldozatát.

A kiváló képzettségű szakiró előszavában reméli, hogy tanulmányát „talán megértéssel fogadják azok a széles rétegek, amelyekben a magyarság egészséges életösztöne és élő lelkiismerete lakozik és amelyek reális alapon jobb, igazibb, biztosabb magyar lét után kíváncsiak.“ Ezért fogadjuk mi is örömmel. A földkérdés itt kopogtat az ajtónkon, elodázni talán végzetes lenne, kibujni alóla nem lehet és nem szabad. Szociális belátáson kívül más szempontok is javasolják. A történelem tanúsága szerint is a parasztság fajiságunk igazi őrzője, megerősítése nemzeti érdek, ettől várható az erős középosztály kifejlődése, azonkívül a felforgató eszméknek is nehezebben lesz talajuk. Az elszakított területekre is nagyobb vonzóerővel bír egy kifogástalan szociális berendezettségű ország, mert reméljük, hogy a földkérdés gyökeres megoldása csak első lépés lesz az e felé vezető úton.

Zimándi Pius.

DEKÁNY ANDRÁS: TÁTRAI TÜZEK (Singer és Wolfner). Dékány András hisz az életben, szépnek és irodalmi anyaggá alakítható valóságnak tartja, tehát képzeletét nem kell a fantasztikum birodalmába küldenie, nem kell erőszakos harcot folytatnia az „anyagért“, mert „anyag“ mindig van, csak fel kell fedezni. És aki az életben igazán hasznosítható anyagot ta-

lál, époly joggal nevezheti magát írónak, mint az, aki a képzelet élményeit vetíti bele az élet kereteibe — jól vagy rosszul. Mert hiába fedez fel valaki egy légu-üres térben fogant kitűnő ötletet, ha nem találja meg hozzá az összhangzó keretet; hiába van esemény, ha nem megfelelő tér-és időkeretben illesztjük bele. És hiába van keret, ha nincs benne kép.

Dékány András a divatos öletprezselések, a mesék erőszakos kicsikarása helyett egyszerűen az életet ábrázolja. Nem keres-kutat lázas kopószenvédelelyel, nem csűrűsavar, nem vegyelemez: mér, hozzáad, kivon, elegyít, vegyíti — csak ír. És tolla alatt az élet elevenedik meg: színesebbek lesznek a színes virágok, zamatosabbá válik a novellák tátrai pásztoralakja; érzékeink elé vetődnek a „nedvesorrú“ bárányok, a fenyevesek halatlan romantikájában épült kunyhók, a hegyek — a sokat emlegetett Lubi is — és érezzük az élet józan valóságát. De mást is érzünk: azt, hogy az élet önmagában is kitöltheti a novella kereteit. Dékány András nem azt az írói elvet vallja, hogy: „a novella legyen olyan, mint az élet“ — hanem: úgy ábrázolja az életet, mintha novella lenne. Mintha az élet szándékosan novellát akarna írni, kikerekíteni. Szinte hihetetlen, hogy ezek a novellák nem a szintiszta valóság megírásai. Mert minden sor annyira életszerű, annyira a valóság benyomását kelti, hogy az olvasó habozás nélkül bele tudna lépni ezeknek a novelláknak a világába, megtalálná bennük a helyét és jól érezné magát benne.

Ha pedig ez a kötet nem a valóságot, a felvidéki származású Dékány Andrásnak nem a valóságos élményeit, átélt történetecskéit dolgozta fel, az író érdeme annál nagyobb, mert ez esetben arról győzi meg az olvasót, hogy ismeretanyagát reprodukál-

ni is tudja. Hogy: művészi ösztöne, kritikai érzéke annyira uralkodik írói tehetsége felett, hogy lírai ösztöneit csak a legritkább esetben engedni szabadon feltörni, akkor, amikor az emlékezés élményei megnyitják az érzések lefojtott zsilipjeit.

Ez pedig nem véletlen. Hiszen fiatallása éve ezernyi emlékekkel láncolják hozzá a Felvidékhez, amelynek levegőjében élte ki fegyelmezett romantikus hajlamait. Mert itt-ott novelláskötetében, de egyéb alkotásaiban is — Arany-sziget — fel-felcsillan a romantika s mintegy ellensúlyozza Dékány józan és fellegvárakat nem ismerő reális életérzését.

Épen józansága, ércesebb veretű művészet, ember- és társadalom-szemlélete mentette meg egy olyan hibától, melytől a cím alapján — közvetlenül a felszabadulás után — bizony-bizony tartani lehetett. Attól nevezetesen, hogy a hazafiság harcra kerekedik az íróval és az irredentizmus két vállra fekteti az írot, a nem-nem-soha halmazai eltortaszolják az írói véna szabad folyását. Ez nem következett el: ez is a józan mértéktartás dicséretes eredménye.

Ezzel szemben komoly kifogásolni való is akad a könyvben: az életábrázolás néha-néha már nagyon akartta, túlságosan öncélúvá válik. Az író szeme olyan mozzanatokon is megakad, melyek zavarják a novella cselekményes menetét, veszélyeztetik az eseményességet és meg is támadják. A természeti leírások szépek — a megfelelő mértékben. Itt-ott talán túloz a szerző, egészen véve azonban kellemes munkával lepte meg az irodalmat.

Baráth Ferenc.

PÁSZTOR BÉLA: MÉREGKÖSTOLÓK (Vajda János Társaság). Pásztor Béla versei egy új költői világba vezetnek bennünket. A kötetben lévő hatvan versről talán a legtalálhatóbb jellemzés:

egy költő lázas víziói. Pásztor Béla minden erejével igyekszik vízióit a normális emberek számára is hozzáférhetővé tenni és ez többnyire sikerül.

Irodalmunkban egyetlen hozzá hasonló régi vagy új költőt sem tudok megnevezni. Egyes versek talán rokonságban állnak vele, de mint költő egyedülálló és egyet vall: a képzelet korlátlan uralmát.

Versei ennek a hitvallásnak megtestesítői. A költő minden bilincset leráz, minden korlátot ledönt, távol áll minden valóságtól és csak álmainak él.

Látomásai minden józanságot kétségbe vonnak. Képei gyakran groteszknak tűnnek fel:

„A sárgatollú hold
Mint bagoly bűg a fán.“

A hold állandó ihletője, de verseiben nem azért tűnik elő, hogy szerelmesével andalogva megbámulja — a szerelem hiányzik költészetéből — hanem, mint valami házi istenséget úgy tiszteli és féli.

De nem csak egy versében találunk ilyen képeket, egész költészetén végigvonul. Házbontáskor című versében ilyen ötletekre bukkanunk:

„A kapufélfa arcra dől
A küszöb elszalad
A lópatkón, mit rászögelt
A régi áhítat.
Majd nyögve térdre omlanak
A barna tűzfalak
S a fali tücsök éneke
Is meztelen marad.“

Ebben a külön és egyedülálló költői világban többnyire éj van. A sötétség leple alatt a holdvilágnál elhagyott romok, ódon templomok feketülnek zordonan felénk.

A költő legnagyobb élménye a gyermekkori rettegés és félelem:

„Félelmed húrját pengeti
a szűnyög és varangy,
A halott szó is testet ölt
Kámzsában lép a hang.

És galyról-galyra lépve csal
Az erdőmélyi nesz:
Ejfélkor bőrszárnyat bont
S' mint denevér repes."

Néha komoran szertartásos:

„Ó adjad ünneplődet rám ma
bánat,
Megbánás, írd fel gyermek bü-
neim!

— — — — —
Csend-vallomásom úgy olvad-
jon szívedben
Mint áldozási ostya nyelve-
men."

Pásztor Béla nem számíthat nagy olvasótáborra különösege miatt, de az igazi hozzáértőknek mindig élmény lesz egy-egy új verse. Nem túlozunk, ha legjobb fiatal költőinkkel együtt emlé-
getjük. *Végh György*

BÁLINT GYÖRGY: JÉGTAB-
LÁK, KÖNYVEK, KOLDUSOK
(Athenaeum kiadása). Bálint György az az író, aki írásaiban *majdnem* nagy. Ez a „*majdnem*“ néha végzetes megtorzítást jelent. Csiszolt és éles körvonalú gondolatkokakból építi fel a maga sajátos gondolati építményét. *Majdnem* örök-igazságot mond, de az utolsó kokkát líraiságának, áradó szubjektívizmusának a pecsétjével márkázza, tehát gondolatai gyakran egyéni értékűek maradnak. Vagy stílusa? — Érces, határozott, céltudatos, és Bálint György *majdnem* a legkiválóbb stilisztáink sorába kerül. De egy-egy elkanyarodás, egy felbukkanó ötlet olyan stiláris akadályokat gördít elé, amelyeket csak a gondolati fölöslegnek, az új ötlet feláldozásának árán lehetne leküzdeni. Mit tegyen Bálint György, aki kitűnő publicista, mély gondolkodó és kész stílusművész? Mit adjon fel, hogy mégis önmaga maradjon? Feláldozza a gondolat tér- és időbeli örökkévalóságát.

Ez határozza meg Bálint Györgyöt. Nem a végtelenség perspektívája lebeg szeme előtt, hanem

működését egy lezárt kor- és nemzetegység aktuális törvényei szabják meg. S a mai időkben lehet-e valaki felelőtlenül a jövő korok szolgája, felszabadulhat-e a mának „légritka“, majd magas nyomású szellemi atmoszférája alól, alkothat-e a kor egyetemes hangulatának önkényes mellőzésével kortól, politikától, nemzeti hangulattól független gondolatai rendszereket? Aligha. Főleg akkor nem, ha a szerzőt közelebbről pacsokolják bizonyos korhullámok, melyek átáztatják a keserű ízekkel itatják át az író amúgyis cukrozatlan lelkivilágát.

Mindettől eltekintve a munka komoly értéket rejt magában. A szerző mély emberisége uralkodik az egyes cikkekben; akár a társadalom senkinéjét, a nincstelenség purgatóriumában szenvedő embereket vizsgálja, akár a szellem balekségeit gúnyolja, mindig a jó újságíró indokolt harciassága dobban élénk. Egyes köznapi tényeket újra-felvételez, modernebb értékelésben leltároz. A jegyzetek végeredménye mindig keserves gondolati viaskodásból bontakozik ki: jelentéktelen adatokból, gombostűnyi eseményekből rendszereket rögtönöz. Nem egyenes vonalon szárgulva, hanem: lépésről-lépésre megáll, körültekint, mérlegel és ellenérvel. A felelősség tudatában vállalt körültekintésében a tempót a stílus bátor menetessége diktálja. Fanyar és pesszímista. Levon-e ez az értékéből? Nem marad-e akkor is alapos és elgondolkoztató publicista? Azt hiszem: igen. *Baráth Ferenc.*

A FELVIDÉKI MAGYARSÁG HÚSZ ÉVE. 1918—1938. Szerkesztette a Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete. 1938. (Egyetemi Nyomda.)

A húszéves cseh elnyomás hú képe tárgyilagos előadásban, őszinte hangon, a hideg statisztikák, táblázatok és szemléltető térképek tükrében. Először azokat a harcokat ismerteti a

könyv, amelyek a felvidéki magyar társadalom egységének kialakulásához vezettek. Majd a politikai küzdelmek és szociális viszonyok vázolója mellett különösen három szempontból ismereti a cseh elnyomás módszereit: a kulturális, egyházi és gazdasági életben elszenvedett különböző csapásokat. A képmutató, de következetes cseh elnyomást minden téren szemléltetően mutatja be a könyv, amely rövidsége ellenére is igen tanulságos, egyike a legjobb ismertetéseknek, melyek a húsz éves megpróbáltatásról megjelentek.

Fábián István

J. B. PRIESTLEY: VÉGITÉLET. Regény. Fordította Szerb Antal. (Révai.) A kimeríthetetlen rablózsandár játékmotívum ezeregyedik változatának tekinthetjük Priestley Végítélet című regényét. A tipusos detektívregényektől elsősorban abban tér el, hogy nem dolgozik meghökkenő fordulatokkal, a tervezett bűntény arányai egyenletesen bontakoznak ki s a jók és gonoszok, a törvényt védők és ellene vétők táborá nem keveredik össze, hogy aztán egy nagy jelenetben derüljön ki az igazi bűnösök személye. Szinte mértani rajzok szimmetriájával lehetne vázolni a regény szereplőinek helyzetét és ellentétes mozgásait s az érdeklődést nem a regény élethűsége, hanem az ügyes színpadi elrendezés, az okosan adagolt és fokozott feszültség tartja fenn. A bűntény indokolásául itt is, mint a nemesebb detektívregényekben, a pusztá anyagiasság, egyéni gyűlölet vagy bosszú helyett az anormális lelki alkat, a szektává szervezett fanatizmus és örültség szerepel. Ismert motívumként kapcsolódik bele továbbá a modern mítosz, az új csoda-lehetőség, amelyet Verne Gyula képzelőerejével az atomrombolás titkaiból teremtett meg a szerző s amely mint a természettudományok korlátlan hata-

mából táplálkozó hiedelem sikeresen pótolja az emberfölötti erők régi és babonás vonzását.

A regény baloldalán helyezkedik el a három Mac-Michael testvér, a gonoszok feje, akik megszervezik a Végítélet Testvériségét, minthogy mind a hárman különböző gondolatsorból kiindulva ahhoz a következményhez jutottak el, hogy a legnagyobb jótétemény a világ elpusztítása lenne. Paul, a fizikus pokoli genialitással állítja hatalmas fölfedezését a minden emberi képzelget meghaladó kísérletének szolgálatába. Henry, az üzletember roppant vagyonát bocsájtja rendelkezésre, John pedig prófétai lendülettel fanatizálja a szekta híveit. De szembeszáll velük három tettekre kész fiatalember, aki más és más indítóokból vezérelve jut el a Mac-Michael testvérek közelébe és meglepő találkozással fedezi fel a három örült tervét. Meghiúsítani ugyan aligha tudták volna, ha a negyedik muskétás közbe nem lép, a részeges Charlie, aki hősi pilóta-multjának nemességével vezeti gépét a magasfeszültségű vezetéknek s élete árán menti meg az emberiséget a pusztulástól. A regény vége derű és boldogság, mert az angolszász szerelem rendelvényszerűen fonja szívárványát a jó és rossz küzdelme és kalandja fölé.

Szerb Antal látható kedvteléssel fordította le Priestley művét, amelyben semmi sincs a hétköznapi unalmából, de amely mégsem több, mint pontosan betanult mozgásokkal dolgozó, szórakoztató akrobatika. Erre az akrobatikára azonban szüksége van olvasónak és irodalomnak egyaránt. A szükség amott mint közvetlen támasztott igény jelentkezik, mint a fantázia éhsége, emitt mint egyensúlyozó lendület, amely a heterogén elemektől elnehezített regényt egy egésszé, egyenletesebben fejlődő, zártabb tipushoz vezeti el.

Semjén Gyula.

KÖRKÉP

A pesti nyelvjárásról. „A pesti nyelvjárás, — írja valaki, — beözönlött a magyar irodalomba. Sőt nemcsak hogy bevonult, hanem áradatával monopolizált mindent. (A „monopolizált” milyen „nyelvjárás”-ból özönlött be a magyar nyelv jogait védő kis cikkbe?) A magyar vidék közönsége a magyar irodalom cégére alatt magyartalan, kerékbetört, lompos nyelvet kapott a pesti „nyelvjárás” íróitól.“ — Kik ezek az írók? Kikkel „métélyezték” meg a derék vidéket? Talán Kodolányi Jánossal, Móricz Zsigmonddal, vagy akár Herczeg Ferencsel? Az író komor hevületében erdőnek látja a kiírtandó bokrot és ahelyett, hogy neveket és adatokat sorakoztatna föl, vakon hadakozik — szinte az egész mai magyar irodalom ellen. A cél szentesíti a fölületességet?

Egy „irodalomtörténet” körül. A Pannonhalmi Szemle írja: „Farkas Gyula nem elemzi magukat az irodalmi műveket, pedig csak irodalmi téren és nem faji téren lehet megmagyarázni e kor (a századforduló) lényegét. Kétségtelen, hogy az aszsimiláció nagymérvű volt, idegen szellemiség jelent meg e kor irodalmában, de ez csak egyik jelensége neki. Az irodalom, a költészet nem kapcsolódik fajhoz, felette áll, egyetemes szempontú... A magyar irodalom a faji felfogások érvényesítésére különben sem alkalmas, sem ebben a korszakban, sem irodalmunk más korszakában.“

Mi a magyar? Hogy mi a *nem* magyar, azt a magyarság egyes hivattott és számtalan kéretlen szakértői sűrűn megállapítják. De hogy mi a magyar, arról ócska szólamokon kívül, kevés szó esik. Nemzeti önismeret: vajjon nem korunk egyik elsőkasztott földadatát fogja látni Széchenyi évszázados parancsában a jövő?

A hűségről. Eszmék és Weltanschauungok kiáltanak rád: „Légy hű hozzám!” Ki hallja meg a méltóbb parancsot: „Légy hű magadhoz!”?

„Világnézet.” Ha ismerőssel találkozol az utcán, első szava: „Mi a világnézeted?” — Ember akarok lenni és méltó akarok lenni ahhoz, hogy ember vagyok. Ez a világnézetem.

A testvértelen ág. Néz Nyugatra, borús szemmel néz vissza Keletre... De méltóbb jövője zálogát mindig magában találta meg. Magába nézett a magyar és abban a legnagyobb, amit magából alkotott.

Emberméltóság. Gyanus szó, a fölvilágosodás hagyatéka. De ma, amikor egyre fogy a növekvő tömegekben az *egy* becsülete, félig-meddig parancs. Mi lesz az eszniekből méltó emberek nélkül? Szélfűvészek és kalandorok martaléka. Méltó eszméhez csak az méltó, aki előbb *önmagát* vállalja, és csak aztán meri vállalni az eszmét.

A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK
KORSZERŰ ÉRTELMEZÉSÉT MUNKÁLJA

AZ ORSZÁG ÚTJA

HAVI ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI FOLYOIRAT.
SZERKESZTIK: BARANKOVICS ISTVÁN ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF.

ELŐFIZETÉSI ÁRA
EGY ÉVRE 5.— PENGÓ
FÉL ÉVRE 2.50 PENGÓ
EGYES SZÁM ÁRA 50 F.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, IV. KER, VÁCI-UTCA 46. II. EM. 3
TELEFON: 18—22—40. — MUTATVÁNYSZÁMOT KÉSZSÉGGEL KÜLD A KIADÓHIVATAL

RUHASZÖVETEK! KOSZTÜMSZÖVETEK!

Trunkhahn

IV. KER., PROHÁSZKA OTTOKÁR UTCA 8. SZ.

VI. TERÉZ-KÖRÚT 8. SZÁM
II. MARGIT-KRT 50. SZÁM
VII. BAROSS-TÉR 15. SZÁM

Teljesen zajtalanul dolgozik
az új rendszerű

CONTINENTAL-SILENTA
I R Ó G É P I

Az írógéptechnika csodája!

Kérje díjtalan bemutatását a vezérképviselettől:

GOÿ ÉS KOVALSZKY
Budapest, V., Nádor-u. 11.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Possonyi László.

HARSÁNYI LAJOS

HOLDTÖLTE

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT KIADÁSA